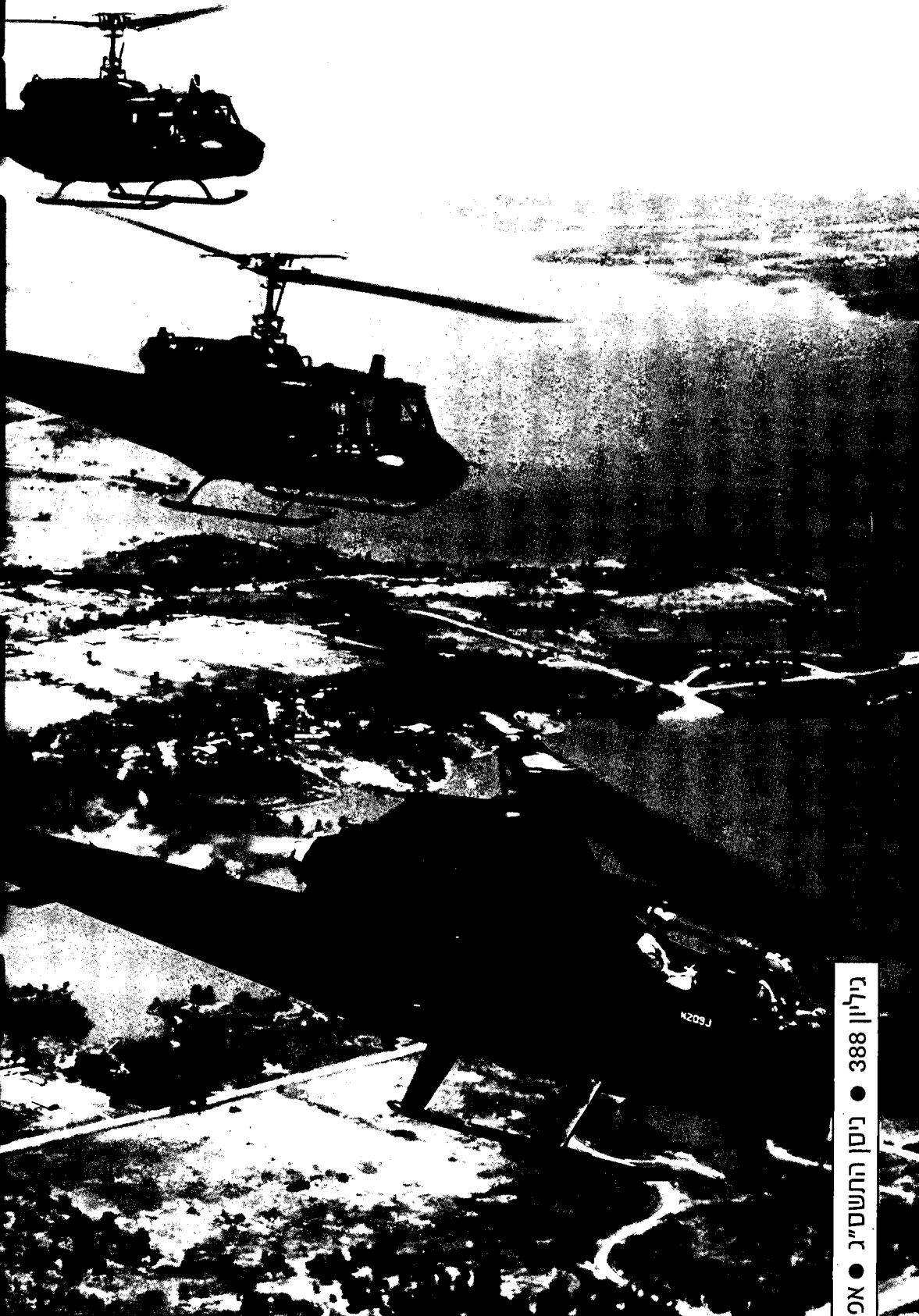

התבונה

● המערכה ביא דראנג ועיצוב אופיה של מלחמת וייטנאם ● ההכרח
● בגישה מורכבת ביחס לנקודת המבט הפלסטינית לפתרון הסכסוך ●
הים כעומק אסטרטגי ● דרכי פעולה או רציונל? ● תוכנות נגד טרור

מיא דראנג לבגדאד

מלחמת המפרץ החדשה היא כעת בעיצומה. גם הפעם בולט חלקה של הזרוע האווירית במערכה – החל מההפצצות האסטרטגיות של חיל האוויר האמריקני על עיראק, דרך מתן סיוע אווירי קרוב לכוחות הלוחמים וכלה בהספקת הכוחות מהאוויר ובפינוי נפגעים.

במאמץ האווירי המסיבי הזה נוטלים חלק מרכזי המסוקים. ההפעלה של המסוקים כפי שאנו מכירים אותה כיום החלה במלחמת וייטנאם. באותה מלחמה החל צבא ארצות הברית לנייד כוחות גדולים במסוקים, ובכך הקנה להם גמישות עצומה, שמעולם לא הייתה קודם לכן לכוחות ח"ר. באותה מלחמה גם החל שימוש נרחב במסוקי קרב. אלה צורפו לדיוויזיות כיחידות אורגניות – בדומה ליחידות ארטילריה והנדסה – והעניקו להן סיוע חיוני.

המערכה בעמק יא דראנג בווייטנאם, המתוארת בחוברת זו, בשלהי 1965, הייתה הראשונה שבה נעשה שימוש מסיבי במסוקים לסוגיהם השונים. שימוש זה הלך וגבר בהמשך המערכה, עד כי המסוק הפך לסמל של המעורבות האמריקנית בווייטנאם.

עדיין מוקדם מדי להתחיל בהסקת מסקנות מהמלחמה בעיראק, אולם אין ספק שהמלחמה הזאת תזכה לניתוחים רבים בגיליונות הבאים. בינתיים מובאת בגיליון הנוכחי תזכורת קצרה על ההיסטוריה של המעורבות העיראקית במלחמות ישראל-ערב – החל ממלחמת העצמאות וכלה במלחמת המפרץ ב-1991.

קריאה מועילה אפי מלצר

בשער: הסבתו של
ה"יואי" ממסוק סער
להובלת כוחות למסוק
חמוש (Gunship)
מסמלת את תחילת
העשייה במסוקי קרב

ראה עמוד 24

4 דרכי פעולה או רצינוול?

אלוף (מיל) יעקב עמידודור

בעת האחרונה רווחת בצה"ל האופנה להתעלם מניתוח דרכי הפעולה האפשריות של האויב ובמקום זאת לנסות לאתר את "רצינוול" המערכת היריבה ואז לנסות לערער את ה"רצינוול" הזה – ובכך להביא להבסת האויב. זוהי אופנה מסוכנת, שכל המהים אחריה מגדילים את סיכוייהם עשרות מונים למצוא את עצמם מופתעים פעם אחר פעם

9 גישה חדשה למלחמה נמוכת עצימות

סא"ל (מיל) דני רשף

המלחמה נמוכת העצימות מציבה בפני המפקדים והחיילים דרישות קשות, שלעיתים קרובות המוכות מהדרישות שמציבה המלחמה בעצימות נכונה. מציאת האיזון הנכון בין הכנת הכוחות לסוג אחד של מלחמה לבין הכנת הכוחות לסוג האחר היא מבחנה האמיתי של תורת הביטחון של ישראל

12 ההרתעה המצטברת כמודל להרתעה בעימות נמוך עצימות

סא"ל מוניר דאהר

העובדה שמאז 1973 לא תקפו מדינות ערב את ישראל – למעט האפיוזדה יוצאת הדופן בנסיבותיה של מלחמת המפרץ 1991 – מלמדת שההרתעה האסטרטגית של ישראל שרירה וקיימת. באותה מידה מלמדת הלחימה המתמשכת בשטחים כי ההרתעה הישראלית בעימות נמוך עצימות קרסה ונעלמה. את ההרתעה הזאת לא ניתן להחזיר במהלך מכריע אחד, אלא באמצעות שורה ארוכה ומצטברת של ניצחונות בעימותים קטנים

24 המערכה ביא דראנג ועיצוב אופיה של מלחמת וייטנאם

ד"ר טל טובי

כסתיו 1965 ניסה צבא צפון וייטנאם מהלך אסטרטגי רחב במטרה לאחד את וייטנאם. את מערכת הבלימה ניהלו האמריקנים בעמק יא דראנג, והיא הסתיימה בתבוסה גדולה של הצפון וייטנאמים. הלקחים שהפיקו האמריקנים מהמערכה הזאת עיצבו את האסטרטגיה שלהם בווייטנאם למשך חמש השנים שלאחר מכן

פרס הרמטכ"ל לכתיבה בענייני צבא וביטחון

אנו שמחים להודיע על תוצאותיה של התחרות על פרס הרמטכ"ל לכתיבה בענייני צבא וביטחון לשנת 2002.

בפרס הראשון - בסך 1,500 שקלים לרכישת ספרים - זכה סא"ל עדו ממפקדת המכללות על מאמרו "מנגנוני הבסה - כיצד מנצחים במלחמה?" שראה אור בגיליון 386 של "מערכות".

בפרס השני - בסך 750 שקלים לרכישת ספרים - זכה אל"ם נתן ברק ממפקדת חיל הים על מאמרו "פיתוח מערכות שוי"ב בחיל הים כמודל". המאמר יפורסם בקרוב.

בתעודת הערכה זכה סא"ל אופק בוכריס מחטיבת גולני על מאמרו "פיקוד ומנהיגות במבצע חומת מגן", הרואה אור בגיליון זה.

בית "מערכות" מברך את הזוכים ומודה לכל הקצינים והנגדים ששלחו מאמרים לתחרות ולחבר השופטים.

מערכות

בית ההוצאה לאור של צה"ל

גיליון 388, ניסן התשס"ג, אפריל 2003

המפקד והעורך הראשי: סא"ל חגי גולן

העורך: אפי מלצר

עורך המשנה: יואב תדמור

עיצוב ועריכה גרפית: סטודיו זאב אלדר

מזכיר המערכת: עמית פיטובסקי

איורים: בוריס דיקרמן

תמונות: מערכות

צוות המערכת: צבי עופר, אביטל רנב"שושני

ISSN 0464-2147

המחיר: 12 ש"ח (כולל מע"מ)

דמי מנוי לשנה:

חיילים ועובדי מערכת הביטחון: 50 ש"ח, אורחים 60 ש"ח

כתובת המערכת:

רח' אלוף מנדלר 3 ת"ד 7026, תל אביב 61070

טל' 03-5694344/5, פקס. 03-5694343

מחלקת מנויים:

משרד הביטחון - ההוצאה לאור, רח' החשמובאים 107,

תל אביב, טל' 03-5655951, פקס. 03-5655994

הודפס בדפוס "המאירי" באמצעות ההוצאה לאור של

משרד הביטחון.

פיקוד ומנהיגות במבצע "חומת מגן"

32

סא"ל אופק בוכריס

"חומת מגן" לימדה אותנו פעם נוספת שאין תחליף להימצאות המח"ט בשטח, עם הלוחמים ומפקדי המשנה - גם במחיר של אובדן מסוים של שליטה כתוצאה מעדיבות את החמ"ל ואת המפקדה

מפקד ללא דין וללא דיין - ודוקטור גם

38

עו"ד סמי אילה

באחרונה נשמעות הצעות מגורמים שונים בצבא לקצץ את סמכויותיהם של הרופאים הצבאיים כך שמפקדים יוכלו להחליט בלעדית מתי לכבד את המלצות הרופאים ומתי להתעלם מהן. אף שכבר היום ניתן לקבוע בוודאות שהצעות כאלה מנוגדות לרשון החוק, יש - על מנת להסיר כל ספק - לעגן בחקיקה את עליונות החלטותיו של הרופא

מדורים

הים כעומק אסטרטגי

46

במה

אלוף (מיל') שלמה אראל

צעד גדול אחרנית

50

אל"ם ח

הרהורים על "הלוחם העתידי"

52

תגובות

ד"ר צבי זוידוביץ

מו"פ ביטחוני במימון הון

56

סיכון - האומנם?

אביטר מתניה

מלחמה ללא גבולות

60

סיקורת ספרים

סא"ל מנחם בנטוב

המשבר בעיראק והכלכלה

65

אינטרנט

זן כתר

תוכנות נגד טרור

66

חיידים טכנולוגיים

זכיר בן-אהרון

דרכי פעולה או רציונל?

בעת האחרונה רווחת בצה"ל האופנה להתעלם מניתוח דרכי הפעולה האפשריות של האויב ובמקום זאת לנסות לאתר את "רציונל המערכת היריבה" ואז לנסות לערער את ה"רציונל" הזה - ובכך להביא להבסת האויב. זוהי אופנה מסוכנת, שכל הנוהים אחריה מגדילים את סיכוייהם עשרות מונים למצוא את עצמם מופתעים פעם אחר פעם

אלוף (מיל') יעקב עמידרו

עולם פסימית בדבר יכולת המתכנן לדעת או להעריך מה באמת יעשה האויב, ולכן הייתה המסקנה לפעול תוך שמביאים בחשבון כל מה שאינו בלתי סביר. (בהמשך אסביר מה מסתתר מאחורי המונח העמום "מביאים בחשבון", שכן בטיעון מקצועי אין מקום לעמימות, המסתירה לא פעם ריקנות או שרלטנות ולעיתים את שתייהן).

בעת האחרונה יש במפקדות רבות, בעיקר בכירות, נטייה להתעלם מניתוח דרכי הפעולה האפשריות של האויב ובמקום זאת מנסים לאתר את "רציונל המערכת היריבה" ואז לנסות לערער את ה"רציונל" הזה - ובכך להביא להבסת האויב.

מעבר לכך שלחלק מהאנשים יש תחושה טובה יותר כשהם דנים ב"רציונל" ולא ב"היגיון", מדובר בטעות מוכרת היטב בתולדות המלחמות, כאשר נבנו תוכניות על בסיס "סיבור הגיון האויב". גם צה"ל סבל בעבר מטעות זאת לא פעם - ובאופן בולט במלחמת יום הכיפורים, עת נדמה היה לאנשי המודיעין ולמפקדים הבכירים כי הם מבינים את "הגיון האויב" המצרי או בלשון ימינו: "רציונל המערכת היריבה".

לדעתי, בעצם בחירת המונח החדש טמונה בעיה: השימוש בשפת לעז ובמילים רמות ("מערכת יריבה" במקום "אויב") אינו מקרי. נהפוך הוא, כבמקרים אחרים תפקידו לכסות על ריקנות רעיונית, מעין מסך מילולי המתיימר לייצג "חוכמה גדולה". אני כמעט מתפתה לכתוב "טרמינולוגיה אזוטרתית כלגיטימציה לוואקום אינטלקטואלי", אבל אמנע מכך, שהרי לא הלשון היא העיקר, אלא עקרונות של הרעיון - ובכך יעסוק מאמרי להלן.

מבוא: ההבדל בין דפ"א לרציונל

במשך שנים, כאשר צריך היה המתכנן הצבאי - בכל הרמות - להכניס לתוך שיקוליו את התשובה לשאלה "מה יעשה האויב", הוא ניתח עם אנשי המודיעין את שלל האפשרויות העומדות בפני האויב על סמך הנחות יסוד מסוימות ועל-פי המידע שנאסף על האויב. התוצאה הייתה תיאור יכולותיו של האויב לפעול במתאר הנתון - מה שכונה "דרכי הפעולה האפשריות של האויב" או בקיצור דפ"א.

בהנחה שלא נעשו טעויות בתהליך, הוצגה בפני המפקד כל אפשרות סבירה, והוא היה מגדיר לעצמו מהם המהלכים היותר מסוכנים מבחינתו כדי לדעת מהם האתגרים היותר קשים שמולם עלול להעמיד אותו האויב. קצין המודיעין היה מנסה להעריך איזו דרך משלל האפשרויות האלה ינקוט האויב, וזאת על סמך אימוניו והכנותיו של האויב. בעת שבידי המודיעין היה מידע טוב - למשל העתק של תוכנית האויב - יכול היה הקמ"ן לסייע

למפקד למקד את

מאמציו ו"לקחת סיכון" עקב ההערכה שהוא יודע פחות או יותר מה יעשה האויב. ככל שהמידע המודיעיני היה פחות מדויק ופחות אמין, נטה המפקד האחראי לתכנן על-פי ההנחה שהאויב יפעל בדרך היותר חכמה, דהיינו בדרך היותר מסוכנת לתוכנית המפקד.

זוהי הדרך שבה אמור היה צה"ל לפעול מאז עוצבה תורת עבודת המטה בשנות ה-50, שבבסיסה עמדה תפיסת

קמ"ן טוב, הזוכה לשיתוף פעולה של מפקד חכם, יצייר שלל אפשרויות, השונות זו מזו לא רק בפרטים הטכניים, אלא בעיקר בכך שהן מעמידות את התוכנית בפני מגוון קשיים ואתגרים שונים במהותם

קצין מודיעין
מפקד המכללות
בשנים 1998-2002

תפקיד הקמ"ן בעיצוב הדפ"א

כאמור לעיל, דרכי הפעולה האפשריות מציירות את כלל הפעולות ההגייוניות שיכול האויב לבצע. בעצם ההנחה שיעלו לדיון רק אותן אפשרויות הגיוניות יש הבנה והסכמה שבתהליך ייעשה שיפוט ממיין, שבטבעו הוא אישי ונתון לוויכוח – ובלבד שיהיה מבוסס על אדנים מקצועיים ומנומק באופן הניתן לבחינה ולערעור. שיפוט כזה אמור להביא בחשבון את כלל הגורמים המשפיעים על האויב. במסגרת זאת יש צורך לשער – על סמך המידע המודיעיני או להניח כהנחת יסוד לא מוכחת – מהן מטרותיו של האויב, לנתח את שדה המערכה מבחינת אפשרויות התנועה, לאתר את

מגבלות האויב בתחומי כוח האדם, לעמוד על עוצמתו הפוליטית והכלכלית ועל תלותו בגורמים אחרים, להעריך את יכולתו הצבאית, את רמת הפיקוד ואת יכולת השליטה שלו, לשלב את המוכר בדבר הדוקטרינה הבסיסית שלו כגורם רב-חשיבות ואת שאר הגורמים המשפיעים על יכולתו. אז, ורק אז, מגיעה העת לתאר את תגובותיו ואת יוזמותיו במצבים השונים וכדי להשיג את המטרות השונות, כפי שנתוחו בתחילת התהליך.

לעיתים הניתוח הוא מעין אובייקטיבי – למשל ההערכה כי שטח מסוים הינו בלתי עביר, ולעיתים אותו גורם מנותח באופן סובייקטיבי – למשל, כאשר המידע המודיעיני מבהיר שהאויב בדק ומצא ששטח מסוים אינו עביר, אף-על-פי שהמתכנן יודע שהאויב טועה. קמ"ן טוב, הזוכה לשיתוף פעולה של מפקד חכם, יצייר שלל אפשרויות, השונות

זו מזו לא רק בפרטים הטכניים, אלא בעיקר בכך שהן מעמידות את התוכנית (או את המתכנן בשלב המחשב) בפני מגוון קשיים ואתגרים שונים במהותם. ההנחה המובלעת בבסיסה של הגישה הזאת גורסת כי לעולם נגזר על המתכנן לא לדעת מה רוצה האויב לעשות. יתר על כן, גם כשלכאורה דבר זה ידוע (כהערכה או על סמך מידע) הרי קטן עוד יותר הסיכוי לאתר מתי משנה האויב את התנהגותו ואת פעולותיו עקב הערכת מצב חדשה ושוונה. לכן צריכה תוכנית טובה לענות על מגוון גדול של אפשרויות פעולה של האויב.

מובן שלמידע המודיעיני יש השפעה עצומה על ציור שלל דרכי הפעולה וזאת בארבעה ממדים לפחות:

1. המודיעין אומר למתכנן מה יש ומה אין לאויב, ובכך קובע באופן משמעותי מה יכלל בתחום "האפשרי" ומה לא.

אין כמעט דרך לתקן טעות מודיעינית באשר למידע הבסיסי על האויב.

2. המודיעין אמור להגדיר מה חשב האויב עד זמן התכנון באשר ליכולותיו ולתנאי הסביבה, מהי תורת הלחימה שלו, במה התאמן האויב, ומהן חולשותיו (לדעת האויב) וכיוצא באלה עובדות התורמות להיכרות עמוקה יותר עם האויב ועם דרכי חשיבתו. נתונים אלה, יותר מכל דבר אחר, מאפשרים להעריך מהי הדפ"א שסביר כי האויב יבחר בה, מתוך הנחה שהאימונים ושאר הכנות האויב נעשו כדי לשרת תוכנית מסוימת.

3. מודיעין מתוחכם יותר יאמר למתכנן מהן נקודות החוזק

והחולשה האמיתיות של האויב, לא כפי שראה זאת הצד השני, אלא כפי שהן משתקפות בחומר המודיעיני, ויש להן מעמד יותר אובייקטיבי, ולכן אולי גם יותר אמיתי. הבחנות אלה חשובות ביותר משום שהן מאפשרות להפתיע את האויב לא רק הפתעה מצבית – כי הוא לא העריך שזה מה שיקרה, אלא גם הפתעה בסיסית – שהייתה מבחינתו בלתי אפשרית כלל, ולכן אין לו שום תשובה עליה (את ההבחנה עשה בזמנו ד"ר צבי לניר, ולדעתו היא תורמת מאוד להבנתנו).

4. למודיעין יש סיכוי טוב יותר להעריך מה יהיו הגורמים המשפיעים על תגובת האויב במצבים עתידיים. נכון שהאויב עוד לא יודע על קיומם ואף לא ידוע שתיכנן כיצד יגיב כשיקרו, אך יש אולי בהיכרות עם מה שעשה בעבר במצבים דומים או אפילו בתרגילים ובדיונים משום בסיס טוב יותר מסתם ניחוש לגבי העתיד. מובן שבשאלות מסוג זה גם המודיעין הולך בדרך מאוד לא בטוחה, וכך מן הראוי להתייחס אליו.

איך מתמודדים עם אימונים?

על אף כל האמור אסור למודיעין, או על בסיס המודיעין, לפסול דרך מסוימת כ"בלתי אפשרית", רק משום שעל-פי המידע המודיעיני האויב לא התאמן בה, בדק אותה או הירר בקיומה. ההנחה היא שכל מה שאפשרי צריך להיות מובא בחשבון.

מה פירושו של הביטוי "להביא בחשבון"? לאמיתו של דבר, יש לכך כמה רמות התייחסות.

כאשר הדבר נוגע למשהו שהוגדר כמסכן את השגת היעד – יש לתת לכך תשובה ברורה, שתסכל את הסיכון מראש או לאחר שיאותר. (למשל, אם ההערכה היא שפעולה מסוימת

לבודד את איזור החוף. לשנייה הן נתנו מענה באמצעות בניין הכוח – שימת דגש על סיוע אש מסיבי מהאוויר ומהים. האמת ההיסטורית היא שהגרמנים התלבטו בין שתי דרכי התגובה, וכשהחליטו לקדם את הכוח, הם עשו זאת לא בלב שלם ועם מגבלות. בסופו של דבר הם ביצעו בפועל משהו שלישי, שהיו בו מחולשות שתי הדרכים שתיארת – בעיקר בגלל מבוכה בדרגי הפיקוד הבכיר.

למודיעין, כמו גם למפקד, אסור שתהיה היומרה להעריך מה יקרה באמת או מה ירצה האויב להשיג בעתיד ואפילו לא מהי כוונתו בהווה. עליהם להסתפק בהערכה מהן האפשרויות העומדות בפניו ולהתכונן אליהן, תוך מיקוד המאמצים מול הדרך היותר סבירה וכדי למנוע את הסיכונים היותר חמורים. רק כך גוברים הסיכויים שבתוכנית יש תשובות גם למה שפחות סביר ושהמפקד יודע לאילו אפשרויות הוא לא נתן שום מענה (סיכון מחושב). כל התהליך נבנה בעיקר על בסיס הערכה של יכולות האויב ולא רק על בסיס הגיגיו או ניתוח פילוסופיית החיים שלו.

הבנת הרציונל – משימה בלתי אפשרית

לעומת זאת, ניתוח של "רציונל המערכת היריבה", ככל שידיעתי מגעת (ואני מודע לחולשתי בקריאת מסמכים מסובכים מדי), מנסה לצייר את הבלתי אפשרי: להעריך מתוך מה שהיריב עושה, במובן הרחב של העשייה, את מה שהיריב רוצה, במובן העמוק של המושג רצון. במילים אחרות: יש כאן ניסיון לקבוע מהי תכלית כל פעולותיו של האויב ומהו ההיגיון הפנימי שלו.

כך, למשל, מול הטרור של הפלסטינים, אני מתאר לעצמי שבאמצעות ניתוח של "רציונל המערכת היריבה" ינסו להסיק מה עומד בשורש הטרור הפלשתיני: האם מדובר ברצון להשיג אותם תנאים שיכלו להשיג באמצעות משא-ומתן, אבל בכוח? האם זהו רצון להשיג תנאים אחרים, טובים יותר? להשיג מעורבות בין-לאומית? רצון להיכנס להיסטוריה? ואולי אין כאן כוונה להשיג שום תנאים, אלא רק ליהנות מעצם הבעירה? התוצר המתקבל מהניסיון להבין את הרציונל של המערכת היריבה עלול לדמות לדיווח של שליח ממאדים, שמסר לשולחיו כי על כדור-הארץ יש שני סוגים של חומרים שמכניסים למשקה: האחד הוא בצורת כדורים קטנים, שהם כנראה מאוד משמינים, והאחר הוא בצורת אבקה לבנה, שמכניסים בכפית למשקה, והיא כנראה אינה משמינה. איך אתה יודע? נשאל השליח. תשובתו: רואים את זה. רוב המשתמשים בכדורים הם שמנים, ואילו רוב המשתמשים באבקה הם רזים.

כך או כך, מרגע ש"אבן החכמים" – דהיינו ההבנה מה

של הממשל האמריקני תחזק את האויב, כך שלא יתאפשר לישראל להשיג את יעדה, ניתן לנסות לסכל זאת מראש באמצעות פנייה לשגריר האמריקני. אפשרות אחרת היא לא להוציא אנרגיה מדינית חשובה, אלא רק כאשר מתברר שארה"ב אכן מתכוונת לפעול בדרך המזיקה לישראל, ולא קודם לכן. עם זאת יש לזכור שגם לאיחור יש מחיר.

לעיתים ה"הבאה בחשבון" באה לידי ביטוי בהקצאת אמצעי איסוף, שתכליתה להתריע לפני שהאיום הופך קריטי, ואז, בניסיונות הזמן והמקום, יחליט המפקד כיצד להגיב. הרבה פעמים נשמרת עתודה כדי לענות על איומים מעין אלה. לעיתים – כשהאיום פחות סביר, אך גם אם יתממש לא יסכל באורח מידי את השגת המטרה – לא יקצה לו המתכנן שום תשובה, ואז נאמר ש"הוא לקח סיכון". תוכנית טובה לוקחת סיכונים כדי לרכז את המאמץ במקום שבו רוצה המתכנן להכריע, אבל שיטת הדפ"א אמורה להבטיח, לכל הפחות, שהוא יודע מהם הסיכונים הקיימים (וכך יימנע מהפתעה בסיסית). מכאן עולה ש"להביא בחשבון" יש שלושה פירושים אפשריים:

1. לתת תשובה בתוכנית על האיום האפשרי באמצעות מרכיב שיסכל בפועל את האיום.
2. להכין כמה אפשרויות מול כמה איומים אפשריים ולפעול בהתאם לנסיבות.
3. לחיות עם חולשה מזוהה, דהיינו לקחת סיכון מחושב.

כך או כך, תכליתן של דרכי הפעולה המובאות בפני המחליט – בכל רמה, ממפקד השדה ועד הדרג המדיני – היא להעמיד את כלל הסיכונים הניצבים בדרך שבה הוא הולך (או בדרכים שבהן הוא שוקל ללכת). על המפקד (או על הדרג המדיני) להגדיר לעצמם מה מסכן אותם יותר (הדפ"א המסוכנת), ואילו איש המודיעין צריך להשתדל להעריך מה סביר יותר שיעשה האויב (הדפ"א הסבירה).

הניסיון מלמד כי דרכי הפעולה האפשריות של האויב עשויות להיות רחוקות זו מזו באופן משמעותי. למשל, מול תוכנית הפלישה של בעלות-הברית לאירופה יכלו הגרמנים להעמיד שתי דרכי פעולה שונות. הדרך האחת הייתה להחזיק עתודה חזקה מאחור ולהטילה למערכה רק לאחר שיזוהה בבירור המאמץ העיקרי של כוח הפלישה (כך פעלו הגרמנים, בדרך כלל, בחזית המזרחית). הדרך האחרת הייתה לקדם את כל הכוחות עד לקו החוף בניסיון למנוע כל דריסת רגל של בעלות-הברית ביבשה. בעלות-הברית נערכו מול שתי דרכי הפעולה האפשריות של הגרמנים. לראשונה הן נתנו מענה כפול באמצעות תוכנית הונאה רחבת היקף, שמטרתה הייתה למנוע מהפיקוד הגרמני לזהות את מקום הפלישה, ובאמצעות הטלתן של שלוש דיוויזיות בעורף האויב כדי

יתר על כן, נאמר שהמודיעין "זכה בפיס", וברשותו מצויה תוכנית האויב על הגיונה הפנימי, ובניסוחו הבהיר של היריב. ברור שהתוכנית שייגבש המפקד בעקבות המידע שיימסר לו תתמקד במיטוט ההיגיון הזה. אך אליה וקוץ בה, הרי בידי מפקד האויב לשנות את דעתו בטרם החל העימות בפועל או מייד לאחר מכן. ברור שהתוכנית הממוקדת לרציונל אחר, זה הישן שננטש, כבר אינה שווה מאומה. גם אם נאתר שינוי זה, מי ערב לנו שיהיו ברשותנו הזמן והיכולת לשנות את התוכנית בהתאם?

אני מבקש לשוב לסצינה מתוך הסרט "גשר אחד רחוק מדי". בעלות הברית מתכננות למוטט את ההיגיון הפנימי של היערכות הגרמנים להגנה באגף הצפוני (השמאלי) של

עומד בשורש מעשי היריב – מצויה בידי המחליט, מובן שתכלית פעולתו היא למוטט את הגיונה הפנימי. ההנחה היא שמיטוט ההיגיון הפנימי של מערכת היריב (או נכון יותר, מה שנתפס על-ידי המתכנן ככזה) יביא ל"פגיעה תודעתית", שאם הבנתי נכון, קשורה לנפשו של היריב או לפסיכולוגיית קבלת ההחלטות שלו. (עניין זה של בריחה ל"עולם התודעה" – במקום העיסוק המתבקש בשאלה "איך מנצחים" בשדה הקרב עצמו – ראוי לעיון בפני עצמו, כי הוא עוד אחד מאבות הכישלון הצפוי להולכים בדרך הזאת, אך לא כאן המקום לדון בכך).

היומרה הזאת מזכירה אירוע אמיתי: כשהיה ערפאת אמור לצאת בלחץ הסורים מטריפולי אשר בלבנון, לשם נסוג

עת סגר צה"ל על ביירות ב-1982, אמר אחד הקצינים היותר מוכשרים באמ"ן כי לדעתו למקום אחד ברור שהוא לא ייצא – לקהיר. הוא גם ידע להסביר בשום-שכל מדוע מעבר לקהיר יהיה טעות חמורה מבחינתו של ערפאת. למותר לציין כי בסופו של דבר עבר ערפאת לקהיר. כשהתבקש הקצין לתת את תגובתו לכך, הוא השיב בשיא הרציונות: "ערפאת טועה".

זוהי דוגמא לניסיון להעריך את "רציונל המערכת היריבה". במקרה הזה מדובר בדוגמא המנותקת ממעשי כוחותינו, ולכן תוצאות הטעות אינן חמורות. אך הסיפור הזה הוא רק עוד דוגמא למה שאי-אפשר לעשות, ואין להתפלל על כך. כמה קשה אנו עמלים כדי שבכל רמה – בתוך הצבא שלנו – יבינו את ההיגיון המבצעי של הרמות הממונות, הרוצות יותר מכול להסביר את עצמן. והנה שוב ושוב אנו נכשלים בכך. מדוע איפוא יהיה זה נכון לחשוב שיש לנו שמץ של סיכוי להבין את

ההערכה שערפאת לא יתפנה לקהיר התגלתה כשגויה. כשהתבקש הקצין המערך להגיב על הגעת ערפאת לקהיר, הוא השיב: "ערפאת טועה"

התקדמותם לעבר הולנד ובלגיה לאחר שחרור צרפת בדרך לגרמניה. שלוש דיוויזיות – שתיים אמריקניות ואחת בריטית – מוצנחות ומונחתות בטור, האחת בעורף האחרת בעומק שטחו של האויב. הבריטים מטילים על הדיוויזיה שלהם את המשימה העמוקה ביותר, בידיעה שבאיזור ההנחה מצויה דיוויזיה גרמנית, שהובאה לשיקום לאחר שנשחקה בחזית המזרחית. הסרט מראה איך הגרמנים מופתעים לחלוטין מהיחזמה הבריטית הנועזת, אבל אחרי שמפקד הדיוויזיה מפסיק להיות מופתע, קרי לאחר זמן קצר יחסית, הוא מתעשת, מתארגן להגנה, ופחות או יותר משמיד את הדיוויזיה הבריטית האמיצה והמפתיעה. וכך נכשלה עוד תוכנית צבאית, משום שהייתה תלויה בתגובה מסוימת של האויב, אך הוא בחר להגיב בצורה שונה.

יתרונה של השיטה הישנה היה בזה שהתוכנית שגובשה

"רציונל היריב", המנסה להסתירו מפנינו ככל שידו משגת? אבל בעייתתה העיקרית של שיטת ההערכה הזאת אינה בכך שהיא מובילה ליותר טעויות באשר לחיזוי העתיד, שהרי טעויות באשר לעתיד צפויות בכל דרך, אלא בכך שהיא ממוקדת את תוכנית המפקד ומבססת אותה על אותה טעות. כאשר המפקד מאמין שישנה בידי ה"הבנה" לגבי הרציונל של היריב, ברור – כאמור – שהוא ממקד את תוכניתו אל מול הרציונל הזה. והיה אם "טועה" האויב ופועל אחרת, או אפילו בצורה דומה, אבל על בסיס תפיסה פנימית שונה – הופכת תוכניתו של המפקד לחסרת ערך. מאחר שההנחה היא שיש רציונל אחד לאויב, הרי גם למפקד תהיה תוכנית אחת שאין בלתי, המכוונת למיטוט אותו רציונל, ולכן כל סטייה של האויב ממה ש"תוכנן עבורו" בתוכניתו של המפקד יוצרת בהכרח אפשרות גבוהה להפתעה בסיסית.

הבכירות, יש היגיון אחד המנחה את המעשה. טענתי היא שהדברים האלה אינם עומדים במבחן המציאות, שהרי ברמה האסטרטגית – ובוודאי ברמת "האסטרטגיה הגבוהה" – מספר המרכיבים המשפיעים על מטרות האויב, על מקורות כוחו, על המגבלות שיש עליו וכיוצא באלה מביא לכך שהגיון הפעולה אינו תמיד מובן אפילו ליריב עצמו. בעניין הזה אין הוא שונה מאיתנו. יתר על כן, בהרבה מקרים יריב רציני מנסה לשמור על כושר תמרוך, על קלפים ועל גמישות בהחלטות דווקא ברמות הבכירות. לכן רב הסיכוי כי ברמות האלה יהיו יותר מקרים שבהם לא ניתן, עקרונית ומעשית, להגדיר את עקרון הפעולה של היריב.

בהרבה מקרים יריב רציני מנסה לשמור על כושר תמרוך, על קלפים ועל גמישות בהחלטות דווקא ברמות הבכירות

סיכום

לאור כל האמור אני מציע להפסיק להשתמש בשיטת "רציונל המערכת היריבה", קרי "סיבור הגיון האויב", שאותו גינינו, ובצדק. יש לחזור לתכנון – בכל הרמות – על בסיס ניתוחן של "דרכי הפעולה האפשריות" של האויב. אולי השיטה הקודמת הייתה "אפורה" יותר, אך חלופתה מחמיצה את הגמישות שהייתה בה ומפקירה את המפקד ואת חבר יועציו לתכנון על בסיס מה שהם היו חושבים לו היו בנעלי האויב. זהו תכנון הנשען על משענת קנה רצוף ולא יעמוד במבחנו של שדה קרב אמיתי.

שתי הערות מחוץ למהות הדברים המובעים במאמר, אך ראויים לאמירה בסופו:

1. בחרתי דוגמאות רחוקות – בזמן ובמקום – כדי לא להסיט את הוויכוח לעבר הדוגמא. הדוגמא היא בבחינת משל ולא בבחינת הוכחה.
2. כבכל עניין – גם בהקשר של הערכת המצב יש להיזהר מאוד מהסקת מסקנות עקרוניות מהניסיון הנצבר במלחמה הנוכחית נגד הטרור הפלסטיני. זוהי מלחמה חשובה מאין כמוה לעתידנו; זוהי מלחמה סבוכה מהרבה בחינות, היא מתישה את החיילים ושוחקת את המפקדים, היא מעמידה אתגרי פיקוד ומנהיגות לא קלים ובחלק מהמקרים על גבול הבלתי אפשרי – אבל זאת מלחמה שבה נחות האויב מכוחותינו עשרות מונים. אין האויב יכול לייצר אש של ממש, הוא בדרך כלל אינו מעמיד בסכנה את הרק"ם שלנו, ואין לו דרך להתמודד עם עדיפותנו המוחלטת באוויר. הוא נחות בנשקו, באיכות אנשיו, במיגון, במודיעין וביכולתו לרכז מאמץ. אשר על כן צריך לקחת בחשבון שמלחמה נגד צבא, כמעט כל צבא, נראית אחרת לחלוטין באתגרים שהיא מעמידה, בלא להפחית מכובד האתגר הנוכחי.

על-פיה לא הייתה תלויה בדפ"א מסוימת. היא איפשרה למפקד לתכנן תוכניות לכמה אפשרויות, תוך שהוא מתמקד בסופו של התהליך בתוכנית שעונה על צירופי סבירות וסיכון, ותוך שהוא יודע על מה אין לו תשובה בתוכניתו וברורה לו אמת אחת גדולה: אין שום אפשרות לדעת מראש מה יהיה בשדה הקרב (ולעניין זה אין הבדל בין שדה הקרב המדיני או הטקטי). אין ספק שגם בשיטה הזאת צפונות אין-ספור הפתעות למפקד ולתוכניתו, אך היא גמישה יותר, והוא יודע מראש על כמה אפשרויות שיהיו הפתעה מבחינתו, אך ככל הנראה רק בבחינת הפתעה מצבית, קרי אפשרות שהובאה בחשבון, אך לא ניתנה לה תשובה.

ברמת הדיון העקרוני מעניין לציין ששיטת חשיבה המעניקה ל"הקשר" חשיבות רבה ביותר בכל התחומים מתיימרת – דווקא באשר לאויב, שעליו באופן טבעי יודעים פחות – לגלות היגיון פנימי אחד ועליו לתלות את כל התוכנית. אבל יותר מאשר לסתירה הפנימית הזאת מובילה דרך הניתוח של "רציונל המערכת היריבה" לחולשה מעשית

לוחמים מגדוד הצנחנים ה-1 הבריטי בעמדות בארנהיים (העיר שלידה היה הנשר, שהתגלה בסופו של דבר כ"נשר אחד רחוק מדי")

בתוכניות המבצעיות בכל הרמות וחושפת אותן להפתעות שימוטטו אותן.

בזמנו הוסבר לי שברמות הטקטיות אומנם נכון לתכנן על בסיס דפ"א, אבל ברמה האסטרטגית ולעיתים גם ברמה המערכתית (אופרטיבית) נכון לחפש, למצוא ולתכנן כיצד למוטט את "רציונל המערכת היריבה", כי דווקא שם, ברמות

גישה חדשה למלחמה נמוכת עצימות

המלחמה נמוכת העצימות מציבה בפני המפקדים והחיילים דרישות קשות, שלעיתים קרובות הפוכות מהדרישות שמציבה המלחמה בעצימות גבוהה. מציאת האיזון הנכון בין הכנת הכוחות לסוג אחד של מלחמה לבין הכנת הכוחות לסוג האחר היא מבחנה האמיתי של תורת הביטחון של ישראל

סא"ל (מיל') דני רשף

התסריט הרצוי במלחמה נמוכת עצימות הוא של פעולה ממוקדת נגד פעילי טרור שחיים בתוך אוכלוסיית אויב אזרחית, תוך גרימת נזק סביבתי קטן ככל האפשר. הדבר מחייב הפעלה של כוחות קטנים, המייצרים נפחי אש מזעריים. את המאסה הגדולה של הכוחות ושל נפחי האש מחליפות המהירות, הדייקנות ואיכות המודיעין.

המלחמה נמוכת העצימות גם מחייבת להקדיש מחשבה רבה לרכיבים הלא צבאיים של הפעילות: אוכלוסייה אזרחית, מוסר לחימה, יחסים עם התקשורת ויחסים בין-לאומיים. מאפיין נוסף של המלחמה נמוכת העצימות הוא העובדה

שהיא מתנהלת לרוב תוך כדי תהליך מדיני כזה או אחר. הניצחון אינו מושג באמצעות פעולה צבאית מכריעה אחת, אלא באמצעות ההשפעה המצטברת של הרבה מאוד פעולות צבאיות קטנות, המשולבות כראוי במאמץ כלכלי, מדיני ותקשורתי. ההכרעה במלחמה נמוכת

עצימות מושגת למעשה באמצעות מינימום כוח ומקסימום מיקוד ודייקנות לאורך זמן ובכל גזרות העימות. כאמור, זה ההפך ממה שמלמדת אותנו תורת הביטחון של ישראל.

וישנם היבטים חשובים נוספים, שבהם שונה המלחמה נמוכת העצימות מהמלחמה המסורתית:

- **בהירות המטרה.** כאשר צבאות של מדינות שכנות עומדים לתקוף את ישראל, האיום הוא מידי ומוחשי, והמטרה ברורה מאליה. לעומת זאת איום הטרור מתפתח לאט ואינו בבחינת סכנה ברורה ומיידית. המאבק נגדו נמשך זמן רב ומעצב גם את הפוליטיקה הפנימית במדינה. עוברת תקופה משמעותית עד שהאוכלוסייה מבינה את האיום, משתכנעת שהחלופות מוצו ומזדהה עם המאבק ועם האמצעים החריפים הנדרשים. לפעמים מסכים הציבור לאמצעים החריפים רק בשלב מאוחר של

תורת הביטחון הישראלית המסורתית גורסת כי יש להגן על המדינה באמצעות התקפה בלבד – בין אם התקפת-ינע ובין אם התקפת-נגד. התפיסה הזאת מחייבת בעת חירום גיוס מהיר של המילואים, ריכוז צבא יבשתי נייד, משוריין ומגובה בכוח אווירי והנעתו המהירה מול גזרות נבחרות. הכרעת האויב מושגת באמצעות מיצוי של ריכוז הכוח בתא שטח גיאוגרפי נתון ובמסגרת זמן קצרה יחסית, תוך שיבוש יכולתו של האויב להתארגן מחדש בעורף. לאחר השגת ההכרעה – גורסת התורה – יש לעבור לתהליך מדיני.

אבל מאז מלחמת יום הכיפורים מנהלת מדינת ישראל,

כמעט ברצף, מלחמה אסימטרית ונמוכת עצימות. במלחמה כזאת הסכנה אינה ברורה ובוודאי שאינה מיידית. המלחמה הזאת מתנהלת בניגוד לכל מה שמוכר לנו מתורת הביטחון המסורתית של ישראל: היא נמשכת שנים ארוכות ללא הכרעה, וחלקה הגדול מתנהל בשטחנו.

הצבא אינו יכול לנהלה לבד ובמלוא הכוח, והוא אינו יכול לבנות רק על התקפה. במלחמה נמוכת עצימות גם ההתקפה

המוצלחת ביותר אינה תחליף להגנה מתוחכמת ושיטתית. בשל אופיה המיוחד של המלחמה נמוכת העצימות צצות סוגיות חדשות של יחסי צבא ומדינה ושל יחסים בין-לאומיים. יתר על כן, מדדים חדשים משפיעים על הלחימה: מספר הנפגעים, קיומה או העדרה של הסכמה לאומית, בהירות המטרה והיחסים עם התקשורת הבינ-לאומית.

שירת בעבר
קצין מודיעין

במלחמה נמוכת עצימות גם
ההתקפה המוצלחת ביותר
אינה תחליף להגנה מתוחכמת
ושיטתית

ישראל, המדברת על גיוס כל העוצמה, ריכוזה ויציאה להתקפה בשילוב של תנועה ואש, המייתרת למעשה את ההגנה, ממש אינה רלוונטית למלחמה נמוכת עצימות. **החיכוך האנושי**. במלחמה המסורתית האויב הוא אלמוני, חסר זהות אישית. במקרים רבים כלל אין רואים אותו, כי הוא מוסתר או נמצא בתוך מכוונות מלחמה, ואם רואים אותו – אז רק מרחוק, כמטרה מאיימת שרצה או קופצת בין הסלעים או השיחים. לעומת זאת במלחמה נמוכת עצימות החיילים מתחככים עם האוכלוסייה, תוך שהם מתקשים לזהות את האיום – אם הוא בכלל קיים. בהחלט ייתכן שחייל מילואים במחסום ייתקל שוב ושוב באוכלוסייה אזרחית על שלל מצוקותיה בלי להיקלע ולו לאירוע ביטחוני אחד. המפגש עם אנשים קשי יום במחסום, עם חולים ועם נשים הרות בעת בדיקת אמבולנסים, עם ילדים מפוחדים בשעת חיפוש בבתי מבוקשים באישון לילה – כל אלה גובים מהחיילים מחיר נפשי כבד. אחדים מהחיילים גולשים לאטימות ולקהות חושים; אחרים מפתחים הזדהות עם הקורבנות. איש איש ותגובתו האישית. אצל האויב יוצר החיכוך הזה במקרים רבים את הדלק להמשך המאבק.

השטח. במלחמה בין צבאות יש לשטח חשיבות מכרעת: נערכים בו, מתמרנים בו, כובשים אותו, מגינים עליו, נסוגים ממנו. לעומת זאת במלחמה נמוכת עצימות מאבד השטח מחשיבותו. מטרתם של גורמי הטרור אינה לכבוש שטח, אלא להפיל קורבנות רבים ככל האפשר. לכן מבחינתם של גורמי הטרור יש יתרון במצב שבו שטח הפעולה שלהם כבוש עלידי צבא האויב.

הזמן והמרחב. מבחינת ארגוני הטרור אין חשיבות מיוחדת ליכולתו של האויב להניע סד"כ מסוים בשטח נתון בזמן מוגדר, שכן ממילא הוא נמצא בתוכו או בקרבתו. השגרה היא הזמן והמרחב האמיתיים של המלחמה נמוכת העצימות. השגרה היא המכתיבה את הפעולות, את התגובות, את השיטות ואת האמצעים של הטרור והגרילה כמו גם של הכוח הסדיר המתמודד מולם. מבחינתם של גורמי הטרור תמיד רצוי לפגוע, אך אם לא ניתן לעשות זאת היום, אפשר לעשות זאת מחר, ואם לא מחר, אז מחרתיים. הזמן החשוב באמת הוא זמן המילוט של היחיד או של המעטים. כמו כן יש חשיבות למשך הזמן הדרוש ללימוד השגרה – לא רק של הצבא השוהה בשטח, אלא גם של העורף כולו.

אוכלוסיית האויב. תרבותו של האויב, מנהגיו, חגיו, הכוחות הפוליטיים שבו, רווחתו, בריאותו, כלכלתו ותקוותיו מחליפים במידה רבה את תפקיד השטח בהתייחסות המבצעית הנדרשת בשלב התכנון המבצעי ובמהלך הביצוע.

התקשורת. הממד החדש של המלחמה נמוכת העצימות הוא השימוש בתקשורת. האמרה "לרובה – קנה אחד;

המאבק, לאחר שאותם אמצעים עצמם נפסלו לחלוטין בתחילת המאבק. הקברניטים ייטיבו לעשות אם תמיד יציבו מטרה הזוכה להסכמה רחבה. ככל שיקדימו לעשות זאת, כך יהיה המאבק יותר תכליתי, והמלחמה תתקצר. **התפיסה האסטרטגית**. במלחמה נמוכת עצימות חיוני לגרום לאוכלוסיית האויב להתנער מהטרור, ואין תחליף להגנה קבועה, שיטתית וחכמה. הביצוע דורש תחכום

במלחמה נמוכת עצימות החיילים מתחככים עם האוכלוסייה, תוך שהם מתקשים לזהות את האיום – אם הוא בכלל קיים

רב ושילוב של אמצעים כלכליים ומדיניים, שאינם בשליטת הצבא, נוסף על הכוח הצבאי עצמו. אפשר, כמובן, לגבות מחיר יקר מאוכלוסיית האויב בכללותה על תמיכתה בטרור, אבל אמצעים חריפים אינם עומדים באמת המידה המוסרית והחוקית של דמוקרטיה מערבית. יתר על כן, תגובת האוכלוסייה ללחץ המופעל עליה עלולה להיות בלתי צפויה ולהביא להסלמה בלתי מבוקרת באמצעים. לחלופין אפשר למזער את הפגיעה בשגרת החיים האזרחית ולחזק את האינטרסים הכלכליים והחברתיים של אוכלוסיית האויב בשמירת הסדר הקיים. מאחר שעצם הפעלתו של צבא זר בתוך אוכלוסייה אזרחית עוינת מחזקת את התמיכה בטרור, המכונה בצידו האחר של המתרס "התנגדות עממית", צריכה הפעלת הכוח להיות ממוקדת, מהירה, סמויה ככל הניתן, תוך מזעור הנזק הסביבתי וצמצום החיכוך עם האוכלוסייה ככל שרק ניתן. ברור שתורת הביטחון של

חמי מזג ולא יציבים רגשית עשויים לגרום נזק רב בלחימה נמוכת עצימות, ואין לשתפם בה. רצוי שרוב הלוחמים יהיו אנשי קבע, שעברו הכשרה ארוכה.

יש לפתח שיטות לחימה ביחידות קטנות ובחתימה נמוכה ולשכלל את יכולת הפעולה וההתגנבות בתוך אוכלוסייה אזרחית בחיכוך קטן ככל האפשר. יש להפעיל מחסומי פתע ניידים בלבד ולהימנע ממחסומים קבועים. תחום לפיתוח עתידי הוא חדירה שקטה מהאוויר באמצעות השתקת מנועי מסוקים, שימוש בבלונים, גלישה והפקת רעש להטעיה ולהסחה.

ניתן לפתח מגוון עצום של אמצעי אל-הרג להשתקה, להימום, לסינוור ולהסחה באמצעות רעש בין אם לפיזור המון זועם ובין אם במבצע נקודתי. השאיפה צריכה להיות שהשימוש בנשק הורג יהיה כמוצא אחרון בלבד. כמעט תמיד עדיף מחבל בחדר החקירות ממחבל הרג.

צריך להימנע באופן מוחלט משימוש באמצעים הורגים נגד אוכלוסייה אזרחית, חוץ מאשר במקרים של הגנה עצמית. פגיעה באוכלוסייה אזרחית היא לא רק בלתי

מוסרית, היא גם מחלישה את התמיכה הבין-לאומית בישראל, מערערת את ההסכמה הלאומית ומשחירה את דמותה של המדינה בתקשורת העולמית.

חיל המודיעין צריך להצטייד במיטב הטכנולוגיה ולהפעיל מערכות של חישנים אלקטרוניים סמויים וכלי-רכב מוסווים עמוסי ציוד אלקטרוני שינועו בתוך אוכלוסיית האויב. הוא צריך לרכוש יכולת להצמיד חישנים גם באמצעות צליפה מרחוק על מנת לעקוב אחרי

תנועות חשודות והעברת חומר-נפץ.

צריך ללוות, ככל הניתן, את פעילותו הגלויה והרועשת של צה"ל בתוכנית סיוע תקשורתית. התוכנית תכלול הנחיות מפורשות לחיילים כיצד להתנהג כלפי אוכלוסיית האויב וכלפי התקשורת בשטח וכן היא תוודא שהחיילים ייצרו – ככל האפשר – הזדמנויות לתקשורת חיובית במקביל לפעילות הצבאית הגלויה. הכוונה היא לפעולות שמצטלמות היטב, כגון חלוקת מזון במחנות הפליטים ומתן סיוע רפואי לנזקקים.

לסיכום, המלחמה נמוכת העצימות מציבה בפני המפקדים והחיילים דרישות קשות, שלעיתים קרובות הפוכות מהדרישות שמציבה המלחמה בעצימות גבוהה. הדילמה היא עד כמה לבנות כוחות למלחמה נמוכת העצימות – דהיינו לקצץ בארטילריה, להקטין את חיל השריון, להתאמן פחות על כיבוש יעד מבוצר ויותר על התגנבות לתוך שטח עירוני צפוף. מציאת האיזון הנכון בין הכנת הכוחות לסוג אחד של מלחמה לבין הכנת כוחות לסוג האחר היא מבחנה האמיתי של תורת הביטחון של ישראל.

לתקשורת – אלף קנים" משקפת את אחד מעקרונות המלחמה של הגרילה ושל הטרור בכל העולם. ייתכן שקציני תקשורת יחליפו בעתיד את קציני האש והסיוע בעיצוב "תוכנית תקשורת", המלווה – כמסך סיוע – את הפעלת הכוחות במלחמה נמוכת עצימות. תוכנית התקשורת תופנה כלפי האוכלוסייה בעורף, כלפי אוכלוסיית האויב וכלפי דעת הקהל בכל העולם.

נוכח הדברים האלה ברור כי על מנת לנצח במלחמה נמוכת עצימות על צה"ל לאמץ תורת לחימה, שהיא שונה לחלוטין, ולמעשה כמעט הפוכה, מתורת הלחימה שגיבש למלחמה נגד הצבאות הסדירים של מדינות ערב. לאור ניסיונה של ישראל בעשורים האחרונים אפשר להצביע על העקרונות לניהול מלחמה נמוכת עצימות ולהסיק מהם כיצד יש לבנות את הכוח וכיצד יש לנהל את הלחימה. יישום העקרונות האלה אינו רק עניינו של הצבא, אלא גם עניינה של הממשלה. ואלה הם העקרונות:

- יש להשיג הסכמה לאומית ולהצביע על מטרה הברורה לכולם.
- יש להעמיק את המודיעין על גורמי הטרור ועל אוכלוסיית האויב בכל תחומי החיים.
- יש להפעיל כוחות קטנים לאורך זמן ובהרבה גזרות בו זמנית.
- יש להפעיל כוח קטן ככל האפשר בדיוק רב ככל האפשר תוך גרימת נזק מרבי לטרור ומזערי לשאר האוכלוסייה.
- יש להקטין ככל האפשר את החיכוך עם האוכלוסייה האזרחית של האויב ולצמצם ככל האפשר את הפגיעה בשגרת יומה. יש להידבר ישירות עם כל גורם שאין לו עניין בהמשך הטרור.
- יש לשבור את השגרה בהגנה ובהתקפה, בכל מקום וכל הזמן.
- יש להגן על העורף ועל שגרת חייו.
- יש ליישם את תורת הפעלתה של התקשורת בעימות נמוך עצימות ולשלב בתורת הלחימה.

עקרונות אלה, שהם בגדר הצעה ראשונית בלבד, דורשים שינוי באימונים, בבניין הכוח ובמבנה שלו וכן באמצעים העומדים לרשותו. הדילמה עד כמה להשקיע ביחידות המוכנות רק למלחמה נמוכת עצימות ועד כמה לשמור על המבנה המסורתי של הצבא אינה מעניינה של המאמר הזה. את החיילים המשתתפים במלחמה נמוכת העצימות נגד הפלשתינים יש לחנך לאיפוק וללמד אותם על התרבות, על המסורת ועל המנהגים של החברה הערבית. לימודים אלה חייבים לכלול גם הכרה בסיסית של השפה הערבית. חיילים

נוכח הדברים האלה ברור כי על מנת לנצח במלחמה נמוכת עצימות על צה"ל לאמץ תורת לחימה, שהיא שונה לחלוטין, ולמעשה כמעט הפוכה, מתורת הלחימה שגיבש למלחמה נגד הצבאות הסדירים של מדינות ערב

ההרתעה המצטברת כמודל להרתעה בעימות נמוך עצימות

העובדה שמאז 1973 לא תקפו מדינות ערב את ישראל - למעט האפיזודה יוצאת הדופן בנסיבותיה של מלחמת המפרץ 1991 - מלמדת שההרתעה האסטרטגית של ישראל שרירה וקיימת. באותה מידה מלמדת הלחימה המתמשכת בשטחים כי ההרתעה הישראלית בעימות נמוך עצימות קרסה ונעלמה. את ההרתעה הזאת לא ניתן להחזיר במהלך מכריע אחד, אלא באמצעות שורה ארוכה ומצטברת של ניצחונות בעימותים קטנים

סא"ל מוניר דאהר

הזירה המזרח תיכונית עוברת סדרה של שינויים משמעותיים ביותר: בשנים האחרונות החלו לכהן מנהיגים חדשים באיזור (אריאל שרון, בשאר אסד, המלך עבדאללה השני) וכן בארה"ב (ג'ורג' בוש), אשר לה השפעה עצומה על כל המתחולל במזרח התיכון. גם לאירועים שונים בעולם ובאיזור היו השפעות מרחיקות לכת: המלחמה בקוסובו הגבירה את הלגיטימציה להתערבות בין-לאומית בעימותים מקומיים, ואצל הפלסטינים חיזקה נסיגת צה"ל מלבנון את ההערכה כי גם הם יכולים להשיג הישג דומה באמצעות הפעלת כוח.

המאבק בין מדינה לארגוני טרור וגרילה אינו מוכרע דווקא כשדה הקרב

הרתעה אסטרטגית לעומת הרתעה בעימות מוגבל

לוחמה נגד טרור וגרילה היא חלק ממלחמה מוגבלת. זהו עימות אסימטרי בין כוחות לא מאוזנים, שמטרותיהם מנוגדות, ושיטות פעולתם שונות. האסימטריה באה לידי ביטוי בעוצמת הכוחות, בנכונות לספוג אבדות ובמוסר הלחימה. אולם דווקא בתחום ההרתעה עשויה האסימטריה להיעלם, שכן נשקו של החלש - הכולל קטיושות, מכונות תופת ומחבלים מתאבדים - עשוי להרתיע לא פחות מנשקו של החזק. באמצעות ההרתעה שואף הצד החלש להניא את הצד החזק מלממש חלק מיתרונותיו הטכנולוגיים ולגרור את המלחמה למקומות שבהם יש דווקא לו - לצד החלש -

ישראל ניצבת בפני מציאות שבה עליה להתמודד עם סדרה של עימותים מוגבלים שמזינים זה את זה. העימותים האלה מורכבים מכמה סוגי לחימה: טרור, גרילה ומלחמת התשה. במציאות כזאת התיאוריות המדיניות והצבאיות הקיימות מאבדות חלק מסוים מערכן היישומי, שכן אלה אינן מיועדות לסביבה כה עמומה, ולכן גם מתקשות להציע מענה הולם.

הזעזוע שנוצר במערכת הביין-לאומית לאחר התפרקות ברית-המועצות היה אחד הגורמים לפרוץ עימותים מוגבלים רבים, ובשל כך גבר העניין בלוחמת טרור וגרילה. מדינות למדו כי ניתן להפעיל לחץ על מדינות אחרות באמצעות צד שלישי שהוא ארגון טרור או גרילה - כפי שעושה, למשל, סוריה בלבנון באמצעות החיזבאללה.

רבדים רבים מרכיבים את הלוחמה בטרור ובגרילה, ובהם רובד מדיני, כלכלי, חברתי, אידיאולוגי, דתי, פסיכולוגי ותקשורתי. המאבק בין מדינה לארגוני טרור וגרילה אינו מוכרע דווקא בשדה הקרב. ניצחונות צבאיים על הטרור וגרילה אינם מסיימים בהכרח את העימות, אך כישלונות צבאיים עלולים ללבות.

סמח"ט, לשעבר
מפקד המשורד
לתיאום ביטחוני
ביריחו ובחברון

יתרונות יחסיים.

יכולתו של הצד החלש להרתיע מבוססת בעיקר על יכולתו ליצור איום אמין על מהלך החיים אצל הצד החזק. כך הפכה הקטישה לנשק ההרתעה המרכזי של החיזבאללה בלבנון; מכאן שואבים הטילים הבליסטיים בעלי ראשי-הנפץ הקונוונציונליים את מעמדם כנשק אסטרטגי. גם הטרור התברר בעשור האחרון כנשק הרתעה יעיל.

הרתעה מוצלחת אינה נזקקת להפעלה בפועל של הכוח. די בכך שהאיום נתפס כאמין אצל הצד השני כדי להרתיעו. לרוב הצליחה ישראל להרתיע את מדינות ערב בתחום העימות הקונוונציונלי בין הצבאות הסדירים, מפני שהאיום שלה נתפס כאמין. בתחום העימות נמוך העצימות (מלחמה מוגבלת) נשחקה אמינותה של ישראל הן בשל קשיים מבניים לממש את איומיה והן משום שישראל לא נתפסה כחברה נחושה ובעלת כושר עמידה (שפטן, 2001, 5).

רוב המחקרים גורסים כי כניעה לטרור מזמינה פעולות טרור נוספות. בשנים האחרונות אנו עדים להתגברותו של הטרור הבין-לאומי. "טרור נתמך מדינה" מתאפיין ביחס דו-ערכי כלפי החוק והסדר הבין-לאומיים. מחד גיסא, מדינות העושות שימוש בטרור מוכנות לחרוג מהנורמות ומ"כללי המשחק" הבין-לאומיים על מנת לפגוע ביריביהן ולהשיג את יעדיהן. מאידך גיסא, מדינה העושה שימוש בטרור משתדלת שלא לחשוף את מעורבותה בפעילות זו על מנת למנוע צעדי גמול של קורבן הטרור. שיתוף הפעולה בין המדינה לארגון הטרור נעשה על-פי רוב על בסיס דתי, אידיאולוגי, פוליטי או בשל אינטרסים המשותפים לשני הצדדים (שי, 2001, 9-17).

פעולות הגמול כנדבך מרכזי בהרתעה

ישראל צברה ניסיון רב במאבק נגד טרור שנתמך על-ידי מדינות, וזאת באמצעות פגיעה באותן מדינות שמתחומן יצא הטרור ופגע בה. בן-גוריון האמין בשנות ה-50 בנחיצותן של פעולות הגמול לשם הרתעה וצמצום הנזק שגרמו כוחות עוינים, שבסיסיהם מעבר לקווי שביתת הנשק (בר-און, 1994, 91-126).

כאשר צד אחד מקבל את הסטטוס-קו, ואילו הצד השני שואף לשנותו, חייבת המדינה הדבקה בסטטוס-קו להרתיע בעילות את המדינה ששואפת לשנותו. מקבלי ההחלטות הישראלים קיבלו לאחר מלחמת העצמאות את הסטטוס-קו שנוצר. מאחר שמדינות ערב סירבו לקבלו, שאפה ישראל להרתיען מכל ניסיון לשנות בכוח את המציאות שנוצרה. בן-גוריון ודיין העדיפו לחזק את ההרתעה הישראלית באמצעות יוזמות צבאיות (בר-און, שם).

בתקופה של הסכמי שביתת הנשק היו הסתננויות מכל הסוגים לתוך שטחה של ישראל – בין היתר כדי להחליש אותה לקראת סיבוב הלחימה הבא. באמצעות פעולות הגמול ניסתה ישראל להעניש את המסתננים ולהרתיעם, ובכך עברה מהרתעה סבילה להרתעה פעילה. משה דיין העמיד את גורם

ההרתעה בראש סולם העדיפויות: "לא היה בידינו להבטיח כל צינור מים מפיצוץ וכל עץ מעקירה. לא היה בידינו למנוע רצח עובדים בפרדס ומשפחות בשנתן, אך היה בכוחנו לקבוע מחיר גבוה לדמינו – מחיר שיהא יקר מכדי שכדאי יהיה ליישוב הערבי, לצבא הערבי, לממשלות הערביות לשלמו" (דיין, 1955, 56).

כאמור, ההסתננות לתחומי ישראל הייתה בעיית הביטחון השוטף המובהקת ביותר בשנות ה-50. חוקרים רבים, שעסקו במדיניות הביטחון של ישראל באותן השנים

בן-גוריון האמין בשנות ה-50 בנחיצותן של פעולות הגמול לשם הרתעה וצמצום הנזק שגרמו כוחות עוינים, שבסיסיהם מעבר לקווי שביתת הנשק

ובהתפתחות הסכסוך הישראלי-ערבי, הרבו להתייחס לפעולות הגמול, אולם אלה היו מרכיב אחד בלבד מתוך מכלול רחב של אמצעים שנקטה ישראל. נוסף על פעולות הגמול נוהלה פעילות מדינית ברמות שונות – החל ממגעים בוועדות שביתת הנשק וכלה בחילופי הודעות במישרין בין ראשי מדינות. יתר על כן, כוחות של צה"ל ושל המשטרה סיירו לאורך הגבולות, הניחו מארבים בנתיבי ההסתננות וביצעו סריקות בתוך הארץ לאיתור מסתננים. המלחמה במסתננים התנהלה בצורה נוקשה ובברכתם של קברניטי המדינה, אף שהיה ידוע שלא כל המסתננים עשויים ממשקה אחת (טל, 1998, 236-241).

פעולות הגמול של צה"ל מעבר לגבול נועדו ללחוץ על השלטונות של המדינות השכנות לפעול ביתר נחישות נגד המסתננים. פעולות הגמול הביאו תועלת רבה יותר משהביאו המגעים המדיניים בוועידות שביתת הנשק – בעיקר בגזרה הירדנית. גם בגבול המצרי לא נשאו המגעים האלה פרי,

כוללת, אך אין בה כדי להרתיע מפני תקיפתה בטילים ארוכי טווח. בהתייחסו לרשות הפלסטינית, שאותה כינה "רשות של טרור", אמר כי היא מנהלת אסטרטגיה של טרור כדי להחליש את כושר העמידה של ישראל. "מטרת מלחמת הטרור הפלסטינית היא להחליש את כוח העמידה של החברה הישראלית על-ידי התשתה. לפיכך המאבק נגד הטרור הוא מערכה משולבת בת מספר מרכיבים, שכוללת את המרכיב הצבאי. הניצחון יושג בנקודות ובהשפעה המצטברת ולא במכת מחץ. כדי לנצח במאבק אנחנו צריכים הרבה סבלנות, ובכל מפגש עם גורמי טרור ידנו צריכה להיות על העליונה. זהו העימות המשמעותי ביותר של ישראל מאז מלחמת השחרור" (ידיעות אחרונות, 15.7.2002, עמ' 11).

אין ספק כי מתוך מגוון אמצעי הטרור שמפעילים הפלסטינים הקטלני ביותר הוא פיגועי ההתאבדות. גורמי מודיעין מדגישים כי פיגועי ההתאבדות הפכו לתופעה המונית רק בזכות אווירה ציבורית שמכשירה אותם. במסגרת המאבק בטרור החליטה ממשלת ישראל בסוף יולי 2002 לגרש קרובי משפחה של מחבלים מתאבדים. מטרת הצעד הזה היא להרתיע הן מתאבדים פוטנציאליים והן את בני משפחותיהם המעודדים אותם. צעדי הרתעה נוספים שהוחלט לנקוט: להרוס את בתיהם של המתאבדים ולהחרים את רכושם ולמנוע מבני משפחותיהם קצבאות (אם מדובר בערבים ישראלים), יציאה לחו"ל וכניסה לישראל.

צעדים נוספים שהוחלט לנקוט לבלימת התופעה: מאבק בארגוני צדקה שתומכים כספית במשפחות המתאבדים; מאמץ למנוע העברת כספים מעיראק ומאיראן למשפחות המתאבדים; פגיעה במסיתים ובמטיפים להתאבדות, לרבות אנשי דת ודרשנים במסגדים; פגיעה בתהלוכות של רעולי פנים שמעודדים פיגועי התאבדות. ראש השב"כ, אבי דיכטר, אמר כי לתוכנית הזאת אכן יש אפקט מרתיע: "ידוע על כמה מקרים שמחבלים מתאבדים חזרו בהם מכוונתם מחשש שיאונה רע למשפחותיהם, וכן על הורים שהלשינו על ילדיהם המתאבדים. רק השבוע הסגיר אב את בנו משום שחשש מגירוש ומהריסת ביתו" (ידיעות אחרונות 1.8.2002, עמ' 11).

אין ספק שיש בצעדים האלה כדי להרתיע, אך בכך אין די. במקביל יש לפעול נגד כל שרשרת הרשע – החל ממתכנני הרצח, המממנים, המאמנים והמגייסים וכלה באבותיהם הרוחניים. אין די בהרתעתם של הרוצח המתאבד או של בני משפחתו, אלא צריך לפעול בנחישות נגד ראשי הטרור ולהרתיעם.

שבתי שביט, לשעבר ראש המוסד, מעריך שהטרור הפך להיות איום אסטרטגי: "לטרור יש פוטנציאל של איום על כוח עמידתנו, על אמונתנו בצדקת דרכנו ועל נכונותנו לשלם

וההסתננויות פסקו רק לאחר מלחמת סיני (שם, 242-247). יש דמיון רב בין פעילות החיזבאללה בלבנון, שנעשית בתמיכת הסורים, ופעילות הטרור הפלסטינית, שנעשית בתמיכת הרשות הפלסטינית, לבין הטרור נגד ישראל בשנות ה-50. התקופות אומנם שונות, והסביבה הגיאוגרפולית השתנתה כליל, אך דפוסי הפעולה נגד ישראל דומים וגם דפוסי תגובתה. אלה האחרונים נועדו למנוע – או לכל הפחות לצמצם – את פעילות הטרור.

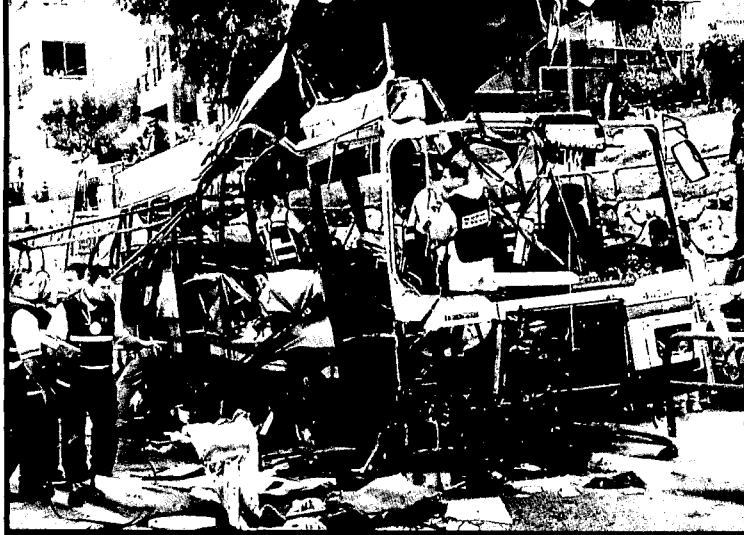
כיצד מרתיעים מתאבדים?

המחבלים המתאבדים הם אומנם גורם חדש בתחום הטרור, אך האמת היא שאין הם משנים את מאזן הכוחות בין ישראל לפלסטינים ורוב החוקרים – אם כי בהחלט לא כולם – טוענים שהם אינם מהווים איום קיומי על מדינת ישראל (Tal, 2002). מפעיליו של טרור המתאבדים – לעומת זאת – מאמינים שיש ביכולתם למוטט את ישראל באמצעות הרס כלכלתה וערעור כושר העמידה של תושביה (שם). יש חוקרים הסבורים כי לא ניתן להרתיע ארגוני טרור – ובוודאי שלא מחבלים מתאבדים. לטענתם, ב-50 השנים האחרונות לא הרתיעה ישראל שום ארגון גרילה או טרור פלסטיני ולא הצליחה למנוע התקפות על אזרחיה: פעולות הגמול בשנות ה-50 לא מנעו את ההסתננויות ואת ההתקפות על היישובים הישראליים; העוצמה הישראלית לא מנעה את הפעילות הטרוריסטית בשנות ה-60 וה-70 וכן היא לא מנעה את האינתיפאדה הראשונה והשנייה, את פעולות החיזבאללה ואת פעולות הרצח של המתאבדים הפלסטינים (הארץ, 26.12.2000, 1ב).

ישראל מעוניינת עתה להביא לדעיכת האלימות הפלסטינית, למנוע פיגועים נגד אזרחים ולשכנע את ההנהגה הפלסטינית להעביר את מרכז הכובד של העימות למגרש המדיני. השגה או אי-ההשגה של המטרות האלה יכולות להצביע על מידת עוצמתה של ההרתעה הישראלית (גורדון, 2002, 47-48).

בנימין נתניהו גורס שאת הטרור יכולה ישראל להדביר גם ללא פתרונה של הבעיה הפלסטינית, כשם שטורקיה הצליחה להדביר את הטרור הכורדי מתחומה של סוריה בלי לפתור את המחלוקות השונות – ובהן מחלוקות טריטוריאליות – שקיימות בינה לבין סוריה. באופן דומה הצליחה ישראל לבלום את הטרור מירדן בשנות ה-70. הרמון גורס שאת הטרור ניתן לנצח רק באמצעות מאבק בין-לאומי וסנקציות בין-לאומיות על המדינות התומכות בטרור (Harmon, 2000, 269).

בהרצאה שנשא הרמטכ"ל משה יעלון בפני סגל הפיקוד הבכיר הוא ציין כי ההרתעה הישראלית מונעת מלחמה

אין ספק כי מתוך מגוון אמצעי הטרור שמפעילים הפלסטינים הקטלני ביותר הוא פיגועי ההתאבדות

את המחיר, שהמלחמה כופה עלינו. כשזה קורה – האיום הופך להיות איום אסטרטגי" (שביט, 2001, 17-19). לדברי שביט, מאחר שהעולם הפך לכפר גלובלי, וכלי התקשורת נמצאים בכל מקום ומעבירים תמונות לכל העולם, קשה לפתור את בעיית הטרור בצורה מוחלטת באמצעים צבאיים, כפי שעשה אסד האב כאשר שלח לחמה חטיבת שריון, וזו חיסלה את קיני ההתנגדות של האחים המוסלמים יחד עם אלפי אזרחים. היום גם משטרים טוטליטריים מתקשים לחסל את הטרור בדרך כזאת, שכן העולם אינו מוכן לקבל זאת (שם).

להערכתו של שביט, גם במישור הפוליטי אין פתרון לטרור. הסיבה: מי שנלחם בחלש ממנו ייתפס לעולם ככובש וכמדכא, ונשק הטרור

שיפעיל החלש יזכה ליחס של הבנה ושל סלחנות. נראה היה שיחס ההבנה והסלחנות לטרור ייעלמו בעקבות אירועי ה-11 בספטמבר, אולם ככל שחולף הזמן מאותם אירועים טראומטיים, הולך וחוזר היחס הישן לטרור. כפי שהדברים נראים כעת, רק ארה"ב ובריטניה נותרו נחושות להילחם בטרור ובמדינות התומכות בו.

באשר למלחמתה של ישראל בטרור – שביט גורס שיש לשאוף למצב של דו-קיום ולא לצפות לשלום נוסח מערב אירופה. לכן, לדבריו, יש להנמיך את הציפיות ולחפש דרך להפחתת הטרור לרמה "נסבלת".

ההרתעה יכולה להיות יעילה רק נגד יריבים רציונליים, שעושים שיקולים של עלות-תועלת, של רווח ושל הפסד. יריב לא רציונלי אינו מניח שיקולים של עלות-תועלת, ולכן לא ניתן להרתיעו. עם זאת כל ארגוני הטרור – גם אלה שמפעילים מחבלים מתאבדים – הם גופים רציונליים, ולכן אפשר להרתיעם (גנור, 2001, 25-31). בתהליך הוצאתם של המתאבדים לפיגועים בישראל מעורבים גורמים רבים – החל ממקבלי ההחלטות, דרך המגייסים ומכיני המטענים וכלה במממנים ובמי שמסיעים את המתאבדים לזירות הרצח. כל אלה אינם מתאבדים, ואותם אפשר להרתיע. יתר על כן, מתברר כי המתאבדים עצמם אינם לחלוטין בלתי רציונליים, וניתן להרתיעם לעיתים באמצעות איום על משפחותיהם ואפילו באמצעות ההסבר הרציונלי שמעשיהם פוגעים בסופו של דבר באינטרס הלאומי הפלסטיני. הפתרון המועדף הוא איפוא ליצור "חליפת הרתעה" ספציפית לכל גורם שמעורב בטרור.

ההשפעה ההדדית בין סוגי ההרתעה השונים

בועז גנור מדגיש שיעילות ההרתעה תלויה במוטיווציה וביכולת של המרתיע. "המרתיע צריך להיות משוכנע שהוא נחוש בדעתו, ויש לו היכולת לממש את איומו ביום פקודה, כשהמורתיע יחצה קו אדום מוגדר. אך בכך אין די. גם כשיש

למרתיע יכולת ומוטיווציה, והיריב אינו מכיר בכך או שאינו מבין זאת – ההרתעה לא תפעל. כשהמורתיע סבור שאין למרתיע יכולת או נחישות לבצע את איומו, הרי שהוא לא יושפע מההרתעה" (גנור, 2001, 29).

לכן השגתה של יכולת הרתעה היא תהליך מצטבר, המתפרס על פני שנים רבות. מדינה שממשת פעם אחר פעם את איומה כלפי מי שחוצים קווים אדומים שהיא הגדירה הופכת בסופו של דבר למדינה מרתיעה, שכן כולם מבינים שיש תוקף לאיומיה. בהקשר הזה חשוב להבין שעל מנת שתהיה יעילה חייבת ההרתעה להיות אמינה בכל הרמות של העימותים. במילים אחרות: מדינה שההרתעה שלה אינה אמינה בתחום העימות נמוך העצימות עלולה להיתפס גם כמדינה שלא תעמוד מאחורי הקווים האדומים שלה ברמה האסטרטגית – ולהפך. הטענה המקובלת היא שהעדר התגובה הישראלית לפגיעה בעורף במלחמת המפרץ ב-1991 פתח את הפתח למסע הטרור הפלסטיני בעורף הישראלי. אלה שגורסים כך טוענים שתגובה ישראלית קשה נגד עיראק הייתה מרתיעה את הפלסטינים מלהתפוצץ בתוך הערים הישראליות.

הדימוי ההרתעתי בזירה אחת גם משפיע על הדימוי ההרתעתי בזירות האחרות. מה שקרה בלבנון השפיע על האירועים בשטחים, ולהפך – מה שנעשה בשטחים משפיע גם על הזירה הלבנונית. אין ספק שהדרך שבה בוצעה הנסיגה מלבנון פגעה בדימוי ההרתעתי של ישראל בשטחים. גם תגובתה של ישראל לפיגועי ההתאבדות לא היה בה כדי ליצור אפקט מרתיע. ערי הגדה אומנם נכבשו מחדש, והציבור הפלסטיני משלם מחיר כבד מאוד על מלחמת הטרור, אך ההנהגה הפלסטינית – שיזמה את גל האלימות – חמקה עד כה מלשלם את המחיר המלא על מעשיה.

יחד עם זאת, תגובתה הקשה של ישראל – גם אם המאוחרת – לפיגועי ההתאבדות עשויה להחזיר לה את דימויה המרתיע בזירות האחרות.

מודל אפשרי להרתעה ישראלית

לאור הדיון עד כה אפשר לערוך סיכום ביניים ולהציע מודל הרתעה לישראל בעימות המוגבל עם הפלסטינים. לא תהיה התייחסות נרחבת להרתעה האסטרטגית של ישראל מול מדינות העימות הגובלות איתה, שכן זו פועלת היטב. הראיה לכך היא שמאז מלחמת יום הכיפורים לא הותקפה ישראל על-ידי שום מדינה ערבית – למעט האפיזודה יוצאת הדופן של תקיפת ישראל בטיילים על-ידי עיראק ב־1991. בשל הנסיבות המדיניות המיוחדות של אותה מלחמה התקשתה ישראל להגיב על מנת לחזק את כושר ההרתעה שלה.

המודל המתאים ביותר להתמודדות עם אלימות בעצימות נמוכה דוגמת זו שמפעילים נגדנו הפלסטינים הוא מודל ההרתעה המצטברת – של השגת ניצחון בנקודות לאורך זמן, עד שהפלסטינים יבינו שלא יצליחו לקדם את

האינטרס שלהם באמצעים אלימים. בכל היתקלות ובכל עימות יזו של הצד הישראלי חייבת להיות על העליונה, כך שההיתקלות שלאחר מכן תתבטל או תידחה או שתפחת עוצמתה. אולם כדי לחזק את ההרתעה אין להסתפק בתוצאות החיוביות מההיתקלויות שיוזמים הפלסטינים. יש לזום פעולות נגד הטרוריסטים לסיכול יוזמותיהם, להענשתם ולהרתעתם. בהקבלה לתפיסת הביטחון הישראלית המוכרת – יש להעביר את המלחמה לשטח

האויב ולגרום לו נזק כה גדול, עד שיבקש להפסיק את האש. בעוד שלרשות הפלסטינית היו נכסים טריטוריאליים, שנגדם ניתן היה לפעול, הרי ארגוני טרור הם נטולי טריטוריה, ואת העברת המלחמה לתחומם יש לתרגם לפעילות נגד ראשי הפירמידה ונגד האינטרסים שלהם – הפוליטיים, הצבאיים, האידיאולוגיים והכלכליים. אף שפעילות יזומה מתמדת נגד הטרור כרוכה במחיר בתחום היחסים הבין-לאומיים של ישראל – זהו מחיר שראוי לשלמו.

התגובה והיזומה הישראליות הן שיביאו בסופו של דבר לניצחון בנקודות, שעליו דובר קודם לכן, וליצירתה של ההרתעה המצטברת. משמעותה של ההרתעה היא שהפלסטינים יחליטו להימנע ממעשי אלימות או לצמצם אותם מאוד, משום שיגיעו למסקנה שאין הם מסוגלים לשלם את עלותם ולהפיק מהם תועלת כלשהי.

מרכיב חשוב ביצירת ההרתעה המצטברת הוא יצירת ההרתעה האישית כלפי ראשי הטרור באמצעות פגיעה בהם. מרכיב חשוב נוסף הוא פגיעה בהנהגה האזרחית שתומכת באופן פעיל בטרור. אוכלוסייה זו אינה גדולה, ולכל אחד מחבריה חולשות ואינטרסים משלו – מה שמאפשר "לתפור חליפת הרתעה למורתע" (גורדון, 2002, 48). אין זו הפעם הראשונה שמדינת ישראל בוחרת בסוג זה של הרתעה:

בשנות ה־60 ניסתה מצרים לגייס מאות מדענים, מהנדסים וטכנאים גרמנים, כדי שיפתחו עבורה טילי קרקע-קרקע. ישראל סיכלה תוכנית זו באמצעות הרתעתם של המדענים הגרמנים. לכל אחד מהם "נתפרה חליפת הרתעה" ייחודית: החל מאיזמים בטלפון ובדואר וכלה בשיגור מעטפות נפץ (שם).

הרתעה ניתן להשיג גם על-ידי פגיעה באינטרסים הכלכליים של הטרוריסטים ושל מפעיליהם. למשל, הרשות וארגוני הטרור האחרים נהנים מזרימת כספים מגורמים שונים בעולם המערבי והמוסלמי. חסימה או איום בחסימת הצינורות המזרימים מזומנים עשויים לצמצם את המוטיווציה ואת היכולת לפעול. עבור החמאס הזרמת הכספים חשובה מאוד לא רק כדי לממן פיגועים, אלא גם כדי לקיים את התשתיות האזרחיות שלו בתחום הסעד והחינוך.

דוגמא נוספת: לבכירי הרשות יש מונופולים ליבוא דלק, מלט, סיגריות, חצץ, מזון לבהמות, פלדה, בשר ועוד. איום לפגוע במונופולים האלה עשוי להרתיע מאוד את הבכירים האלה. למשל, נביל שעת מייבא את המחשבים לגדה, ג'בריל רג'וב אחראי על יבוא הדלק, בנו של אבו מאזן מייבא מוצרי אלקטרוניקה בידורית. מבנה זה של כלכלת הרשות הפלסטינית מאפשר לישראל לפגוע

**כשם שנסוגת צה"ל מלבנון פגעה
בכושר ההרתעה של ישראל מול
הפלסטינים, כך ניתן להניח
שתגובותיה הקשות של ישראל על
פיגועי התופת הפלסטיניים יתרמו
לחיזוקה של ההרתעה שלה ביחס
לחיזבאללה ואולי אף לחיזוק
ההרתעה האסטרטגית שלה**

במונופולים שנוצרו ועל-ידי כך להרתיע את בעליהם. כשם שנסוגת צה"ל מלבנון פגעה בכושר ההרתעה של ישראל מול הפלסטינים, כך ניתן להניח שתגובותיה הקשות של ישראל על פיגועי התופת הפלסטיניים יתרמו לחיזוקה של ההרתעה שלה ביחס לחיזבאללה ואולי אף לחיזוק ההרתעה האסטרטגית שלה. אולם בכך אין די. על ישראל להרתיע גם את המדינות שתומכות בטרור, דוגמת סוריה, שנלחמת בישראל באמצעות שליח – ארגון החיזבאללה – כדי להימנע מתשלום המחיר הכרוך בעימות ישיר. השגתה של הרתעה כזאת היא אפשרית, כפי שהוכיחו הטרורקים ב־1998. באמצעות הנעת כוחות לעבר הגבול הם הצליחו לכפות על הסורים להפסיק את תמיכתם במחתרת הכורדית.

שני מרכיבים חשובים נוספים ביצירת ההרתעה הם כושר העמידה של החברה המתמודדת ויכולתה לגייס תמיכה חיצונית. בעוד שישנם הטוענים כי החברה הישראלית מפגינה כושר עמידה ירוד, שבא לידי ביטוי בנטישה ההמונית של הערים ב־1991 ובגילויי הבהלה לקראת המתקפה האמריקנית במפרץ ב־2003, הרי אחרים נותנים לחברה הישראלית ציונים גבוהים הרבה יותר. אלה אף טוענים שהפלסטינים הופתעו מכושר העמידה של העורף הישראלי נוכח גל מעשי הטרור. באשר לתמיכה החיצונית, שהיא

מכפיל כוח חשוב של כושר ההרתעה הישראלי – העימות הממושך עם הפלסטינים שחק את מעמדה הבין-לאומי של ישראל, אך היא עדיין נהנית ממתכתה של ארה"ב – תמיכה שקשה להפריז בחשיבותה, ושיש לעשות כל מאמץ כדי לשמרה.

עם זאת חשוב לזכור כל הזמן, שכשם שאין הכרעה מוחלטת בעימות דוגמת זה שמנהלת ישראל נגד הפלסטינים, כך גם לא ניתן להשיג בעימות כזה הרתעה מוחלטת. ההרתעה חייבת להיבנות במספר רב של מישורים, והיא

חשוב לזכור כל הזמן, שכשם שאין הכרעה מוחלטת בעימות דוגמת זה שמנהלת ישראל נגד הפלסטינים, כך גם לא ניתן להשיג בעימות כזה הרתעה מוחלטת

מתבססת על הצטברות של ניצחונות קטנים. מדובר איפוא בהרתעה שבנויה מחלקי פזל רבים, שרק לאחר זמן מה מצטרפים לתמונה כוללת.

סיכום

העובדה שמאז 1973 לא תקפו מדינות ערב את ישראל – למעט האפיזודה יוצאת הדופן בנסיבותיה של מלחמת המפרץ 1991 – מלמדת שההרתעה האסטרטגית של ישראל שרירה וקיימת. באותה מידה מלמדת הלחימה המתמשכת בשטחים כי ההרתעה הישראלית בעימות נמוך עצימות קרסה ונעלמה. ישנם הטוענים כי הנסיגה החפוזה מלבנון היא שגרמה לקריסה הזאת, אך הסוגיה המרכזית אינה מה קרה, אלא כיצד משקמים את כושר ההרתעה של ישראל גם בתחום העימות נמוך העצימות ומשכנעים את האויב הפלסטיני כי עדיף לו להפסיק את העימות.

התשובה לכך היא ההרתעה המצטברת. מאחר שלא ניתן להכריע את המערכה הזאת במהלך כולל אחד, גם לא ניתן להחזיר את כושר ההרתעה במהלך אחד. כשם שהניצחון הכולל יושג בנקודות – מאוסף של הרבה מאוד ניצחונות קטנים – כך גם ההרתעה תלך ותתחזק מהצבר של אותם ניצחונות קטנים. המערכה להחזרת ההרתעה מתנהלת במישורים רבים: היתקלויות בחוליות של האויב, פעולות ענישה נגד האחראים לשיגור המחבלים, הפעלת לחץ כלכלי

על אותם אחראים. אם בכל עימות כזה – או ברוב המכריע שלהם – תהיה ידו של צה"ל העליונה, הרי בסופו של דבר הניצחונות המצטברים ייצרו הרתעה מצטברת.

מודל ההרתעה המצטברת – דהיינו השגת הניצחון בנקודות – מחייב אורך רוח, מניעת הישגים מהאויב וכושר עמידה של העורך הישראלי. אף שההרתעה האסטרטגית של ישראל פועלת, בעוד שההרתעה בפני עימות מוגבל קרסה, הרי שיש השפעה הדדית בין שני סוגי ההרתעה האלה. כישלון מתמשך בתחום ההרתעה בעימות המוגבל עלול להקדין על ההרתעה האסטרטגית, ובוודאי שכישלון בתחום ההרתעה האסטרטגית משפיע לרעה על ההרתעה בתחום העימות המוגבל.

ביבליוגרפיה

- בראון מרדכי, "פעולות הגמול כמערכת של הרתעה", בתוך מוטי גולני (עורך), **חץ שחור – פעולת עזה ומדיניות הגמול של ישראל בשנות ה-50**, תל-אביב, 1994, מערכות ומוסד הרצל לחקר הציונות באוניברסיטת חיפה, עמ' 91-127
- גורדון שמואל, **ישראל נגד הטרור – הערכת מצב לאומית**, תל-אביב, 2002, הוצאת אפי מלצר
- גנור בועז, "יסודות ההרתעה בלוחמה בטרור", בתוך המרכז הבינתחומי למדיניות נגד טרור (עורך), **הרתעת הטרור – משימה אפשרית**, הרצליה, המרכז הבינתחומי, 2001, עמ' 25-31
- דיין משה, "פעולות צבאיות בימי שלום", **מערכות**, קי-ח'קי"ט, 1955, עמ' 54-61
- **הארץ**, 26.12.2000, עמ' ב1
- **הארץ**, 15.7.2002, עמ' א1-א2
- טל דוד, **תפיסת הביטחון השוטף של ישראל, מקורותיה והתפתחותה 1949-1956**, באר-שבע, הוצאת הספרים של אוניברסיטת באר-שבע, המרכז למורשת בן-גוריון, 1998
- **ידיעות אחרונות**, 15.7.2002, עמ' 11
- **ידיעות אחרונות**, 1.8.2002, עמ' 11
- יעלון בוגי, "ניצחון והכרעה בעימות מוגבל" בתוך: פנחס יחזקאלי (עורך), **בין "הכרעה" ל"ניצחון"**, חיפה, המרכז לחקר הביטחון הלאומי, 2001, 75-81
- נתניהו בנימין, **מלחמה בטרור – כיצד יביסו המשטרים הדמוקרטיים את הטרור המקומי והבינלאומי**, תל-אביב, 2001, הוצאת ידיעות אחרונות
- סא"ל א', "מלחמה אסימטרית", **מערכות** 371, 2000, עמ' 10-23
- פלדמן שי, **הרתעה גרעינית לישראל**, תל-אביב, 1983, הקיבוץ המאוחד
- שביט שבת, "הרתעת הטרור – משימה אפשרית – תפיסות וציפיות". בתוך: המרכז הבינתחומי למדיניות נגד טרור (עורך), **הרתעת הטרור – משימה אפשרית**, הרצליה, המרכז הבינתחומי, 2001, עמ' 17-20
- שי שאול, **טרור בשליחות האימאם**, הרצליה, המרכז הבינתחומי, 2001, שפטן דן, **כושר ההרתעה – אתגרים ומענה**, הרצליה, 2001, (לא פורסם)
- Harmon Christopher, **Terrorism today**, London, Frank Cass, 2000
- Herren Eric, "Counter Terrorism Dilemmas", In: <http://www.ict.org.il>
- Tal, N, "Suicide Attacks: Israel and Islamic Terrorism", **J.C.S.S.**, vol. 5, no. 1, June, 2002, <http://www.tau.ac.il/jcss/sa>

ההכרח בגישה מורכבת ביחס לנקודת המבט הפלסטינית לפתרון הסכסוך

ניתוח נקודות המבט הפלסטיניות לפתרון הסכסוך מחייב תפיסת מציאות מורכבת. עמדה כזאת מחייבת התגברות על מכלול של כשלים חשיבתיים, רגשיים ותרבותיים הדוחפים לחשיבה דיכוטומית. התעלמות מכשלים אלה עלולה להקשות על צה"ל ולהזיק לו במילוי משימותיו באופן מקצועי ובהתאם לרוח צה"ל וערכיו

רס"ן ירון ניר

הפלסטיני הפך לפתע לשוחר שלום והחליט לזנוח את כל שאיפותיו הלאומיות, אלא לקרוא לראייה מורכבת יותר של תמונת המצב הפלסטינית וכן של כל תמונת מצב שהיא.

העמדה הפלסטינית

החברה הפלסטינית, הנמצאת בעיצומו של מאבק לאומי, מציעה שפע של טקסטים זמניים התומכים בניהול מאבק אלים, שמטרתו הסופית היא להשמיד את מדינת ישראל או לפחות לערער את כושר עמידתה. עם זאת עולה השאלה האם זו העמדה היחידה הקיימת בשיח הציבורי הפלסטיני ביחס לפתרון הסכסוך, ומהי מידת הדומיננטיות של עמדה זו.

דוגמאות אחדות מתוך פרסומים פלסטיניים משקפות תמונת מצב מורכבת ופחות אחידה בצד הפלסטיני, ובהן קולות הקוראים לסוג אחר של פתרון לסכסוך. כך, לדוגמא, רג'ה שחאדה, אינטלקטואל

פלסטיני, כותב בעיתון ישראלי כי בסופו של דבר "יתרחש הבלתי נמנע, ויקומו שתי ישויות ריבוניות, ישראל ופלסטין... ואזרחיהן יוכלו ללמוד לחיות ביחד"². סקר דעת קהל פלסטיני, שמצוטט באותו עיתון ישראלי, מציין כי "66% מהפלסטינים תומכים ביוזמה הסעודית (הקוראת להקמת מדינה פלסטינית בגבולות 67)" ו-70% מוכנים לפיוס עם ישראל לאחר שתוקם מדינה פלסטינית"³.

סרי נוסייבה, מנהל אוניברסיטה פלסטינית, חבר אש"ף ו"מחזיק תיק ירושלים" (לפי חלק מהגרסאות) מצוטט בריאיון לעיתון הגרמני "דר שפיגל" כקורא לפלסטינים לוותר על זכות השיבה ולהסכים להקמתה של מדינה פלסטינית

הקדמה

העימות הנוכחי עם הפלסטינים מעלה לסדר היום את השאלה מהי נקודת המבט הפלסטינית לסכסוך. לרוב מתארים את הצד הפלסטיני כבעל עמדה אחידה, קוהרנטית ומתוכננת היטב, שעיקרה הוא בחירה בדרך האלימות עד השמדתה של מדינת ישראל¹.

מאמר זה ינסה להתמודד עם הטענה בדבר אחדות השורות הפלסטינית, יצביע על הסיכונים הכרוכים באימוץ גישה מסוג זה ויציע זווית ראייה אחרת, הקוראת לניתוח מורכב יותר של כוונות הצד הפלסטיני. ההצעה לניתוח מורכב יותר של עמדות הצד הפלסטיני מתבססת על מקורות שונים:

1. קיומן של עמדות שונות בצד הפלסטיני.
2. ספרות המחקר בתחום היחסים הבין-לאומיים, המזהירה מפני הנטייה לראות את היריב כפועל בתיאום רב יותר מכפי שהוא פועל במציאות.

3. ספרות רבת-תרבותית, המצביעה על הטיות תרבותיות בעיקר בהקשר של היחסים בין מערב למזרח.

4. ספרות פוסט-מודרנית, המציעה דרכים שונות לניתוח המציאות.

התעלמות ממורכבותו של היריב עלולה להגביל את השיח הצבאי ולפגוע במוסר הלחימה. כמו כן נדרשת תשומת לב מיוחדת להשפעות של יחסי הצבא-חברה בהקשר זה.

אין בכוונתי להראות כי הצד

התעלמות ממורכבותו של היריב עלולה להגביל את השיח הצבאי ולפגוע במוסר הלחימה

סגן מפקדת בית"הספר לפיתוח מנהיגות

מפורזת.⁴

בביטאון המפלגה הדמוקרטית הערבית-ישראלית פורסמה - בערבית - הצעתו של נביל שעת', "שר החוץ" הפלסטיני, בפני שר החוץ האמריקני, קולין פאוואל. ההצעה

מתייחסת להסדר הקבע עם ישראל, ועיקרה הוא הקמתה של מדינה פלסטינית בגבולות 1967.⁵

התפיסה, המציגה אחדות דעות בצד הפלסטיני ותמיכה מלאה באסטרטגיית השלבים בדרך לפתרון הסכסוך, מתעלמת מכמה סימני שאלה:

● מעדויות שהובאו בפסקה הקודמת עולה כי מתנהל שיח ציבורי בצד הפלסטיני ביחס לדרך, לאידיאולוגיה ולאסטרטגיה שיש לנקוט כדי לפתור את הסכסוך עם ישראל.

● החברה הפלסטינית נמצאת בעיצומו של עימות אלים, מבחינתה מאבק לעצמאות, ובדומה

לחברה הישראלית מאחדת את שורותיה. האם אין כאן ניסיון לקרוא תמונת מצב אקטואלית לרגע או לתקופה של עימות ולהציגה כחלק מתוכנית רחבה יותר? יותר מכך, למרות היות החברה הפלסטינית חברה מגויסת במובן של

מאבק לאומי, המתבונן הביקורתי יכול לראות בה זרמים, דעות שונות ומאבק בין תנועות פוליטיות ביחס לדרך ולמהות.

● האם ייתכן שתורת השלבים או כל תפיסת עימות טוטלי אחרת היא סוג של אוטופיה - מעין שאיפת-על פלסטינית, שביחס למציאות סיכוויה להתממש נמוכים, ולכן מתקיימת לצידה תפיסה אחרת, מעשית ופרגמטית יותר? במילים

אחרות: בצד האידיאולוגיה הרשמית או שאיפות היסטוריות שונות מדורות קודמים קיימת היום תפיסה אחרת, מעשית יותר ונכונה לפשרה, בעוד אנו דבקים בטענה לתפיסה פלסטינית, שלמעשה עבר זמנה. יהושפט הרכבי תיאר בעבר

את החברה הפלסטינית כשבויה בפנטזיה ואת מנהיגיה כמי שאינם מסוגלים לתרגם פנטזיה זו למדיניות של "ריאל פוליטיק", וזאת בשונה מההנהגה הישראלית. האם זהו מצבה של החברה הפלסטינית גם היום?

מצוע פלסטיני בבית-ג'אלה מועבר לטיפול רפואי (11.6.02)

החברה הפלסטינית נמצאת בעיצומו של עימות אלים, מבחינתה מאבק לעצמאות, ובדומה לחברה הישראלית מאחדת את שורותיה

● החברה הפלסטינית אינה מדינה, ותמונת המצב - לפחות כפי שהיא משתקפת בתקשורת - היא של חברה הנקרעת בין ארגונים לוחמים שונים ובין תנועות פוליטיות שונות. בסוג כזה של חברה קשה, להערכתי, לסמן בביטחון כה רב ומוחלט את קיומה ואת יישומה של אידיאולוגיה אחידה ולהתעלם מקיומן של אלטרנטיבות ושל גישות שונות.

● לטוענים לאחדות שורות מלאה בצד הפלסטיני חסר הסבר קונקרטי מדוע הייתה התגייסות רחבה כל כך בצד הפלסטיני לשבירת הכלים בערוץ המדיני בעת העימות הנוכחי. היווצרותו של משבר צבאי אלים וחרף בעיצומו של מהלך מדיני זקוקה להסברים עמוקים יותר מקיומה של אידיאולוגיית-על. קשה לקבל הסבר שלפיו על-פי אידיאולוגיה קבועה מראש, בנקודת זמן נתונה, יישרו קו ופעלו בהתאמה גורמים רבים בצד הפלסטיני.

התפיסה, המציגה אחדות דעות בצד הפלסטיני ותמיכה מלאה באסטרטגיית השלבים בדרך לפתרון הסכסוך, מתעלמת מכמה סימני שאלה

ההכרח בגישה מורכבת ביחס לנקודת המבט הפלסטינית לפתרון הסכסוך

388

מחשבות

טענתי בפסקה זו אינה רק בגדר דיון בפילוסופיה, אלא ניסיון לטעון שכתובה מדעית כיום – בעיקר בתחומים הקשורים במדעי החברה – אינה יכולה להתעלם מהשפעתה החזקה של העמדה האידיאולוגית שבה אנו דוגלים, ולכן היא מחויבת ליתר זהירות. זהירות נוספת נדרשת במודעות לנרטיב המעצב את עמדתנו ביחס למציאות ופעם נוספת במתן במה לכמה נרטיבים ולא רק לאחד מהם.

אשליית "השחקן האחדותי"

ספרות המחקר ביחסים בין-לאומיים מתלבטת סביב שאלת ה"שחקן האחדותי", כלומר היכולת לראות גוף מדינתי, השחקן בתיאוריה זו, כבעל עמדה אחידה, בעוד שבפועל מדובר בסוכנויות שונות של ממשל, באנשים שונים, בחילופי ממשלות ועוד. ההתלבטות היא בין היכולת לראות עמדה של מדינה x כעקרונית והמשכית, בעוד שלמעשה מאחורי המדינה עומדים אנשים, גופים שונים ועוד.⁵

תיאוריה זו חשובה לעניין הפלסטיני, מאחר שאם

ההתלבטות ביחס לתיאור "אחדותי" קיימת ברמה של מדינה, הרי שהתלבטות זו צריכה להתקיים במיוחד ביחס לרשות הפלסטינית, שהיא גוף כמעט מדינתי. לאור ספרות המחקר בתחום זה קשה לראות את אחדות העמדות הפלסטיניות כסבירה.

משברים בין מדינות, תהליכי הסלמה

ומלחמות נובעים מהדרך שבה צד אחד קורא את כוונות הצד האחר. אשליית ה"שחקן האחדותי" בתחום היחסים הבין-לאומיים גורמת לכך שכל פעולה דיפלומטית וכל מהלך צבאי ייתפסו כחלק ממזימה כללית. כך, לדוגמה, תמרון צבאי "תמים" ייתפס כחלק מהכנות למתקפה כוללת וייענה בהתאם.

תשומת הלב לקושי של גוף כמו הרשות הפלסטינית להוות שחקן אחדותי והסכנות הנגרמות מתפיסה זו חייבות לבוא לידי ביטוי בתיאור העמדה הפלסטינית.

רב־תרבותיות ותפיסת היריב הפלסטיני

גישה רב־תרבותית מניחה את קיומן של תרבויות שונות, אשר כל אחת מהן מכילה סל ייחודי של תפיסות עולם. גישה זאת קוראת למתן לגיטימציה להשקפות תרבותיות שונות. בספרות הרב־תרבותית ניתן למצוא ביקורת נוקבת על היחס של התרבות המערבית לתרבויות אחרות ועל הנושא שבו אני עוסק במאמר זה – ההטיה הקיימת ביחס ליריב. בהקשר זה חשובה עבודתו של אדוארד סעיד, המתאר את הדרך שבה המערב שבו בגישה "אוריינטלית" ביחס למזרח – עמדה המניחה מזרח אלים וכוחני, השקוע בתרבות של רמאות וכו'. סעיד טוען שייצוג הערבים במערב הוא במספרים גדולים, חסר אינדיווידואליות, תוך שימוש בקלישאות ובדימויים

● למעשה מסתמנת תמונה שעל־פיה יש בחברה הפלסטינית מגוון של עמדות ביחס לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני. בקצה אחד נמצא הפתרון ה"מסורתי" – הוא תורת השלבים, שבסופה תקום מדינה פלסטינית על חורבותיה של מדינת ישראל. בקצה האחר נמצאת העמדה המציעה להקים מדינה פלסטינית, שתחיה לצד מדינת ישראל. להערכתך, יש לראות את הגרסאות השונות כמייצגות רצף, המבטא את מורכבות העמדות בצד הפלסטיני.

דרכים שונות לניתוח המציאות

עומקו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני מבטיח את קיומן של כמה זוויות ראייה ביחס אליו – על־פי העמדות הלאומיות והפוליטיות של המתבונן. אחד הכלים המרכזיים המציע דרכים שונות לתפיסת המציאות מצוי בספרות הפוסט־מודרנית, אשר איתגרה את החשיבה המערבית המודרנית ובעיקר את תפיסת הרציונליות העומדת בבסיסה.⁶ בלי להעמיק יתר על המידה בדיון האינטלקטואלי, העמדה הפוסט־מודרנית יכולה להאיר את המאמר לפחות מכמה כיוונים:

● נרטיביות – שלילת קיומה של

אמת היסטורית אחת והנחת אפשרות לקיומן הברזמני של כמה "אמיתות", כמה סיפורים, בהתאם למקומו היחסי של הצופה בזמן, בלאום, במין וכד'. יש לזכור כי מה שמכונה "נקודת המבט

הפלסטינית" הוא, למעשה, נקודת מבט בהתאם לדרך שבה עיניים ישראליות רואות את הסכסוך. באמירה זו אין, לכאורה, חדש, אולם הצבת תיאור המתיימר להיות אובייקטיבי ומדעי באור של זווית ראייה של אחד הצדדים בסכסוך מטילה ספק בהחלטיות הגורפת ובמסקנות הנובעות ממנה ויכולה להסביר מדוע אנו נוטים לתאר תמונת מצב כה מוחלטת.

● כמו כן עולה השאלה האם ישנו נרטיב פלסטיני יחיד, והאם לא קיימים נרטיבים פלסטיניים נוספים. משקפי הנרטיב מזהירים מהשפעה אידיאולוגית המעצבת נקודת מבט ברורה והחלטית ביחס למציאות ודולה מתוכה את ה"עובדות" המחזקות את הטיעון שגובש מלכתחילה. ערבוב זה בין אידיאולוגיה להצגה מדעית, לכאורה, של חקר נקודת המבט הפלסטינית מספק תיאור מטעה. הטעות היא באמונה כי מדובר בהצגה אובייקטיבית של נקודת המבט, בעוד שמאחוריה עומדת עמדה אידיאולוגית.

● הפוסט־מודרניות מטילה ספק באופן שבו אנו מנסים לאשש את ההשערות שלנו ומבקרת את הדרך שבה אנו בוחרים את שיטת ההוכחה ואת האופן שבו אנו אוספים את הממצאים. לדוגמה, הניסיון לצבור "עובדות" ש"יוכיחו" שהצד הפלסטיני דוגל בעמדה אחידה נתפס כטיעון חלש על רקע זה.⁷

היווצרות של קוטביות או של ויכוח בין עמדות שונות בתוכנו ומכאן שהיא מקשה על התאמת התנהגותנו ביחס למציאות בצד היריב.
מול רש"פ מונוליתית ישנה מן הסתם רק דרך פעולה אחת, ומייד נפסלות אלטרנטיבות חשיבה אחרות. בכך

פשטניים. ה"אורינטליסטים" מתיימרים להכיר את התרבות הערבית, אולם הם מציגים אותה באופן שטוח וחד-ממדי. ביחס לסכסוך הישראלי-ערבי, הערבים מוצגים כמאוחדים בדעתם להשמיד את ישראל? הקורא הישראלי שמצליח להתגבר על משנתו הפוליטית של סעיד, אינו יכול להתעלם

מסימני האזהרה שהוא מסמן ביחס ליכולתו של אדם מערבי לקרוא את הצד הערבי.

ראוי להתייחס לכמה כשלים שמסמן סעיד. לדוגמא:

- הקלות שבה אנו מוכנים לראות את היריב הערבי כמקשה הומוגנית אחת.

- מרב הזהירות הנדרשת - אך שאינה קיימת מצידנו - ביחס לפרשנים, המתיימרים להבנה מלאה של הצד האחר ללא נקיטת אמצעי זהירות, בעוד שכל הנראה היו נוקטים לפחות חלק מאמצעי הזהירות אילו היה מדובר ביריב אחר.

- כשל נוסף, המצוי בבסיס יחסי מזרח-מערב, טמון ביחס הכפול של

ה"מערביים" ל"מזרחיים". הומי באבא מתאר את היחס ל"ילידים" כאל בעלי תכונות סותרות כמו פרימיטיבי ושקרן מיומן, פראי ומשרת צייתי. בהמשלה ניתן לראות את תיאור הפלסטינים כאלים באופן כמעט אינהרנטי ובאותה מידה גם מתוכננים ומתוכננים עד לפרט ולשלב האחרון.¹⁰

- הקלות שבה ניתן לתאר את עמדת הצד הפלסטיני כשואפת באופן מוחלט להשמיד את מדינת ישראל בלי להטיל סייגים או להעלות סימני שאלה ביחס לתפיסה זו.

חמד עיד, מפקד הכוחות הלאומיים הפלסטיניים בפגישה עם קציני צה"ל 2.3.02

משברים בין מדינות, תהליכי הסלמה ומלחמות נובעים מהדרך שבה צד אחד קורא את כוונות הצד האחר

מצמצמים את רפרטואר התגובה הצה"לי עקב הפיכתה של נקודת המבט הפלסטינית למשהו חד-ממדי.

יחסי צבא-חברה

בעת לחימה העמדה הרואה אחדות בצד הפלסטיני נמצאת בלב הקונסנזוס הישראלי. מדובר בתקופה שבה כמעט לא קיים מתח בין עמדות הצבא לעמדות החברה הישראלית ביחס לעימות הנוכחי ולסיבותיו. עם זאת יש לשים לב לשתי נקודות:¹¹

- ראשית, צה"ל משפיע על השיח הציבורי הישראלי - ובחלקים מסוימים אף מעצב אותו - דבר היוצר סכנה של שטטוש גבולות במובנם הדמוקרטי. עמדה כה נחרצת, המוצגת תחת הסיווג של עמדה מקצועית צבאית, היא בעלת

השפעה ציבורית רבה.

- שנית, החברה הישראלית מתגייסת במשבר

בעת לחימה העמדה הרואה אחדות בצד הפלסטיני נמצאת בלב הקונסנזוס הישראלי

השיח הצה"לי בהקשר הפלסטיני

תפיסת היריב כבעל התנהגות הומוגנית מקשה על חשיבה מערכתית ובודאי על גיבוש עמדה צבאית. לכאורה נוח יותר להניח קיום סטטי של יריב, אולם

התעלמות מגוונים שונים, מאסטרטגיות שונות ומדעות שונות בצד השני מקשה מאוד את השיח הצבאי ומונעת

זמן לא רחוק, כאשר נוכל לראות בפרספקטיבה רחבה יותר ורחוקה מעט יותר את העימות הנוכחי.¹²

לקראת חשיבה מורכבת יותר

כמה הצעות בנוגע לשיח ה"צה"לי סביב העימות עם הפלסטינים:

● ראשית, הכרחי להביא את נקודות המבט הפלסטיניות כפי שהן – גם, ובעיקר, אם אלה סותרות הנחות או דעות קודמות שלנו. נקודת המבט האוטנטית חשובה להבנה ולגיבוש התפיסה ובעיקר לרענון ולהתאמתן של תפיסות קיימות.

● שנית, חשוב להביא את מגוון העמדות הפלסטיניות כפי שהן ולהיזהר מהפרשנות ומהפרשנים ("אוריין" טליסטים"), שלמעשה יוצרים שיח שבו העמדה הפלסטינית מוצגת כפי שאנו היינו רוצים לראות אותה.

● שלישית, יש לבצע הפרדה בין תעמולה לשיח ולדין צה"לים. הצגה אחידה של העמדה הפלסטינית היא כלי תעמולתי יעיל, אבל הצגה זו חוסמת ומגבילה את השיח ה"צה"לי.

● רביעית, יש להביא קשת רחבה יותר של דעות. אין הכרח לקבל עמדות פוסט-מודרניות, אך ראוי להכיר ולהסתייע בהן כדי לעודד ניתוח מורכב של מצבים שונים תוך התבוננות ביקורתית בדרך שבה אנו מפרשים את אותה מציאות. הדברים שנשמע או נקרא אינם תמיד נעימים לאוזן הישראלית, אולם הם משמעותיים מאוד להעשרת הדיון.

● חמישית, יש להיזהר מהתבצרות בעמדות הנמצאות כיום בקונסנזוס וגורמות לנו לראות את הדברים באור מוגבל. ראוי לשים לב לדינמיות ולשינויים עתידיים שיאירו אחרת את המציאות שבה אנו חיים. השיח הצבאי צריך לרכוש כלים לבחון אמירות קונסנזואליות ולפתח כלים של חשיבה ביקורתית שימנעו התבצרות בקונסנזוס.

ראוי לשים לב כיצד כיום, בפרספקטיבה של יותר מ-50 שנים, מפרשים היסטוריונים, אנשי מדע המדינה, אנשי צבא והחברה הישראלית בכללותה את מלחמת העצמאות, לעומת האופן שבו היא נתפסה בעת שהתנהלה. ההשוואה הזאת היא רלוונטית בשל הדמיון הרב בין שני הקונפליקטים: עימות בין שתי אוכלוסיות החיות באותה טריטוריה, מספר רב של נפגעים מקרב האזרחים והיות העימות מתמשך בדרגות אינטנסיביות שונות. גם אז נתפסה נקודת המבט

ומתלכדת סביב צה"ל, כפי שניתן לראות לאורך העימות הנוכחי. המשכו של העימות – ובעיקר אם תהיה ירידה ברמת האלימות – צפויה להעלות מגמה ביקורתית יותר ביחס לצה"ל. בין השאלות שיעלו תיבחן גם העמדה הצבאית ביחס לרשות הפלסטינית ומידת אחריותה להסלמת העימות. עלינו להיזהר מעמדות הנמצאות היום רק לכאורה בחיקו החמים של הקונסנזוס הישראלי.

יחסי צבא-חברה אינם מתמצים רק בהשפעת הצבא על החברה. ראוי לשים לב גם להשפעה ההפוכה, כאשר הכותב, החוקר או איש המודיעין פועל בתוך מרחב ההווה הישראלי ומושפע מהנחות או מתפיסות בסיסיות המכתיבות את כיווני המחקר. הסכנה כאן היא בנפילה לפח של חוויה הישרדותית של החברה הישראלית – חוויה שבעוצמתה עלולה לעצב את כיוון החשיבה של מי שאינו ער להשפעה זו.

משמעויות ערכיות ושמירה על מסר הלחימה

תיאור היריב – על כלל הפלגים והתנועות השונות הפועלים בקרב אוכלוסייתנו – כנחוש לחסל את מדינת ישראל עלול לתת לגיטימציה לפעולות שאינן עומדות בקנה אחד עם רוח צה"ל. ההשפעה כאן עלולה להיות כפולה: עיצוב עמדות באופן שהוא מוקצן יותר מהמציאות מחד, ומאידיך מתן לגיטימציה לפעילויות הפוגעות קשות באותה אוכלוסייה. מרכיב מרכזי בהסברה לכוחות הפועלים ביהודה, בשומרון וברצועת עזה בהקשר של כללי ההתנהגות מול האוכלוסייה האזרחית היה כי בצד מיעוט אלים מרבית האוכלוסייה אינה עוסקת באופן פעיל בטרור. הצגת הפלסטינים באופן כה גורף וחד-צדדי שומטת את השיח מתחת לטיעון הזה ועלולה להקשות על השליטה בהתנהגות הכוחות בשטח. עמדה מורכבת יותר ביחס לסוגיה הפלסטינית תאפשר גם עמדה חינוכית

נוחה יותר לדיאלוג פנים-צה"לי ולהסברת כללי המשחק לכוחות בשטח, באופן שיאפשר פעילות מאופקת יותר מול האוכלוסייה האזרחית.

הצגה אחדותית של הפלסטינים עלולה להוביל למעשים, שערכית נתקשה לחיות איתם כיום, ובהתייחס לתהליכים שעלולים לקרות – כמו עלייה בביקורת החברתית על פעולות הצבא – נתקשה עוד יותר להתמודד איתם בעתיד. במילים אחרות, מעשים שנראים לנו כרגע מוצדקים על רקע הפרדיגמה ה"לית הקיימת, ייראו לנו כבעייתיים בטווח

יש להיזהר מהתבצרות בעמדות הנמצאות לנו בקונסנזוס וגורמות לנו לראות את הדברים באור מוגבל

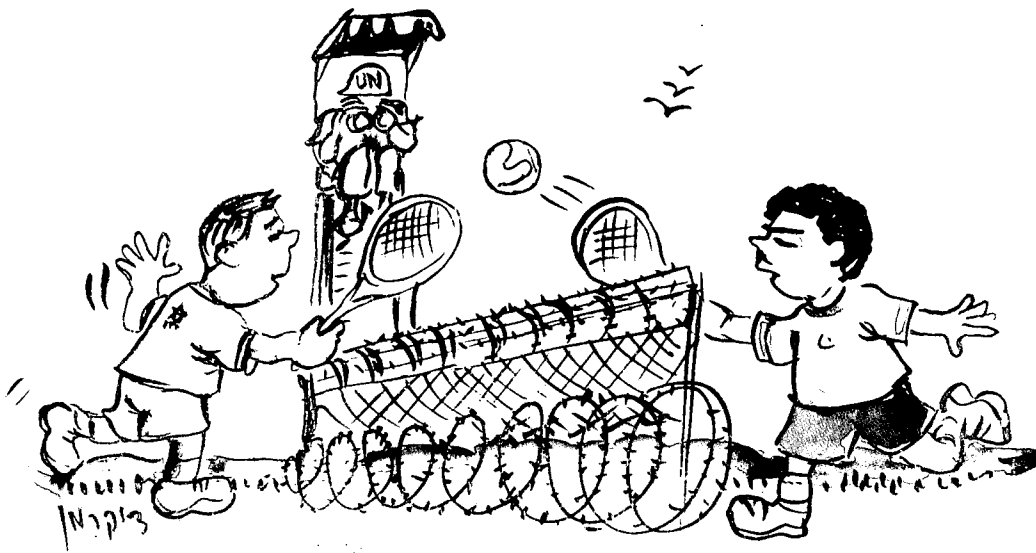
ראוי לשים לב כיצד כיום, בפרספקטיבה של יותר מ-50 שנים, מפרשים היסטוריונים, אנשי מדע המדינה, אנשי צבא והחברה הישראלית בכללותה את מלחמת העצמאות, לעומת האופן שבו היא נתפסה בעת שהתנהלה

7. לסכסוך הישראלי-ערבי - בעבודותיו השונות של ד"ר אילן פפה. על החברה הישראלית והפוסט-מודרניות ראו: מיכל שביט-פרדקין, **תהליכים חברתיים ותרבותיים בחברה הישראלית**, ממד"ה, 2002, עמ' 22-24
8. ביחס להנחת "השחקן האחדותי" ראו את ספרו הקלאסי של ג'רביס, ובעיקר את הפרק השמיני בספר זה: Jervis, R., 1976, **Perception and Misperception in International Politics**, Ch. 8, pp. 319-342, Princeton University Press
9. אדוארד סעידי, **אוריינטליזם**, הוצאת עם עובד, 2000. ספר זה פורסם באופן מפורט את תפיסתו של סעידי בנוגע ליחסי מערב-מזרח. למאמר זה רלוונטיים במיוחד שני הפרקים האחרונים: השלב האחרון (עמ' 250-286) ואחרית דבר להמדהות 1995 (עמ' 287-307). בהשאלה לטיעוניהם שאני מעלה במאמר זה מעניין לעיין בדוגמתו של סעידי ביחס לפרופ' אלרוי (עמ' 269).
10. ראו: באבא, ק', הומי (Bhabha Homi), "שאלת האחר: הבדל, אפליה ושיח קולוניאלי", **תיאוריה וביקורת**, 1994, עמ' 144-145, בעיקר את עמ' 145. באבא מבקר את ה"אוריינטליזם" של סעידי ומציג תפיסה זו כבינרית וכמקבעת את מעמדו של החלש.
11. סקירה ממצה של היחסים המורכבים בין הצבא לחברה בישראל

הפלסטינית כנחרצת, מאיימת ואחידה, בעוד שהיום נראה הצד הפלסטיני באותם הימים באור מורכב יותר מכפי שנתפס אז, במהלך העימות. יתר על כן, מעשים שנתפסו כלגיטימיים באותו זמן תחת אותה פרדיגמה, ככל הנראה שגויה, עומדים בשנים האחרונות למבחן נוקב.¹³

הערות

1. ראו לדוגמא: סא"ל יהונתן, "נקודת המבט הפלסטינית ביחס לסכסוך", **מערכות** 383, מאי 2002
2. מתוך רג'ה שחאדה, "ללמוד לחיות יחד", **ידעות אחרונות**, 1 ביולי 2002. שחאדה, המתואר כ"עורך דין, סופר ומייסד הארגון הפלסטיני להגנה על זכויות האדם 'אל-חאק'", מתאר תמונת מצב קודרת של יחסי ישראלים-פלסטינים, אך עם זאת רואה מצב של דו-קיום ישראלי-פלסטיני כבלתי נמנע.
3. הסקר נערך על-ידי המכון הפלסטיני למדיניות ולדעת קהל בראשות ד"ר שקאקי ופורסם ב**ידעות אחרונות** ב-22 במאי 2002. רוב הכתרות עוסקות בירידה בתמיכה בפיגועי ההתאבדות.

12. ראו: מיכל שביט-פרדקין, **תהליכים חברתיים ותרבותיים בחברה הישראלית**, ממד"ה, 2002, עמ' 13-18. הספרות העוסקת בקשר בין צבא לחברה בישראל מגוונת ועשירה. מומלץ לעיין בעבודותיו השונות של פרופ' ברוך קימרינג.
13. העמדה הצה"לית ובעיקר ההסברה לחיילים מנסה להפריד בין המפגעים לאוכלוסייה הפלסטינית הרחבה. ראו לדוגמא: **דף חושבים** "בביזה לא שלחו את ידם" מיולי 2002, עמ' 4 דגש מס' 2: "האוכלוסייה האזרחית הפלסטינית היא מהנפגעות העיקריות מאז ראשית האירועים. צה"ל יילחם נגד מבצעי פעולות טרור ולא נגד אזרחים". הצגת האחדות הפלסטינית פוגעת במסר הסברתי חשוב זה.
14. בניגוד להיסטוריוגרפיה הישראלית הרשמית החלו היסטוריונים שונים, שחלקם כונו "היסטוריונים חדשים", לערער על הגרסה הרווחת ולתאר את מלחמת העצמאות מזווית ראייה שונות. ראו לדוגמא: בני מוריס, **לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים**, הוצאת עם עובד, 2000

4. הראייון עם סרי נוסייבה פורסם בשבועון הגרמני **דר שפיגל** ב-13 במאי 2002. מנגד מוזכר נוסייבה כמי שבמשרדו תלויה מפת "מדינת פלסטין", הכוללת גם את שטחה של מדינת ישראל, בלי שזו תוזכר בשמה. (סופיה רון, **ערוץ 7**, 14 בינואר 2002)
5. הנוסח הלא רשמי של הצעת נביל שעת' פורסם בביטאון המפלגה הדמוקרטית הערבית הישראלית ביולי 2002.
6. ליוטר מיטיב לתאר את סימני השאלה שיוצר המעבר ממודרניות לפוסט-מודרניות. ראו: Sarchett, B. W., 1995, "What's All the Fuss about this Postmodern Stuff?", In Arth J. and Shapiro, A. (ed.), Campus Wars, Oxford, Westview Press. pp. 19-27
7. ז'אן-פרנסואה ליוטר, 1996, "הדיפרנד", **תיאוריה וביקורת**, 150, עמ' 138-139 ובאופן מפורט יותר ראו גם את תרגומו לעברית של "המצב הפוסט-מודרני" של ליוטר, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1999. הספרות הפוסט-מודרנית בתחום זה עשירה ביותר, ובצד שלושת המקורות שצוינו לעיל ניתן להמליץ על רבים נוספים, אולם היריעה במאמר זה קצרה מלהכיל אותם. ביחס לכתובה היסטורית אני מציע לעיין בעבודותיו השונות של Hyden White (בשנים 1974-2000) וביחס

המערכה ביא דראנג ועיצוב אופיה של מלחמת וייטנאם

בסתיו 1965 ניסה צבא צפון-וייטנאם מהלך אסטרטגי רחב במטרה לאחד את וייטנאם. את מערכת הבלימה ניהלו האמריקנים בעמק יא דראנג, והיא הסתיימה בתבוסה גדולה של הצפון-וייטנאמים. הלקחים שהפיקו האמריקנים מהמערכה הזאת עיצבו את האסטרטגיה שלהם בווייטנאם למשך חמש השנים שלאחר מכן

ד"ר טל טובי

סאן (Khe Sanh) השתתפו שלוש דיוויזיות של צבא צפון-וייטנאם.

האסטרטגיה האמריקנית, שהתוותה על-ידי מפקד כוחות ארצות-הברית בווייטנאם, גנרל ויליאם וסטמורלנד, הייתה אסטרטגיה של התשה. הפיקוד האמריקני חיפש את "נקודת השבירה" או את "נקודת המפנה" של המלחמה, כלומר את השלב שבו יעלה מספר ההרוגים של הכוחות הקומוניסטיים על כוח האדם שהם יכולים לגייס. הטקטיקה שננקטה לשם השגת המטרה האסטרטגית הייתה מבצעי "חפש והשמד" (Search and Destroy).

אחת הטעויות הנפוצות ביותר של מחקרים על מלחמת וייטנאם היא הטענה כי מבצעי "חפש והשמד" היו

האסטרטגיה האמריקנית. אך לא כך הדבר. האסטרטגיה הייתה של התשה, והיא גובשה כבר בתחילת המעורבות הקרקעית המסיבית של ארצות-הברית בווייטנאם – במיוחד בעקבותיו של העימות החזיתי הראשון בין יחידות צבאיות אמריקניות לבין יחידות סדירות של צבא צפון-וייטנאם ויחידות של הווייט־קונג – הקרב בעמק יא דראנג (la Drang, 19 באוקטובר – 26 בנובמבר 1965). ניתוח תוצאות הקרב יעמוד במרכזו של מאמר זה ויראה כיצד השפיע על האסטרטגיה ועל הטקטיקה של צבא ארצות-הברית עד לקיץ 1969 – עת החלה ארצות-הברית להעביר את האחריות לניהול המלחמה לידי דרום-וייטנאם (הווייטנאמיזציה של המלחמה).

בדצמבר 1963 קיבלה ממשלת צפון-וייטנאם החלטה

יותר מרבע מאה לאחר סיומה של מלחמת וייטנאם חלוקים היסטוריונים צבאיים ואנשי צבא בדבר נכונותה או אי-נכונותה של האסטרטגיה שנקטו האמריקנים במהלך אותה מלחמה. האם צבא ארצות-הברית נלחם את המלחמה הנפונה בתנאים שהציב הקונפליקט בווייטנאם? זוהי השאלה הבסיסית, שחוקרים רבים מנסים לענות עליה. היסטוריונים צבאיים, ובעיקר אלה ששירתו בתפקידי פיקוד בכירים בווייטנאם, טוענים כי צבא ארצות-הברית היה בלתי מנוצח בשדה הקרב. אחד הבולטים בגישה זו הוא קולונל הארי סאמרס, שספרו "על אסטרטגיה" הפך להיות ספר לימוד בסיסי באקדמיות הצבאיות בארצות-הברית.¹

זוהי גם עמדתו של גנרל ברוס פאלמר, שהיה סגן מפקד כוחות ארצות-

הברית בווייטנאם ולאחר מכן סגן הרמטכ"ל של צבא

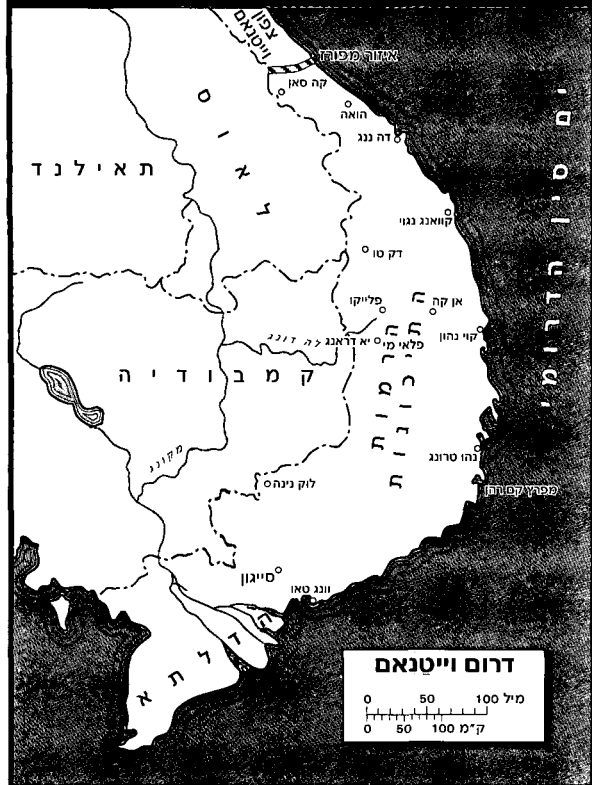
היבשה.² אסכולה זו טוענת כי מלחמת וייטנאם הייתה מלחמה קונוונציונלית בעיקרה, אך נעשה בה שימוש רב בטקטיקות של מלחמת גרילה. לראיה הם מביאים את העובדה כי בדרום-וייטנאם נמצאו ארבעה קורפוסים של צבא צפון-וייטנאם, וכי המלחמה בשלביה האחרונים (מאמצע 1972) הייתה מלחמה קונוונציונלית לפי ההגדרה הקלאסית.³ אך עוד קודם לכן נלחמו יחידות של הצבא האמריקני נגד כוחות גדולים. כך, למשל, במצור על בסיס המארינס בקה

מרצה במכללה
לפיקוד טקטי

מיקום המערכה ביא דראנג

151 חיילים אמריקנים נהרגו במהלך הקרב, שנמשך כשעתיים, ורבים נפצעו. רק בשעות אחרי הצהריים המאוחרות הצליחו יחידות אחרות של הדיוויזיה לחבור לגדוד הפגוע ולחלץ את אנשיו. לא ניתן היה לתת לגדוד סיוע אווירי וארטילרי בגלל קרבתם הרבה של החיילים האמריקנים לחיילים הצפון-וייטנאמים וכן משום שהאמריקנים לא הצליחו לזהות ולסמן את מקורות האש. המערכה הסתיימה עם נסיגת הכוחות של צבא צפון-וייטנאם אל מעבר לגבול הקמבודי (26 בנובמבר), והיה ברור כי דיוויזיית הפרשים הראשונה הצליחה למנוע מצבא צפון-וייטנאם להשיג את יעדי האסטרטגיים, דהיינו לבתר את דרום-וייטנאם לשניים.⁷ לפיכך, למרות האבדות הקשות שספגה ארצות-הברית, נחשבה המערכה למוצלחת. סדרת הקרבות, שנוהלו במסגרת המערכה בעמק יא דראנג, נחשבת לעימות החזיתי הראשון בין ארצות-הברית לצבא צפון-וייטנאם, ומכאן החשיבות הרבה שייחסו לה האמריקנים. הלקחים שהפיקו האמריקנים מסדרת הקרבות הוטמעו בכל היחידות שלהם בווייטנאם. ראוי לציין כי גם בצד הקומוניסטי היה תהליך של הפקת לקחים בעקבות המערכה ביא דראנג.

צבא ארצות-הברית: הלקח האסטרטגי

המסקנה העיקרית שאליה הגיעו האמריקנים בעקבות

אסטרטגית חשובה, שלפיה תשלח יחידות צבא סדירות של הצפון לעזרת המחותרת הקומוניסטית שפעלה בדרום – הווייט-קונג. התוכנית הקומוניסטית הייתה לחצות את דרום-וייטנאם לשניים ולעורר התקוממויות בערים הגדולות, לאחר שבאזורים הכפריים כבר הושגה שליטה כמעט מוחלטת של הווייט-קונג. התוכנית קבעה כי הדיוויזיות הצפון-וייטנאמיות יתרכזו סמוך לגבול עם קמבודיה ובמעין מתקפת בזק יחצו את המדינה.

במקביל להתעצמות הצפון-וייטנאמית הן בדרום-וייטנאם והן לאורך גבולות קמבודיה ולאוס החלה גם ארצות-הברית להגדיל את כוחותיה בווייטנאם. עד אוקטובר 1965 התבטאה המעורבות האמריקנית בווייטנאם בעיקר ביעוץ ליחידות של דרום-וייטנאם, בביצוע סיורים אלימים ארוכי טווח (Long Range Reconnaissance Patrols – LRRP) על-ידי כוחות מיוחדים ("הכומות הירוקות" – 5th Special Forces Group [Airborne]), בשיתוף פעולה עם שבטי ההרים (המונטיניארדים) וכן בהגנה על מתחמים אמריקניים. בסיסי הכוחות המיוחדים היו מטרה מועדפת להתקפות מצד הכוחות הקומוניסטיים. הבסיסים היו מבודדים, דרכי הגישה אליהם היו קשות, ולעיתים ניתן היה להעביר להם אספקה רק באמצעות מסוקים. מבסיסים אלה יצאו הכוחות המיוחדים לפשיטות על נתיבי ההספקה של הקומוניסטים. פעמים רבות חצו היחידות האמריקניות את הגבול אל תוך קמבודיה ולאוס על מנת לפגוע בשיירות שהתקדמו לאורך נתיב הרצ'י-מין.⁴

פעולותיהם של הכוחות המיוחדים הסבו נזקים כבדים ליחידות הקומוניסטיות – סיבה נוספת לכך שבסיסיהם היו מטרה מועדפת. ב-19 באוקטובר 1965 התקיפו יחידות צפון-וייטנאמיות את בסיס הכוחות המיוחדים בפלאי מי (Plei Me), דרומית-מערבית לעיר פלייקו (Pleiku).⁵ להערכת האמריקנים הייתה זו ראשיתו של הניסיון הצפון-וייטנאמי לבתר את דרום-וייטנאם לשניים. אלמנטים מדיוויזיית הפרשים הראשונה (1st Cavalry Division [Airborne]) סייעו ליחידות דרום-וייטנאמיות להדוף את המתקפה. מפקדת הסיוע האמריקני בווייטנאם (Military Assistance Command, Vietnam – MACV) בפקודו של גנרל וסטמורלנד הורתה לדיוויזיית הפרשים להמשיך לחפש את שרידי היחידות הצפון-וייטנאמיות ולהשמידן.⁶ ההערכה המודיעינית של צבא ארצות-הברית קבעה כי בעמק נמצאים שלושה גדודים צפון-וייטנאמיים.

המגע הרציני הראשון בין היחידות האמריקניות לבין היחידות הצפון-וייטנאמיות היה ב-14 בנובמבר. היחידות האמריקניות – בסיוע ארטילרי מסיבי ובסיוע של מפציצי הענק "בי-52" – הצליחו לגרום אבדות קשות לצפון-וייטנאמים. האמריקנים ניצלו את הצלחותיהם הראשוניות והחלו לרדוף אחרי הכוחות הקומוניסטיים הנסוגים. ב-17 בנובמבר נפל אחד הגדודים האמריקניים לתוך מארב מתוכנן.

המערכה ביא דראנג ועיצוב אופיה של מלחמת וייטנאם

388

עבודה זו הייתה שגויה, וכי היא שהביאה לתבוסה האמריקנית בווייטנאם.¹⁰ היחידות האמריקניות אימצו שיטות של לוחמה נגד גרילה תוך הסתמכות על כוח האש העצום שלהן, על ניידות אווירית גבוהה וכן על סיוע ארטילרי ואווירי ככל שהתבקש. כיוון שהפיקוד האמריקני זיהה את נתיב הרוצח-מין כיעד אסטרטגי ראשון במעלה, הופעלו הכוחות המיוחדים לאורך נתיב תעבורה זה ונוסף על כך הוא הופצץ ללא הרף. מעריכים כי כמות הפצצות שהוטלה על הנתיב גבוהה מזו שהוטלה על גרמניה במהלך מלחמת העולם השנייה. הניסיון לפגוע בנתיב ההספקה הגיע לשיאו עם הפלישה האמריקנית לקמבודיה ב-1970.

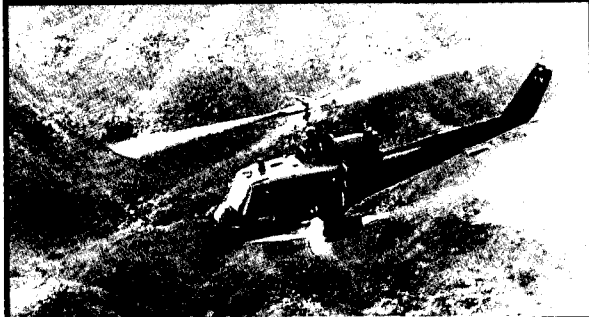
יחס האבדות המשוער ביא דראנג (12:1) שימש הוכחה ניצחת לגנרל וסטמורלנד כי על-ידי אסטרטגיית ההתשה ניתן יהיה לנצח במלחמה. בהתאם לכך נערכו מפעם לפעם מבצעים בהיקף גדול במטרה לטהר שטחים מנוכחות קומוניסטית צבאית, וביניהם נערכו מאות מבצעים קטנים לפי טקטיקת "חפש והשמד". יש לציין כי גם כוחות המארניס, שהיו רגישים יותר לביצוע תוכניות אזרחיות במסגרת הכוללת של "השכנת השלום", שמו דגש על פעילות צבאית רחבת היקף בגזרת אחריותם (המחוזות הצפוניים של דרום וייטנאם, MR-I). למעשה, זהו הלקח העיקרי שהפיק הפיקוד האמריקני לאחר המערכה ביא דראנג, והוא זה שהשפיע על ניהול המלחמה עד לשלב הווייטנאמיזציה שלה.

במחקר אומנם נמתחת ביקורת קשה על התפיסה האסטרטגית של ארצות-הברית בווייטנאם, אבל חשוב להדגיש שהאסטרטגיה הזאת התבססה על היזון חוזר שהגיע משטחי הלחימה. ל-MACV היו סיבות רבות להאמין כי את רוב נטל הלחימה נושא על כתפיו הצבא הצפון-ווייטנאמי. היתקלויות חוזרות ונשנות עם יחידות סדירות צפון-ווייטנאמיות – במיוחד במחוזות הצפוניים של דרום-ווייטנאם (MR-I) במהלך 1965-1966 – סיפקו הוכחה ניצחת כי את המלחמה מנהלות יחידות סדירות של צבא צפון-ווייטנאם.¹¹ ארצות-הברית מעולם לא התכוונה לכבוש את צפון-ווייטנאם או להחזיק כוחות בשטחים שטוהרו בדרום על-ידי היחידות האמריקניות. מייד עם סיומה של המערכה בעמק יא דראנג פונו יחידות הדיוויזיה הראשונה לאזורי קרבות אחרים שבהם היו נחוצות. צבא צפון-ווייטנאם ניצל זאת, ויחידות שלו חזרו והתמקמו בעמק. אך הפיקוד האמריקני קיווה כי שורה ארוכה של מערכות דוגמת זו שנערכה ביא דראנג יובילו בסופו של דבר לתבוסת הכוחות הקומוניסטיים במלחמה. לדעת MACV הוכיחה את עצמה אסטרטגיית ההתשה, ולפיכך לא התבקש כל שינוי בראייה המערכתית של המלחמה.¹² על ההנחה הזאת התבססה כל האסטרטגיה האמריקנית בווייטנאם.

אין ספק כי מלחמת וייטנאם הייתה שונה מהמלחמות שקדמו לה במאה ה-20, והפיקוד האמריקני היה ער לכך. במלחמת וייטנאם לא היו קווי חזית ברורים, והצלחה לא

המערכה הייתה כי בדרום-ווייטנאם ישנה נוכחות מסיבית של יחידות צפון-ווייטנאמיות סדירות. אומנם הן השתמשו בשיטות גרילה, אך הקביעה האמריקנית הייתה כי זוהי לוחמת גרילה קלאסית ולא הלוחמה המהפכנית שאיפיינה את מלחמת וייטנאם בתקופת השלטון הצרפתי. נקודה זו מחייבת הסבר נוסף. תיאוריות הלוחמה המהפכנית קבעו כי על מנת לנצח את האויב יש לזכות בתמיכת רובה המכריע של האוכלוסייה הכפרית. בהגדרתו של מארצה-טונג: הכפריים נחוצים ללוחמי הגרילה כמו מים לדגים. מהאוכלוסייה הכפרית זכו הלוחמים למזון, למחסה, למודיעין ולטיפול רפואי, ומקרבה אף גויסו לוחמים נוספים.⁸ זה היה

מסוק UH-1 "יואי" יורה רקטה כמהלך התקפה על עמדות אויב כמהלך מלחמת וייטנאם (אפריל 1971)

היחידות האמריקניות אימצו שיטות של לוחמה נגד גרילה תוך הסתמכות על כוח האש העצום שלהן, על ניידות אווירית גבוהה וכן על סיוע ארטילרי ואווירי ככל שהתבקש

המצב עבור הווייט-קונג, אך לא עבור היחידות הצפון-ווייטנאמיות. המקורות הלוגיסטיים של יחידות הצבא הצפון-ווייטנאמיות היו בצפון והגיעו אל היחידות הלוחמות דרך נתיב הרוצח-מין. לפיכך לא נזקקו היחידות האלה לכפרים כעורף לוגיסטי.

מסיבה זו החליטו האסטרטגים האמריקנים להשקיע פחות משאבים בניסיון לזכות בתמיכתה של האוכלוסייה הכפרית הווייטנאמית. התוצאה: התוכניות ל"השכנת שלום" (Pacification) נדחקו לטובת פעילות צבאית מסיבית ואינטנסיבית. אך אין לטעון כי ארצות-הברית משכה ידה כליל מהניסיון לבצע תוכניות כאלה. ארצות-הברית הייתה מעורבת בכל תוכניות "השכנת השלום" שהופעלו בווייטנאם החל מ-1961, ולמעשה גם לאחר פינוי כוחותיה מדרום-ווייטנאם (1973) ועד לסיומה המוחלט של המלחמה (מאי 1975). משאבים עצומים הושקעו בפיתוח המגזרים האזרחיים של דרום-ווייטנאם, ובמיוחד המגזר הכפרי, אך הדגש הושם על הפעלת כוחות הצבא לחיסול הכוח הצבאי של הקומוניסטים.⁹

ישנה אסכולה היסטוריוגרפית רחבה הטוענת כי הנחת

● "To shoot first and worry about hearts and minds later".

ביטויים אלה ממחישים בצורה צינית את יחס החיילים כלפי האוכלוסייה המקומית ומלמדים כי לא היה כל ניסיון להבדיל בין וייטנאמי השייך לווייט־קונג לבין וייטנאמי שאיתרע מזלו ונמצא בליבו של איזור ירי חופשי (Free Fire Zone).²⁰ החל מ־1969 הבינו החיילים הקרביים כי משימות קרביות, שהוצאו אל הפועל רק כדי להביא ל"ספירת גופות" גבוהה על מנת שמפקדיהם יתקדמו בתפקידים ובדרגות, מסכנות את חייהם.²¹ הכרה זו הביאה לסירובן של מחלקות שלמות לצאת למשימות קרביות ואף לחיסול מפקדים ("Fragging"), שנחשבו לשאפתנים יתר על המידה בעיני פקודיהם.²²

כאמור, "ספירת הגופות" באה לעולם, משום שלצבא האמריקני לא היו מדדים אחרים לבחינת הצלחה והתקדמות. יש לציין כי ראשיתה של שיטה זו במלחמת קוריאה. מחסור זה במדדים נבע בראש ובראשונה מאופיה המוגבל של המלחמה בווייטנאם (כמו גם של מלחמת קוריאה). מלחמת וייטנאם הוגבלה – בין היתר – מבחינה גיאוגרפית: לצבא נאסר לחצות את קו הרוחב 17 (DMZ), ולכיבוש שטחים מדרום לקו הרוחב 17 לא הייתה שום משמעות.²³ כיוון שאת הצלחתן של תוכניות "השכנת השלום" ניתן היה למדוד רק בטווח הארוך, השתמש הצבא ב"ספירת גופות" כמכשיר שמדד את הצלחת היחידות הקרביות בשדה הקרב. למרות הביקורת הרבה שהוטחה בצבא האמריקני על "סינדרום ספירת הגופות", הרי בסופו של דבר האבדות הכבדות שספגו הווייט־קונג וצבא צפון־וייטנאם במהלך מתקפת טט הביאו לפגיעה קשה ביכולתם של הקומוניסטים להמשיך ביוזמות התקפיות. כוחו של הווייט־קונג במהלך מתקפת טט – ובמיוחד עם הפעלתה של "פניקס", התוכנית לחיסול ממוקד של פעילי הווייט־קונג²⁴ – הגיע לרמות חולשה קריטיות, ואילו צבא צפון־וייטנאם חזר ליוזמות התקפיות רחבות היקף רק במאוס 1972.

"ספירת הגופות" – כפי שכבר הודגש – הייתה הדרך שבאמצעותה קיוו האמריקנים להביא את הווייט־קונג אל נקודת השבירה שלו. ברגע שהנקודה הזאת תגיע – העריכו האמריקנים – יחדלו צפון־וייטנאם והווייט־קונג ממאמציהם לאחד את שני חלקיה של וייטנאם תחת שלטון קומוניסטי, ובכך תושג מטרת המלחמה. במילים אחרות: מלחמת וייטנאם לא הייתה עבור האמריקנים מלחמה של להיות או לחדול כפי שהייתה מלחמת העולם השנייה, אלא מטרתה הייתה "לשכנע" את הצפון להפסיק את המאבק הקומוניסטי בדרום. ברור היה כי יש לפגוע כמה שיותר בקומוניסטים, אך מקבלי החלטות בארה"ב והדרגים המבצעיים של הצבא

הייתה יכולה להימדד בכיבוש שטחים וביכולת להחזיק בהם לאורך זמן תוך הדיפת האויב. לפיכך נדרשה דרך אחרת למדוד את הישגי הצבא. הדרך שבה בחרו האמריקנים לעשות זאת הייתה לספור את אבדות האויב: הרוגים, שבויים וכלי הנשק שנתפסו מידי הקומוניסטים לאחר כל היתקלות. יחידות לוחמות זכו לפרסים, לעיטורים ולחופשות, אם יכלו להוכיח "ספירת גופות" (Body Counts) גבוהה. מספר הגופות שהותיר האויב בשדה הקרב היה המדד להצלחה ולא מספר הכפריים שתמכו בממשלה.¹³ למעשה, "ספירת גופות" הייתה ליבה של אסטרטגיית ההתשה של צבא ארצות־הברית בווייטנאם. לפי מסמכי הפנטגון, האסטרטגיה של וסטמורלנד התבססה על "קונספציית מטחנת הבשר", שהתוותה על ידי הגנרלים מתיו רידג'וויי ומרק קלארק, מפקדי הכוחות האמריקניים במהלך מלחמת קוריאה, קרי שימוש בכוח האש העדיף של הצבא האמריקני מול המסות האנושיות של הקומוניסטים (מתקפות "גלי אדם").¹⁴ הצבא היה צריך להציג בצורה מוחשית את הצלחתו בשדה הקרב, וקשה היה להציג לעשרות העיתונאים (ודרכם לציבור האמריקני ולמקבלי ההחלטות), שהסתובבו בקרב היחידות הלוחמות, כפריים הנראים, לכאורה, כתומכי של ממשלת דרום־וייטנאם. תחת זאת היה קל הרבה יותר להציג גופות מרוטשות, שבויים וכלי נשק מתוצרת ברית־המועצות או סין.

"ספירת הגופות" הייתה הדרך שבאמצעותה קיוו האמריקנים להביא את הווייט־קונג אל נקודת השבירה שלו

"ספירת גופות" יחד עם "הריגה מאושרת" (Confirmed Kills) ו"יחס הריגה" (Kill Ratio)¹⁵ הפכו להיות מהביטויים המזוהים ביותר עם מלחמת וייטנאם. שיטת הערכה זו יכולה הייתה להיות חיובית, כיוון שהביאה לתחרות בין היחידות. הכוונה הייתה כי התגמולים יביאו לשיפור הביצועים של היחידות הלוחמות ולהגברת המוטיבציה. אך המחקר קובע כי ככלל הייתה השיטה הזאת פסולה מיסודה. הסטטיסטיקות נופחו ויצרו את האשליה כי ישנה התקדמות במלחמה.¹⁶ הפיקוד הגבוה לחץ על מפקדי הדיוויזיות והחטיבות להשיג ספירת גופות גבוהה, והלחץ ירד ליחידות הלוחמות. קצינים קרביים ידעו כי ספירת גופות גבוהה הייתה ערובה בטוחה להתקדמותם הצבאית, ומחקרים בני התקופה הצביעו על כך שהדיווחים משדה הקרב היו מנופחים עד כדי 100%.¹⁷ הלחץ על הפלוגות הלוחמות מצד מפקדיהן שנשארו בבסיסים הבטוחים הביא במקרים מסוימים למבצעים חסרי תכלית אסטרטגית או אפילו טקטית כמו הקרב על גבעה 937 (Hamburger Hill).¹⁸ במקרים אחרים הביאה השיטה להרג אזרחים. הרג חסר הצדקה זה נומק באמצעות אימרות דוגמת:

- "If it's dead and Vietnamese it's VC (Viet Cong)".
- "Regardless of what a person might be before he was killed, afterwards he was a dink".¹⁹

לאחר הפצצות מרבד של מפציצי "בי-52" או לאחר שימוש בנפלים.

לפיכך, למרות כל הביקורת על השיטה, הרי בסופו של דבר מקבל המחקר את ההערכה הסופית האמריקנית בדבר אבדות הקומוניסטים במלחמת וייטנאם.³⁰

צבא ארצות הברית: הלקח הטקטי

אם ההתשה הייתה היעד האסטרטגי, הרי הדרך להשגת הייתה המשך הפעלתם של מאות מבצעי "חפש והשמד" בכל רחבי דרום וייטנאם. הכוחות המרכזיים לביצועם של מבצעי טיהור אלה היו יחידות מוסקות.

החל מראשית שנות ה-60 החל צבא ארצות הברית לבנות יחידות יבילות אוויר בסדר גודל דיוויזיוני. היחידה הראשונה שהוסבה לכך הייתה דיוויזיית הפרשים הראשונה. בעקבותיה באו גם הדיוויזיה המוטסת ה-101^(st) (Airborne Division) והחטיבה המוטסת ה-173^(rd) (Airborne Brigade). הטכניקות ותורות הלחימה, שפותחו בדיוויזיית הפרשים הראשונה הן אחרי אימונים והן בעקבות הפקת לקחים מקרבות, הוטמעו בשאר היחידות של צבא היבשה ושל המארינס.

על סמך לקחים אלה נקבע כי לכל דיוויזיה וחטיבה יהיו מסוקים אורגניים בדומה לכוחות הארטילריה וההנדסה. אומנם מסוקים פעלו בווייטנאם כבר מראשית המעורבות האמריקנית בשלהי שנות ה-50, אך המערכה בעמק יא דראנג הייתה הראשונה שבה נעשה שימוש מסיבי במסוקים לסוגיהם השונים. המסוקים הזרימו אספקה לכוחות הקרקע, פינו פצועים, הביאו תגבורות, אך חשוב מכך: עזרו ליצור מסה קריטית של לוחמים ושל אמצעי לחימה (בעיקר ארטילריה יבילת אוויר) כשנוצר מגע עם האויב.³¹ יתר על כן, הנחתת כוחות מנעה נפילה לתוך מארבים והביאה לכיתור יחידות אויב ולהשמדתן. מודל זה היה המוביל במהלך המלחמה, ותורת הלחימה רק השתכללה עם השנים. המסוק התגלה כפלטפורמת הלחימה היעילה ביותר נגד לוחמי גרילה, שכן הוא הפך את החי"ר לכוח בעל גמישות תנועה רבה ביותר. באמצעות המסוקים יכלו חיילי הרגלים האמריקנים להופיע כמעט בכל מקום שבו הם נדרשו. יתר על כן, עצם העובדה שהאספקה הגיעה אף היא באמצעות מסוקים איפשרה לחיילים לשאת את הציוד ההכרחי בלבד, מה שהגביר עוד יותר את ניידותם. המסוק הפך להיות הסמל המוביל של המעורבות הצבאית של ארצות הברית בווייטנאם, ומראה של עשרות מסוקים נוחתים בשדות הקרב של וייטנאם היה נפוץ למדי.³² בשיאה של המלחמה הגיעה כל יחידת רגלים ומארינס לשדה הקרב במסוקים, תוספקה ותוגברה באמצעות מסוקים ובמקרה הצורך אף פונתה באמצעות מסוקים.

במהלך הקרבות בעמק יא דראנג שימשו המסוקים גם כארטילריה מעופפת. על מסוקים מדגם "יואי" - UH-1

האמריקני לא ידעו כמה אנשי וייט-קונג יש להרוג לפני שתגיע נקודת השבירה.²⁵

וסטמורלנד ראה את מלחמת וייטנאם כמלחמת התשה נגד אויב בעל משאבים אנושיים מוגבלים, ולכן קבע כי הדרך היחידה להעריך את הפגיעה בו היא בספירת חלליו לאחר כל פעולה קרבית. מעניין לציין כי אף שידוע היה כי ישנה הגזמה בהערכת מספרם של הרוגי האויב, הרי בראיון שנערך עם מפקד צבא צפון-וייטנאם, גיאפ, הוא הודה כי מספר האבדות בקרב הקומוניסטים הגיע לחצי מיליון (נכון ל-1969).²⁶ הערכה זו הייתה קרובה מאוד לנתונים הרשמיים של צבא ארצות הברית, שהתבססו על "ספירת הגופות" משדות הלחימה. מוילר טוען כי הנתון שמסר גיאפ היה נכון ולא נועד לשרת מטרות תעמולתיות כלשהן.²⁷ כיצד ייתכן שהאמריקנים הגזימו מאוד ב"ספירת הגופות", אך הנתון הסופי שהם מסרו בדבר אבדות הקומוניסטים תאם את המציאות? התשובה לכך פשוטה: במקרים רבים לא יכלו האמריקנים לבצע "ספירת גופות". היו לכך כמה סיבות:

- תנאי השטח בווייטנאם (ג'ונגלים וביצות) הקשו על מציאת גופות.²⁸
- הקומוניסטים עשו מאמצים כבירים לפנות את גופות חלליהם משדה הקרב.²⁹
- ניתן לשער במידה רבה של ודאות כי קומוניסטים רבים מתו כתוצאה ממחלות, מתת-תזונה או מהעדר טיפול רפואי הולם בעקבות פציעות קרביות.
- לא נערכו "ספירות גופות" לאחר הרעשות ארטילריות ותקיפות אוויריות. קשה לשער כי ניתן היה למצוא גופות

עם כיבושה של דיאן-ביאן-פו, אלא שהפעם הם נכשלו לחלוטין בשל עליונותה המוחצת של ארצות-הברית בכוח אש, ובמיוחד בכוח אש מהאוויר. יתר על כן, גם המתקפה הכוללת של הווייט-קונג בראשית 1968 (מתקפת טט) נשברה אל מול העוצמה האמריקנית. מתקפת טט מציינת את השלב שבו חוסל כמעט כליל הווייט-קונג ואת השלב שבו גברה המעורבות הצפון-וייטנאמית במלחמה. אך נדרשו לצפון-וייטנאמים עוד ארבע שנים כדי להוציא לפועל תוכנית חדשה במתכונת של 1965, קרי ניסיון לבתר את דרום-וייטנאם לשניים. ב-30 במארס 1972 פתחה צפון-וייטנאם במתקפה כוללת במטרה לכבוש את דרום-וייטנאם. במתקפה הפעילה צפון-וייטנאם מסגרות חטיבתיות ודיוויזיוניות, שכללו גם כוחות שריון וארטילריה. מובן שצפון-וייטנאם ניצלה את הקטנתו של הסד"כ האמריקני בווייטנאם. (בתחילת 1972 נותרו בווייטנאם כ-150 אלף חיילים אמריקנים, לעומת כ-184 אלף חיילים בסוף 1965 ויותר מחצי מיליון ב-1969. בשלהי 1972 כבר ירד מספר החיילים האמריקנים בווייטנאם לכ-47 אלף). אך גם מתקפה זו נהדפה - בעיקר הודות לשימוש המסיבי שעשתה ארצות-הברית בכוח האווירי שלה.³⁶

לאחר מכן נדרשו לצפון-וייטנאמים עוד שלוש שנים עד לכיבושו הסופי של הדרום. יש לזכור כי אחרון החיילים האמריקנים עזב את דרום-וייטנאם בראשית 1973, וכי בווייטנאם נשארו רק כמה מאות יועצים צבאיים.

הלקח הישיר והעיקרי של הפיקוד הצפון-וייטנאמי לאחר יא דראנג היה כי יש לחזור לטקטיקות המסורתיות של לוחמת הגרילה, שכן אין לו שום סיכוי בהתמודדות חזיתית מול האמריקנים. באמצעות הגרילה קיוו הצפון-וייטנאמים להתיש את האמריקנים ולהמאיס עליהם את המלחמה.

האסטרטגיה של לוחמת הגרילה קובעת כי על לוחמי הגרילה, הנמצאים תמיד בנחיתות, לתקוף במקום ובזמן שבו הם יכולים לרכז עדיפות בכוח אדם ובעוצמת אש. אסטרטגיה זו הופעלה בהצלחה נגד הצרפתים. 88% מכלל תקריות האש וההיתקלויות במהלך מלחמת וייטנאם נערכו ביוזמת

האסטרטגיה של לוחמת הגרילה קובעת כי על לוחמי הגרילה, הנמצאים תמיד בנחיתות, לתקוף במקום ובזמן שבו הם יכולים לרכז עדיפות בכוח אדם ובעוצמת אש. אסטרטגיה זו הופעלה בהצלחה נגד הצרפתים. 88% מכלל תקריות האש וההיתקלויות במהלך מלחמת וייטנאם נערכו ביוזמת

האסטרטגיה של לוחמת הגרילה קובעת כי על לוחמי הגרילה, הנמצאים תמיד בנחיתות, לתקוף במקום ובזמן שבו הם יכולים לרכז עדיפות בכוח אדם ובעוצמת אש. אסטרטגיה זו הופעלה בהצלחה נגד הצרפתים. 88% מכלל תקריות האש וההיתקלויות במהלך מלחמת וייטנאם נערכו ביוזמת

תמונות מהמערכה ביא דראנג

(Huey) הותקנו מקלעים, מטולי רימונים ורקטות, והם הופעלו במשימות של סיוע אווירי קרוב. יעילותם הייתה רבה אף מזו של מטוסי הקרב, כיוון שנמצאו קרוב לשטח והיו יכולים להימנע מלפגוע בכוחות ידידותיים. הסבתו של ה"וואי" ממסוק סער להובלת כוחות למסוק חמוש (Gunship) מסמלת את תחילת השימוש במסוקי קרב. ב-1967 נכנס לשירות מבצעי מסוק ה"קובר" (AH-1), הנמצא בשימוש מבצעי עד היום.³³ השימוש במסוקים הביא לידי ביטוי מעשי את עוצמת האש האדירה של ארצות-הברית בשדה הקרב. למערכות השונות בכל מהלך המלחמה - ובמיוחד בהתנגשויות הגדולות - הנחיתו המסוקים כוחות רעננים, קידמו סוללות ארטילריה למתן סיוע אש טוב יותר,³⁴ שימשו כמטווחים לארטילריה הכבדה, ולעיתים קרובות היו אלה המסוקים שסיפקו כוח אש מסייע ליחידות שעל הקרקע. אין כמובן לשכוח שהמסוקים הביאו לפינוי מהיר של פצועים משדה הקרב - דבר שהביא לירידה דרסטית בשיעורי התמותה מפציעות בקרב הכוחות האמריקניים.

צבא צפון-וייטנאם: לקחים אסטרטגיים וטקטיים

ליחידות של צבא צפון-וייטנאם הייתה המערכה בעמק יא דראנג הפעם הראשונה שבה הן נפגשו עם מלוא העוצמה האמריקנית. התבוסה ביא דראנג הביאה את הפיקוד הצפון-וייטנאמי לשנות הן את האסטרטגיה והן את הטקטיקה בניהול המערכה נגד ארצות-הברית. צפון-וייטנאם הכירה בעובדה כי לא תוכל להתמודד מול עוצמת האש והטכנולוגיה העדיפה של ארצות-הברית. היעד האסטרטגי - לבתר את דרום-וייטנאם לשניים - נדחה עד לשלב שבו תפגין ארצות-הברית, לדעת הפיקוד הצפון-וייטנאמי, חולשה כללית בשדה הקרב.³⁵ ארצות-הברית מעולם לא

הפגינה חולשה כזאת. לאחר יא דראנג התנגשו פעם נוספת יחידות אמריקניות וצפון-וייטנאמיות. היה זה במהלך ניסיון הנפל של צבא צפון-וייטנאם לכבוש את בסיס המארינס בקה סאן (ינאר-אפריל 1968). היה זה ניסיון של הצפון-וייטנאמים לחזור על ההישג שהשיגו מול הצרפתים ב-1954

כמעט בכל מקום ובכל זמן – אף בלילה, במזג אוויר קשה ובתנאי שטח קשים. מדובר היה במהירות כה רבה, עד כי הצפון־ווייטנאמים לא היו מסוגלים להגיב עליה ביעילות.

העליונות האמריקנית ביא דראנג לא נעלמה מעיני ה-MACV. מפקד הכוחות האמריקניים בווייטנאם, גנרל וסטמורלנד, הוא שהתווה את דרכה של המלחמה, למעשה עד סיומה. וסטמורלנד, כמפקד זירה, נהנה מעצמאות פיקודית כמעט מוחלטת, בדומה למפקדי זירות אחרים בהיסטוריה האמריקנית, דוגמת אייזנהאואר ומקארטור. תפיסתו הקונוונציונלית, שעוצבה במהלך מלחמת העולם השנייה ומלחמת קוריאה, קיבלה חיזוק נוסף לאור מהלך המערכה ביא דראנג. וסטמורלנד הוא שהתווה את האסטרטגיה (ואת הטקטיקה שנגזרה

ממנה) בווייטנאם ולא מפקדיו בצבא או במחלקת ההגנה. הוכחה ניצחת לעצמאותו הפיקודית ניתן למצוא בעובדה שהוא דחה את מסקנותיו של מחקר שערך מטכ"ל צבא היבשה. המחקר, שטען כי יש לשים דגש על התוכניות ל"השכנת שלום" ולא על הפעילות הצבאית, הגיע לידי וסטמורלנד חודשים מעטים לפני המערכה ביא דראנג. אין ספק כי עד אשר נלמדו עיקרי המחקר, כבר הופקו הלקחים מהמערכה ביא דראנג. לקחים אלה הפכו למודל הלחמים של צבא ארצות־הברית בחמש השנים שלאחר מכן.

המערכה ביא דראנג הייתה ניסוי בהפעלתם של כוחות יבילי אוויר ושל עוצמת אש נגד מסות של בני־אדם

הקומוניסטים. תקריות אלה היו בעיקר התקפות על מוצבים מבודדים של צבא ארצות־הברית ועל כוחות של צבא דרום־ווייטנאם. כמחצית מההיתקלויות (Fire Fights) בלשון הצבאית האמריקנית) היו מארבים לסיורים וליחידות עד לסדר גודל פלוגתי. מאותו רגע שהכוחות תוגברו, והופעלה עוצמת האש המסיבית של הצבא האמריקני, נסוגו הכוחות הקומוניסטיים משדה הקרב.³⁷ היה זה לקח ברור ממערכת יא דראנג – שם השמידה העוצמה האמריקנית גייסות קומוניסטיים רבים.

כמו כן שאפו הקומוניסטים לנהל את הקרבות בטווח קרוב לוחמים האמריקנים, כיוון שכך נמנעו מאלה האחרונים סיוע ארטילרי או סיוע אווירי מחשש שייפגעו מ"אש ידידותית".³⁸ בניסיון לנטרל את

השימוש הרב במסוקים – ובמיוחד תגבור כוחות והקפצת כוחות למטרות איגוף – הניחו הקומוניסטים מארבים בשטחי נחיתה אפשריים, שבהם שיערו כי ינחתו המסוקים. במהלך 1966-1971 איבדו האמריקנים יותר מ־2,000 מסוקים מסוגים שונים, כ־18% מהסד"כ שלהם. מדובר בקצב של כמעט מסוק ליום.³⁹ אבודות אלה מעולם לא הרתיעו את האמריקנים מלהשתמש באינטנסיביות במסוקים. יתר על כן, הם פיתחו שיטות שונות לטיהור שטחי נחיתה מנוכחות עוינת. מסוקי הסער להובלת גייסות צוידו במקלעים, אל המסוקים נלוו מסוקי קרב, ופעמים רבות קדמו להנחתת הכוחות ריכוך ארטילרי או ריכוך באמצעות מטוסים. יתר על כן, הטייסים האמריקנים פיתחו שיטות נחיתה, אשר קיצרו מאוד את משך השהייה של המסוקים על הקרקע, ואילו הגייסות הנוחתים תורגלו כי מייד אחרי הנחיתה יש להסתער קדימה כדי לחסל מקורות אש. למעשה, עד לסיומה של המלחמה לא ניתן היה לראות צמצום בשימוש שעשו האמריקנים במסוקים. ההפך הוא הנכון.⁴⁰

סיכום

המערכה ביא דראנג הייתה ניסוי בהפעלתם של כוחות יבילי אוויר ושל עוצמת אש נגד מסות של בני־אדם. הטקטיקה שהפעילו הצפון־ווייטנאמים פעלה בהצלחה נגד הצרפתים והנחילה להם ניצחונות גדולים. טקטיקה זו הייתה טובה גם נגד הגייסות של דרום־ווייטנאם. ואכן, עד למעורבות המסיבית של ארצות־הברית בווייטנאם הייתה ידם של הקומוניסטים על העליונה בכל התמודדות עם הכוחות של צבא דרום־ווייטנאם. אך הטקטיקה של הצפון־ווייטנאמים הייתה מעוררת רחמים אל מול העליונות הטכנולוגית ועוצמת האש של הצבא האמריקני. היחידות של צבא צפון־ווייטנאם נכשלו בהתמודדות נגד התמרון האווירי, שרק הלך והשתכלל, ונגד עוצמת האש של האמריקנים. צבא ארצות־הברית היה מסוגל לרכז במהירות מסות אנושיות ולוגיסטיות

הערות

1. Harry G. Summers, **On Strategy – A Critical Analysis of the Vietnam War**, Novato, 1982, 1
  2. Bruce Palmer, **The 25-Year War: America's Military Role in Vietnam**, Lexington, 1984, 171
  3. ראו, למשל, Summers, שם, עמ' 69. לסיכום הגישה ראו: R. Vickers, "U.S. Military Strategy and the Vietnam War", in: Jayne S. Werner and Luu Doan Huynh (eds.), **The Vietnam War**, Armonk, 1993, 114-116
  4. Jeffery J. Clarke, **Advice and Support: The Final Years, 1965-1973**, Washington D.C., 1988, 69-74
  5. למהלך האירועים ראו: Shelby Stanton, **Green Berets at War - U.S. Army Special Forces in Southeast Asia 1956-1975**, Novato, 1986, 112-116
  6. Shelby Stanton, **The Rise and Fall of an American Army - U.S. Ground Forces in Vietnam, 1965-1973**, Novato, 1985, 56
  7. Spencer C. Tucker (ed.), **Encyclopedia of the Vietnam War - A Political, Social, and Military History (vol. 1)**, Santa Barbara, 1998, 309. לתיאור נרטיבי מרתק על המערכה בעמק יא דראנג ראו: Harold G. Moore and Joseph L. Gallowat, **We Were Soldiers Once... and Young**, New York, 1992
  8. John A. Cash, "Fight at la Drang", in: John A. Cash, John Albright and Allan W. Sandstrum, **Seven Firefights in Vietnam**, Office of the Chief of Military History - United States Army, Washington D.C., 1985, 3-40
  9. Samuel B. Griffith, **Mao Tse-Tung: On Guerrilla Warfare**, New York, 1966, 20-26
- טועה מאוד רס"ן עידו (כיום סא"ל) במאמרו על האסטרטגיה והטקטיקה של האמריקנים בווייטנאם ("האסטרטגיה והטקטיקה האמריקניות במלחמת ויטנאם, 1965-1968, מערכות 333, 1993

שנשלטה על ידי יחידות של צבא צפון-ווייטנאם. 56 חיילים אמריקנים נהרגו במהלך כיבוש הגבעה, שננטשה זמן קצר לאחר מכן. 19. "Dink" ו"Hook" היו ביטויי גנאי שבהם השתמשו החיילים האמריקנים לתיאור האויב האסיאתי החל מהמלחמות על הפיליפינים בסוף המאה ה-19 ובכלל זה במלחמת וייטנאם.

20. Ebert, *A Life in a Year*, 227. יש לזכור כי קצין קרבי שירת בחזית חצי שנה בלבד, בעוד שחייל שירת שנה, ואילו חייל במארינס שירת 13 חודשים.

22. שם, עמ' 230-231.

23. יש לציין כי שיטה זו לא הומצאה בווייטנאם. גם במלחמת העולם השנייה, ובמיוחד במלחמת קוריאה, השתמשו האמריקנים ב"ספירת גופות" בתור מדד להצלחת הצבא בכל רמות הביצוע. החל מאביב 1951 נאסר על היחידות של צבא ארצות הברית לחצות את קו הרוחב 38, וכיבוש שטחים כבר לא היה המדד לתבוסת הקומוניסטים. ראו: Scott S. Gartner and Marissa E. Myers, "Body Counts" and Success in the Vietnam and Korean War", in: *Journal of Interdisciplinary*

Bruce Palmer, *The 25 History* 25 (3) 1995, 378-388 *year War: America's Military Role in Vietnam*, New York, 1985, 164-165.

24. טל טובי, "הפניקס - תוכנית החיסולים האמריקנית", *מערכות*, 382, פברואר 2002, עמ' 38.

25. John E. Mueller, "The Search for the 'Breaking Point' in Vietnam; The Statistics of a Deadly Quarrel", in: *International Studies Quarterly*, 24 (4) 1980, 499 *Washington Post*, 6.4.69.

26. Mueller, "The Search for the 'Breaking Point' in Vietnam", 506.

27. לאחר כמה ימים היו היחידות האמריקניות חוזרות למקומות שבהם נערכו קרבות כדי לגלות את גופות ההרוגים בעזרת הצחנה שהפיצו.

28. Nathan Leites, *The Viet Cong Style of Politics*, Santa Monica, 1969, 155-156. לייטס מבסס את מחקרו על ראיונות שנערכו עם שבויים ועם עריקים קומוניסטים. מהראיונות עולה כי בניסיון להסתיר את מספר החללים לא דווח אף למשפחות על נפילת יקיריהן. שם, עמ' 159-158.

29. Tai sung An, *The Vietnam War*, Cranbury, 1998, 341-342.

30. Shelby Stanton, *The 1st Cav in Vietnam - Anatomy of a Division*, Novato, 1999, 45.

31. על חוויותיו של טייס מסוק בקרב יא דראנג ראו: Robert Mason, *Chickenhawk*, London, 1996, 137-192 (שתורגם גם לעברית בשם *ינץ*) מתוארות, בין היתר, טקטיקות הפעלה של מסוקים.

32. John J. Tolson, *Airmobility 1961-1971*, Department of the Army, Vietnam Studies, Washington D.C., 1989, 144-147.

33. במהלך המערכה ביא דראנג ירו תותחי ה-105 מ"מ (יבילי אוויר) יותר מ-33 אלף פגזים, כאלף פגזים ביום.

34. Nguyen Vu Tung, "Coping with the United States: Hanoi's Search for an Effective Strategy", in: Peter Lowe (ed.), *The Vietnam War*, London, 1998, 45-58.

35. Clarke, *Advice and Support: The Final Years, 1965-1973*, 481-490.

36. Stanton, *The Rise and Fall of an American Army*, 86.

37. Spencer C. Tucker, *Vietnam*, Lexington, 1999, 123, 133.

38. לשם השוואה: הסובייטים איבדו במהלך מלחמת אפגניסטן שניים-שלושה מסוקים בשבוע.

39. נתונים סטטיסטיים ראו באתר:

40. <http://members.aol.com/warlibrary/vwheli.htm>

עמ' 14-21). נוסף על טעויות קריטיות בשימוש במושגים, בתרגומם או בפירושים, הרי דיונו בתוכניות "השכנת שלום" (עמ' 18-20) מוטעה מיסודו. ארצות הברית הפעילה לבדה את תוכניות "השכנת שלום", בלי לערב בהן את הדרום-וייטנאמים (מדובר בתוכנית Civilian Irregular Defense Group, שהופעלה על ידי הכוחות המיוחדים ובתוכנית Combined Action Platoon, שהופעלה על ידי המארינס). מעיון בחומר ארכיוני ניתן ללמוד עד כמה לחצה ארצות הברית על ממשלת דרום-וייטנאם להגביר את מעורבותה בתוכניות האלה.

10. Vickers, "U.S. Military Strategy and the Vietnam War", 116-118; Gary R. Hess, "The Unending Debate: Historians and the Vietnam War", in: *Diplomatic History* 18 (2) 1994, 243.

11. Willard Pearson, *The War in the Northern Provinces 1966-1968*, Department of the Army - Vietnam Studies, Washington D.C., 1991, 6-15; George L. MacGarrigle, *United States Army in Vietnam - Combat Operations: Taking the Offensive, October 1966 to October 1967*, Washington D.C., 1998, 17-24.

12. Andrew F. Krepinevich, *The Army and Vietnam*, Baltimore, 1986, 169; Stanton, *The Rise and Fall of an American Army*, 60-61.

13. שיטת "ספירת הגופות" הופעלה בווייטנאם על ידי מזכיר ההגנה רוברט מקנמרה. מקנמרה, כבוגר בית-הספר לעסקים של אוניברסיטת הווארד וכנשיא חברת "פורד", חיפש דרך כמותית להעריך את הצלחת הצבא בווייטנאם במושגי ייצור תעשייתיים.

14. 442, (vol. 4), *The Pentagon Papers*, Gravel. מטרתה של קונספציה "מטחנת הבשר" הייתה להביא לידי ביטוי את עוצמת האש האדירה של ארצות הברית מול מסות כוח האדם של הסינים (בקוריאה) ושל הווייטנאמים. הסינים נלחמו בשיטה של מתקפות גלי אדם. על יעד מסוים הסתערו עשרות אלפי לוחמים ללא התחשבות במספר האבדות. בסופו של דבר היה היעד נכבש, כיוון שהמתגוננים לא יכלו לייצר אש במידה כזאת שתבלום את המסות האנושיות. ישנן עדויות כי גם בווייטנאם נקטו הווייטקונג וצבא צפון-וייטנאם שיטה זו. הדרך היחידה לעצור את גלי האדם המסתערים הייתה באמצעות שימוש מסיבי בכוח אש - בעיקר תקיפות אוויריות וארטילריה - תחום שבו הייתה לארצות הברית עליונות מוחלטת.

15. כל יחידה קיבלה ציון בהתאם ליחס שבין האבדות שספגה לאבדות שהסבה לאויב. הציון ניתן לפי השקלול שלהלן:

הציון	יחס ההריגה
מצוין	1:50
טוב (בשטח בנוי)	1:25
כמעט טוב (בשטח פתוח)	1:25
מניח את הדעת	1:15
ממוצע	1:10
גרוע	1:5
מקור:	

James F. Dunnigan and Albert A. Nofi, *Dirty Little Secrets of the Vietnam War*, New York, 1999, 76.

16. Krepinevich, *The Army and Vietnam*, 203.

17. Christian G. Appy, *Working-Class War - American Combat Soldiers and Vietnam*, Chapel Hill, 1993, 156, 159, 227.

על "ספירת גופות" ראו: James R. Ebert, *A Life in a Year - The American Infantryman in Vietnam, 1965-1972*, Novato, 1993, 272-275.

18. במהלך 11-20 במאי 1969, במסגרת מבצע רחב היקף, ניסו יחידות של הדיוויזיה המוסטת ה-101 לכבוש את גבעה 937 (Dong Ap Bia),

פיקוד ומנהיגות במבצע "חומת מגן"

"חומת מגן" לימדה אותנו פעם נוספת שאין תחליף להימצאות המח"ט בשטח, עם הלוחמים ומפקדי המשנה - גם במחיר של אובדן מסוים של שליטה כתוצאה מעזיבתו את החמ"ל ואת המפקדה

סא"ל אופק בוכרים

המבצעים שהוזכרו לעיל. גורם נוסף שהעצים את ההתלבטויות היה העדר ניסיון. מפקדי הגדודים ומפקדי החטיבות צברו ניסיון רב בלוחמה נגד גרילה בלבנון, אך היה ברור שהלחימה במחנות הפליטים תהיה שונה, והמפקדים היו חסרי ניסיון בפיקוד על כוחות גדולים, יחסית, במחנות פליטים. תוך כדי הלחימה ומבצע למבצע צברנו ניסיון, שחלקו מוצג בהמשך המאמר.

במאמר זה ניסיתי להתמקד בהיבטים מנהיגותיים של הלחימה, שנראים לי משמעותיים, ושיש מה ללמוד מהם. אפשר שאין בהיבטים אלה משום חידוש, אולם ערכם רב גם כתזכורת. הדין יתרכז בפיקוד ברמה החטיבתית, בקשר בינה לבין הרמה הגדודית ובמנהיגותו של המח"ט, כפי שנראו מזווית ראיתי כמג"ד 51. את הנחותיי אבסס על דוגמאות חיות מהלחימה, כפי שאני חוויתי אותן.

הניסיון של צה"ל במלחמות העבר בלחימה בשטחים בנויים היה טראומטי

הדילמה
ברמת החטיבה קשה מאוד לשלוט על קרב שמתרחש במחנה פליטים. הכוחות צפופים מאוד, נלחמים כתף אל כתף ולעיתים זה מול זה, הדיווחים מלמטה לא תמיד ברורים ויוצרים תמונת מצב חלקית. בעיקר חסרה הגבעה המפורסמת, שעליה נמצא המח"ט בעת תרגיל, וממנה הוא שולט ביד רמה על החטיבה. במלחמה בתוך מחנה פליטים אין גבעה כזאת.

הנחת היסוד של השליטה ברמת החטיבה היא שהמח"ט שולט על הקרב החטיבתי לכל אורך הלחימה. השליטה של המח"ט יכולה להתבצע מחמ"ל החטיבה או מחפ"ק רגלי/רכוב. מניסיוני כקצין אג"ם חטיבתי אני יודע שחפ"ק זה אינו יעיל בהרכבו המלא. באימונים ובתרגילים רגליים החליט מח"ט גולני בימים שבהם הייתי קצין אג"ם, תא"ל שמואל זכאי, לצמצם את החבורה ולהסתפק בשמונה עד עשרה אנשים. מגרעותיו של גוף זה הקרוי חפ"ק מתעצמות

מבוא

מבצע "חומת מגן" הציב אתגר מבצעי חדש בפני מפקדי צה"ל בשל הצורך להילחם בתוך מחנות פליטים צפופים ואוכלוסייה וצפופים בתים כדי להשיג פגיעה בתשתיות הטרור תוך פגיעה קטנה ככל האפשר בחפים מפשע ובתשתיות אזרחיות. על הבעיה המבצעית הזאת נוסף גם החשש ממחיר הטעות, שבמקומות מסוימים (כגון בניין המוקטעה ברמאללה) עלול להיות הסתבכות ברמה האסטרטגית בגלל טעויות מיקרו-טקטיות. והיה חשש נוסף - חמור לא פחות - שקינן בלב המפקדים, בעיקר הבכירים, טרם הכניסה אל הערים והלחימה בתוכן: החשש מפני אבדות כבדות. הניסיון של צה"ל

במלחמות העבר בלחימה בשטחים בנויים היה טראומטי. כיבוש ירושלים במלחמת ששת הימים, כיבוש העיר סואץ במלחמת יום הכיפורים והלחימה בערים הלבנוניות, ובעיקר במערב ביירות, חרוטים היטב בזיכרונם של המפקדים הבכירים. יתר על כן, אירועי מנהרת הכותל והטראומה של אירועי קבר יוסף היו עדיין טריים, הוסיפו לחשש שהיה בלאו הכי ברקע התכנונים וההכנות המבצעיות ללחימה והעצימו את האתגר המבצעי. כמו בכל מלחמה האתגר רבץ לפתחם של מפקדי השדה ברמות השונות.

ככל מלחמה, גם מלחמה זו הציבה דילמות בפני המפקדים: איך להתכונן למשימות במצוקת זמן קריטית? איך ליצור מחויבות למשימה לכל אורך שדרת הפיקוד? היכן להתמקם? איך לפתור את הדילמה הקבועה בין פיקוד מלפנים לבין שליטה מחדר מלחמה (חמ"ל) מאחור, מהו ההרכב הנכון של חבורת הפיקוד (חפ"ק) בשטח צפוף?
הדילמות הפיקודיות התעצמו בשל העדר תורה שעוסקת בפיקוד במאפיינים

מג"ד בגולני

בין הגדודים לבין החטיבה. חלוקת המשימות הייתה מאוד כללית, על מנת שכל מג"ד יציג את ההישג המרבי שאליו מסוגל גדודו להגיע. הבסיס לתכנון המשותף היה הרעיון המבצעי החטיבתי, אך למג"דים ניתן חופש רב בהגדרת

שבעתיים במחנות פליטים, שבהן התנועה לעיתים מוגבלת עד כדי אדם בודד בסמטה. המשמעות היא שבהרכב המוכר של החפ"ק, כפי שקיים באימונים, אין המח"ט מסוגל לקיים שליטה כשהוא נעדר מהחמ"ל. במילים אחרות: המח"ט אינו מסוגל בעת ובעונה אחת גם לשלוט וגם לפקד מלפנים ולהתרחש באופן בלתי אמצעי משדה הקרב - אף שזה מה שנדרש ממנו בטכניקות המתורגלות באימוני מאמ"ח (מרכז אימון מפקדות חטיבה) ובתרח"טים (תרגילים חטיבתיים).

הדילמה העיקרית של המח"ט היא איפה להיות. התשובה לשאלה הזאת תלויה בתשובות לשתי שאלות אחרות: מהיכן ניתן להבין בצורה הטובה ביותר את המתרחש, להשפיע ולשלוט באופן מיטבי על הקרב? איך להתגבר על הסתירה שבין תורת הפיקוד, שמחייבת הימצאות בחזית הלחימה מעת לעת, לבין טכניקות השליטה, שמחייבות שליטה רצופה של המח"ט על הקרב החטיבתי? על-פי הכללים קודמת התורה לטכניקה, ומפקדי החטיבות נאלצו למצוא "פתרון יצירתי" לדילמה שאליה נקלעו. הפתרונות שאומצו שונים ממפקד למפקד. לדעתי, המודל שיצר מח"ט גולני, אל"ם משה תמיר (צ'יקו), ראוי לבחינה

וללימוד. מובן שהמודל מתאים לצ'יקו באופן אישי ולחבורת המג"דים שאיתם עבד, אך, לדעתי, יש במודל הזה מרכיבים שאפשר ליישם גם בצורות קרב אחרות וגם אצל מפקדים אחרים. להלן יפורט המודל הזה.

יצירת מחויבות למשימה

המנהיגות בקרב מתחילה הרבה לפני הקרב - בשגרה - אך העיצוב הסופי שלה מתגבש בנוהל הקרב, שהוא סדרה של פעולות הכנה שמתבצעות לפני היציאה למשימה. פעולות אלה כוללות: לימוד המשימה, הגדרת משימות ליחידות המשנה, ריכוז הלוחמים והציוד, סיורים מקדימים, תצפיות ועוד. במהלך נוהל הקרב מתכנסות קבוצות הפקודות, שבהן מוגדרות המשימות ומתבצעים התיאומים הנדרשים. הגישה של צ'יקו הייתה של מנהיגות משתפת. השיתוף היה לא רק באחריות על

המשימה, אלא גם ביצירת התוכנית (לא כדי להתנער מאחריות, אלא כדי להשיג את המשימה בצורה טובה יותר). לאחר שהחטיבה קיבלה את המשימה, החל נוהל הקרב

משימותיהם. ההיגיון שהנחה את מח"ט גולני היה פשוט, אך הצריך נטילת סיכון. הפשטות באה לידי ביטוי בכך שכל מג"ד מגדיר את המשימה לעצמו - כמובן יחד עם המח"ט - ובדרך זו נוצרת מחויבות מלאה של המג"ד למשימתו. רווח נוסף של הדרך הזאת הוא שהמח"ט אינו לוקח "מקדם היסטריה" ונמנע מלהגדיר רק 70%-80% מההישג שהגדוד יכול לדעתו להשיג, אלא משאיר למג"ד את היכולת להגדיר למה מסוגל הגדוד. הגישה הזאת מבטיחה שאצל מג"דים שמחויבים למשימה תהיה ההגדרה קרובה יותר ל-100% מיכולתו של הגדוד.

מח"ט גולני פעל בשיטה זו במבצעים רבים. הבולט שבהם היה בכיבוש המוקטעה ברמאללה - שלב הפתיחה של מבצע "חומת מגן". במבצע זה "הוקפצה" החטיבה מחופשת ליל הסדר לפנות בוקר, והוטלה עליה המשימה להשתלט על רמאללה ולכבוש את המוקטעה עוד באותו לילה. היה צורך לבצע נוהל קרב תוך ריכוז הלוחמים מהבית, ריכוז ציוד הלחימה מהבסיס ואיסוף הרק"ם מכל קצות הארץ. כל הפעולות האלה נעשו בלוח זמנים צפוף ביותר וחייבות היו

המנהיגות בקרב מתחילה הרבה לפני הקרב - בשגרה - אך העיצוב הסופי שלה מתגבש בנוהל הקרב

יחידה לומדת את המשימה ומכינה את עצמה לקראת ביצועה. בשלב של קבוצת הפקודות השנייה מסירים את כל סימני השאלה והופכים אותם לסימני קריאה. קיימות שלוש מטרות לקבוצת הפקודות השנייה, וכדי להשיג את כולן באופן מיטבי כולל הפורום שמתקבץ לקבוצת הפקודות רק שתי רמות מתחת לרמה הפוקדת. ואלה הן מטרותיה של קבוצת הפקודות השנייה:

- לחבר את כל "חלקי הפזל" ליריעה אחת רציפה ושלמה ובכך להפוך את המערכה מאוסף של קרבות בודדים לקרב

חטיבתי שלם. לחבר את כל נקודות החיכוך בין היחידות לבין יחידות המשנה. החיבור יהיה פיזי בין המפקדים הזוטרים שנוכחים (מ"פים), תוך שהמח"ט פוסק במקרה שיש מחלוקת.

- ליצור מחויבות של כל מפקד ביחס למשימתו. התייצבותם של מג"ד ושל מ"פ בפני כל הפורום החטיבתי ואמירתם הברורה: "משימתי היא..." מהווה התחייבות של המפקדים לבצע את המשימה. להבנתי, להתחייבות זו יש משקל משמעותי ביותר – בעיקר בשעות משבר – לביצוע המשימה בכל תנאי.
- לספק במה למח"ט להסביר את העקרונות המנחים של המבצע ואת הדגשים החשובים ביותר שיהיו המכנה המשותף של כל היחידות בקרב. זוהי הבמה לתת "אני מאמין"

ערכי ומקצועי, לפני שנפרדים ונפגשים שוב ברשתות הקשר.

יש מקום להרחיב את מסגרת הזמן המוקדשת לקבוצת הפקודות השנייה, במיוחד בנוהל קרב קצר. נראה לי שזו אחת הנקודות העיקריות שעלו ממבצעי "חומת מגן". קבוצת הפקודות הזאת התגלתה כמשמעותית ביצירת השותפות בין חלקי החטיבה.

מפגש בין מפקדים

הדרך השיתופית בהגדרת המשימות טמנה בחובה גם סיכון. הסיכון הוא, שאם אין פתיחות מספקת בין המג"דים לבין המח"ט, עלול להיווצר מצב שהגדוד מקבל משימה ש"גדולה עליו", ולמג"ד "לא נעים" לומר זאת. במילים אחרות: המג"דים יתחייבו לקחת על עצמם משימות, שמלכתחילה לא היו מסוגלים לעמוד בהן, מאחר שיחושו אי-נעימות לומר כי הם מסוגלים בעצם לפחות.

גם על הסיכון הזה התגבר המח"ט בדרך שנראית לי מקורית. השיטה הייתה מפגש אינטימי בין המג"דים לבין

להסתיים עד הלילה. נוסף על כך הבנו שהאויב ברמאללה נערך לקראתנו והוציא תשמועים¹. אנחנו לא ידענו היכן ממוקמים התשמועים האלה.

במציאות כמעט בלתי אפשרית זו הנטייה הטבעית של מפקדים היא להכתיב את הפקודות למפקדים הכפופים להם. אולם לא זו הדרך שנקט מח"ט גולני. הגענו לפיקוד המרכז, כל גדוד או יחידה קיבלו גזרת אחריות כללית, ולאחר מכן התבצע תהליך של הגדרת המשימה ביחד. לאחר לימוד המשימה בצורה הטובה ביותר האפשרית בנסיבות שהיו אז,

המוקטעה בהריסותיה

לקראת כיבוש רמאללה והמוקטעה היה צורך לבצע נוהל קרב תוך ריכוז הלוחמים מהבית, ריכוז ציוד הלחימה מהבסיס ואיסוף הרק"ם מכל קצות הארץ

הציג כל מג"ד את תוכניתו למח"ט. התוצר הסופי של התהליך הזה היה תוכנית חטיבתית, שהותאמה לכל גדוד בהתאם למצבו: כמה כוחות הוא הספיק לצבור, ומה הייתה מידת העייפות, ההכשרה והניסיון שצברו חייליו. בדרך זו עיצב המח"ט את המשימה בדיוק לפי היכולות של יחידות החטיבה לאור רעיון מבצעי ותחבולה שהוגדרו מלכתחילה. ברור שהיה צריך לסגור קצוות ולחבר את כל חלקי הפאזל לתמונה שלמה, והדבר נעשה במהלך קבוצת פקודות שנייה שהייתה יסודית וכללה את המפקדים מרמת המ"פ. דוגמא זו ממחישה כיצד חטיבה, המופעלת בשעה שאנשיה נמצאים בבתיהם, מצליחה לצאת למבצע – שהיה בסופו של דבר מוצלח – בזמן מינימלי ותוך רתימת המפקדים והיחידות. (לא נראה לי שמישהו היה מעז באימונים לעשות תרגיל חטיבתי "על רטוב" בתנאים דומים...)

קבוצת פקודות שנייה

קפ"ק 2 מהווה את שיאו של נוהל הקרב לפני מבצע. עד השלב הזה עיקר העבודה נעשית ביחידות המשנה בנפרד – כל

המח"ט. פגישה זו נערכה לפני קבוצת הפקודות השנייה ולפעמים מייד אחריה. בפגישה זו ביקש המח"ט מהמג"דים שיאמרו לו מה מפריע להם בתוכנית, במה צריך להכניס שינוי של הרגע האחרון וכד'.

אציין שתי דוגמאות מתוך רבות. בכיבוש מחנה הפליטים ג'נין הייתי מוטרד מאוד מהנושא של פינוי הנפגעים. לא היה לנו ניסיון קודם בפינוי נפגעים מתוך מחנה פליטים, והסבירות שיהיו נפגעים הייתה גבוהה. נושא זה הועלה על ידי המג"דים באותו פרום מצומצם. ניתנו פתרונות סבירים, שאיתם יצאנו לקרב. בפועל היו לגדוד בפקודי שני נפגעים שמצבם הוגדר "קשה מאוד": הראשון סמ"ר יעקב אבני ז"ל מהפלנ"ט והשני רועי גרינוולד, מ"פ בגדוד. למפגש המג"דים

עם צ'יקו היו שתי תוצאות: הראשונה – חלוקת האחריות בין הגדוד לבין החטיבה הייתה ברורה ומיידית; השנייה – הוקם צוות חילוץ חטיבתי על-ידי קצינים של החטיבה שהיו בלימודים וגויסו לחטיבה. צוות זה שהוקם אד-הוק היה תוצר של מפגש המג"דים עם המח"ט, ובזכותו של הצוות הזה נותר סרן רועי גרינוולד בחיים.

דוגמא נוספת לתוצאות של מפגש כזה הייתה לפני כיבוש חברון (בעקבות הפיגוע באדורה). גם לקראת המבצע הזה נערך נוהל קרב קצר, אך מורכב מבחינה

לוגיסטית. לקראת תום נוהל הקרב הייתה לי תחושה שחסר משהו, ושהמוכנות שלנו אינה טובה דיה. לאחר קבוצת הפקודות השנייה נפגשנו שוב, ולדעתי, לא הייתי בודד בתחושת. החשיבות של המפגש הייתה שחלקנו עם המח"ט את הפערים, וניתוח משותף של פערים אלו הביא אותנו להבנה משותפת טובה יותר של המשימה ולחלוקתה של המשימה לשלבים. בפועל במהלך המבצע נוצרה שפה משותפת טובה מאוד, והבנה זו הייתה משמעותית בניהול הקרב ובתכנון התפתחותו. ישנם אולי קוראים החושבים שמצב זה של חוסר מוכנות צריך להיעלם במהלך נוהל הקרב. אך בלוחות הזמנים הכמעט בלתי אפשריים שבהם פעלנו דרך זו של שיתוף בבניית התוכנית חוסכת זמן ניכר. הפורום שיצר המח"ט, ושבנו ניתנו פתרונות למציאות המורכבת, היה אמצעי יעיל לחיבור החטיבה אל המשימות למרות הזמן הקצר שעמד לרשותנו.

במהלך המבצעים היו דוגמאות רבות למפגשים אישיים וגלויי לב, שהתבררו כחשובים מאוד. למיטב זכרוני, לרוב לא חוללו המפגשים האלה שינויים בתוכניות, אך איפשרו לנו, המג"דים, להציג בפני המח"ט את מה שנראה לנו כנקודות תורפה. הביטוי המעשי של המפגש היה שבעת ניהול הקרב ידע המח"ט מה מפריע ליחידה – מה שאיפשר לו לתת מענה או תשומת לב ראויה לנקודות התורפה האלה – בעיקר

כשהיו הסתבכויות.

שיטת ההתייעצות עם המג"דים הייתה רלוונטית גם תוך כדי הקרב. האירוע שממחיש את יתרונות השיטה הזאת בצורה מיטבית הוא כיבוש מחנה פליטים טול-כרם. המשימה שהוטלה על גדוד 51 הייתה לכבוש את העיר טול-כרם ולהיות עתודה לכיבוש מחנה הפליטים (למורת רוחי כמג"ד). לאחר כיבוש העיר ועם תחילת כיבושו של מחנה הפליטים החלו קשיים בהתקדמות. בשלב זה התייעץ צ'יקו, המח"ט, עם מג"ד 12, אורן, שהיה מצפון למחנה ונלחם עם גדודו בפריצה לתוך המחנה. המח"ט התייעץ גם עם מפקד גדוד הסיור, שהוקם אד-הוק למשימה, אבי, שתקף מדרום, ואיתם התלבט איך להמשיך. לאחר מכן חבר המח"ט אל החפ"ק שלי (גדוד 51),

ושם החליט כיצד לתקוף הלאה ומהן המשימות של היחידות. ההתקפה המחודשת על מחנה הפליטים, והפעם גם מכיוון נוסף, הפתיעה את המחבלים והביאה להתמוטטות הגנתם ולכניעתם לאחר פחות מ-24 שעות. הכניעה המהירה הזאת הושגה – בין היתר – הודות להתייעצויות של המח"ט עם המג"דים, הבנתו של המח"ט כי לא צריך להחליט הכול לבד והקפדתו לא להסתמך רק על דיווחים אלא גם להתרשם ממראה עיניים.

ההתייעצות של המח"ט עם המג"דים התבצעה תוך כדי ניהול הקרב באמצעות מפגש בשטח, כשהמח"ט חבר לחפ"ק המג"ד או ברשת הקשר. השיטה המועדפת הייתה זו הראשונה – של מפגש המפקדים בשטח.

מובן שלא תמיד התקבלה דעתו של כל מג"ד, והשיקולים החטיבתיים – כפי שהמח"ט הבין אותם – הם שהכתיבו, אך דבר אחד היה ברור: הפקודות היו מחוברות למציאות ולא ניתנו כהכתבה לא מחוברת מלמעלה.

פיקוד מלפנים

ההישג של הכנעת מחנה פליטים טול-כרם לא היה מושג באופן כה משכנע בלי הביקור של צ'יקו בחזית הלחימה של החטיבה. הכנסה של גדוד נוסף ללחימה בתוך המחנה, שהייתה מהלך חטיבתי משמעותי, בוצעה רק לאחר שהמח"ט ביקר בשטח והבין את היתרונות ואת המגבלות של מהלך כזה. יתר על כן, ההחלטה לאפשר למחבלים להיכנע ולא להמשיך את הלחימה מבית לבית נבעה רובה ככולה מהתרשמות בלתי אמצעית של המח"ט מהמצב בשטח. לדעתי, קשה מאוד למג"ד לצייר למח"ט את המציאות דרך האלחוט, ובוודאי שקשה לשכנע את המח"ט מהי הדרך הרצויה בזמן שהמח"ט אינו חי את המתרחש בשדה הקרב. בפועל פיקד מח"ט גולני מלפנים והצליח להביא להכרעת מחנה הפליטים בטול-כרם במהירות יחסית ובאבדות

צוות החילוץ החטיבתי, שהוקם אד-הוק על-ידי קצינים של החטיבה שהיו בלימודים וגויסו, היה תוצר של מפגש המג"דים עם המח"ט, ובזכותו של הצוות הזה נותר סרן רועי גרינוולד בחיים

מועטות.

יש חשיבות רבה למנהיגות בקרב באמצעות פיקוד מלפנים – בעיקר לפני החלטות משמעותיות או לאחר רגעי משבר. הגעתו של המח"ט אל הקו הקדמי ביותר והתרשמותו הבלתי אמצעית – גם אם הייתה חלקית – נתנו לו כמה יתרונות. היתרון הראשון היה הבנה טובה יותר של הבעיה המבצעית, ולכך היו – כפי שכבר הודגש – השלכות על ניהול הלחימה. היתרון השני היה יכולתו לחוות באופן מוחשי את שדה הקרב: הירי, החששות, הקשיים בפניו הנפגעים וכו'.

לא היו אורגניות, ובמהלך תשעת ימי הלחימה נוספו מדי פעם יחידות חדשות. הדרך שנקט המח"ט כדי להתגבר על הדילמה הייתה פיקוד מחמ"ל החטיבה כדי לשמור על רצף השליטה. ההחלטה ללכת בדרך זו באה על חשבון הפיקוד מלפנים.

לדעתי, פתרון זה הוא בבחינת שגיאה תורתית, שכן תורת הפיקוד מחייבת את המח"ט לפקד מלפנים לפחות בחלק מהקרבות. החטיבה היא דרג פיקוד טקטי, וככזה אסור למפקדה להיות ניזון רק מדיווחים. קביעה זו נכונה עוד יותר

כשהקרב נמשך מעבר

ליממה. נראה שהקשיים

הטכניים, שנובעים

מטכניקת השליטה הנהוגה

בחטיבות החי"ר – החפ"ק

– היו מחסום שהקשה על

המח"ט לפקד מלפנים. נוכח

עובדה זו מתחדדת השאלה

האם החפ"ק אכן ממלא את

ייעודו במתכונתו הנוכחית.

לדעתי, דווקא משום

שהחטיבה הייתה כל כך

הטרוגנית, חובה היה על

המח"ט לפקד מלפנים.

כאשר החטיבה היא

אורגנית, המח"ט מכיר

היטב את הדיווחים של

המג"דים ויודע לפי נימת

קולם מה מצבם. בחטיבה

שבה מפקדי הגדודים זרים

למח"ט ואינם מכירים זה

את זה הדרך היחידה לקבל

מידע אמיתי היא מראה

עיניים – כמובן כתוספת

אלוף פיקוד צפון, יצחק רבין, בתחילת שנות ה-60, עם מפקדים בקו ראשון

המפקדים שמאמינים בפקודיהם אינם חוששים מאובדן שליטה לזמן מה ומאפשרים לעצמם לעשות את הדבר הבסיסי ביותר בפיקוד: מגע ישיר עם הפקודים ועם המציאות שבה הם נתונים

חוויה זו איפשרה לו להיות חלק מהקרב, ולנו, למג"דים, לדעת כי מי שנותן את הפקודות מבין על מה הוא מדבר. היתרון השלישי, ולדעתי החשוב ביותר, הוא שנוכחותו של המח"ט ליד הלוחמים בקו הקדמי נוסכת בהם ביטחון רב, וזאת משתי סיבות: הראשונה, הם יודעים שהמח"ט נמצא איתם ולא ישלח אותם "להתנפץ אל הקיר", והשנייה, נוכחות המח"ט בקו הקדמי מחזקת אצלם את התחושה שהעניינים נמצאים תחת שליטה.

פיקוד מלפנים בניין

במהלך מבצע "חומת מגן" השתתפתי גם בקרב על ג'נין תחת פיקודו של מפקד חטיבת חי"ר מילואים. גם בקרב הזה התלבט המח"ט כיצד לפקד על הכוחות. המציאות בג'נין הייתה מורכבת במיוחד – בין היתר משום שיחידות החטיבה

משמעותיים.

המסקנות המתבקשות הן:

1. באימוני מאמ"ח (מרכז אימון מפקדות חטיבה) ילמדו את החטיבות כיצד ליצור תוכנית יחד עם הגדודים בצורה יעילה ומהירה. (מובן שזו תוספת, שאינה באה במקום הטכניקות הקיימות).
2. חפ"ק המח"ט בחי"ר יותאם גם לפיקוד רגלי בשטחים צפופים וסגורים, שאינם ניתנים לשליטה מנקודת תצפית.
3. באימוני מאמ"ח תודגש החובה לפקד מלפנים, ופיקוד זה יהיה מרכיב משמעותי באימון.

סיכום

במהלך מבצע "חומת מגן" נדרשו המפקדים לפקד ולשלוט על קרבות במציאות מבצעית לא פשוטה. הדילמה שאיתה התמודדו המפקדים הייתה האם להימצא עם מפקדי המשנה ועם הלוחמים בשטח כדי להתרשם באופן בלתי אמצעי משדה הקרב – במחיר של אובדן שליטה בשל עזיבת החמ"ל והמפקדה – או לעסוק בשליטה מרבית על הכוחות מתוך החמ"ל ומהמפקדה, במחיר של אובדן המגע הישיר עם השטח.

נראה שמצדדי השליטה מהחמ"ל, אלה החוששים מאובדן שליטה על המתרחש, ובכך כופים על עצמם חוסר חיבור אל המתרחש בגזרתם, עושים זאת מכיוון שאינם מאמינים במסגרת שעליה הם מופקדים. המפקדים שמאמינים בפקודיהם אינם חוששים מאובדן שליטה לזמן מה (אולי לשם כך נועד הסגן) ומאפשרים לעצמם לעשות את הדבר הבסיסי ביותר בפיקוד: מגע ישיר עם הפקודים ועם המציאות שבה הם נתונים.

בקרבות שבהם השתתפתי ניכר האמון שרוחשים המפקדים לפקודיהם בכל הנוגע ליכולתם לבצע את המשימות. אמון זה מתבטא, בין היתר, במוכנות המפקד לא לקבוע הכול לבד ובביטחון בכך שחייליו יילכו אחריו במקומות מסוכנים וברגעים קשים.

לדעתי, כאשר מפקדים על לוחמים בצורה בוטחת, נמצאים איתם במצבים הקשים ולא מסתגרים בתוך המפקדות, מסוגל הצבא לעמוד באתגרים, שאך לפני זמן לא רב נראו בלתי אפשריים להשגה.

הערות

1. תשמעו – כינוי לחייל או לכמה חיילים שהוצבו בלילה מחוץ לשטח מוגן כדי להאזין לתנועות חשודות ולהתריע על סכנה ממשית (מתוך המילון למונחי צה"ל, תוה"ד, 1998)

בין חטיבת גולני לבין החטיבה שלחמה בג'נין ניתן לומר שעזרי השליטה וחיתוכי המצב של חטיבת המילואים היו עדיפים, אך התוכן של הפקודות והחיבור שלהן למציאות היו עדיפים בהרבה בחטיבת גולני.

הדוגמא הבולטת ביותר לפיקוד מלפנים של מח"ט גולני הייתה דווקא כשהגדוד לא היה ת"פ חטיבת גולני. לאחר שישה ימי לחימה במחנה הפליטים ג'נין הגיע מח"ט גולני לביקור בגדוד בתוך מחנה הפליטים. מח"ט גולני לא היה אחראי על הגזרה ולא פיקד על מבצע זה, אולם נוכחותו במציאות הקשה ששררה במחנה הפליטים השרתה תחושת ביטחון בקרב החיילים והמפקדים. אין לי ספק שגם מהלך מנהיגותי זה תרם למורל של חיילי הגדוד בשעות הקשות.

יחד עם זאת אין לשכוח שלפיקוד מלפנים ברמת החטיבה יש נקודות תורפה. הבעיה הראשונה היא כיצד מגיע המח"ט אל חפ"ק של מ"פ או מצטרף למחלקה מסוימת בלי לשבור את מדרגיות הפיקוד. אולם זאת אינה בעיה נטולת פתרון. למשל, מח"ט גולני הקפיד בביקוריו שהמגע עם הלוחמים יהיה בהיבטים המנהיגותיים בלבד וללא הנחיות ישירות. ההנחיות ניתנו למג"ד כפקודת התרעה, ולאחר מכן אג"ם החטיבה העביר את הפקודה לביצוע באופן מסודר על מנת

למנוע בעיות תיאום. בעצם, המח"ט הגיע כדי להתרשם מהמציאות בחזית ולהפיק מהביקור משמעויות מבצעיות לכלל החטיבה ולא על מנת להיות "מ"מ-על".

נקודת תורפה נוספת הינה צמצום השליטה על הכוחות בעת שהמח"ט יוצא לפקד על הכוח מלפנים. לבעיה הזאת יש שני פתרונות שונים, שמשלימים זה את זה:

1. בדיוק לצורך הזה ישנם סגן המח"ט, ראש המטה של החטיבה וקצין האג"ם של החטיבה. בעת שהמח"ט

ממלא את חובתו ומפקד מלפנים, נותרת השליטה במפקדה, ומי שאחראים על ביצועה הם ממלאי התפקידים האג"מיים במפקדה.

2. פתרון נוסף הוא פשוט לסמוך על הפקודים שיבצעו את שהוטל עליהם. על המח"ט להאמין בפקודים ולשדר להם כי הוא נותן בהם אמון. מפקד שספון בתוך מפקדתו מחשש לאובדן שליטה משרד חוסר ביטחון בפקודיו, וספק אם יש ערך רב לשליטה מהסוג הזה.

שני היבטים מנהיגותיים עיקריים באו לידי ביטוי אצל מח"ט גולני במבצע "חומת מגן":

1. הוא יצר שותפות אמיתית בין הגדוד לבין החטיבה ומחויבות הדדית לביצועה – וכתוצאה מכך הפקודות היו ישימות ומחוברות למציאות.
2. פיקוד מלפנים בשלבים הקריטיים ויצירת שותפות בחוויית הקרב – במיוחד לאחר רגעי משבר ולפני שלבים

מפקד ללא דין וללא דיין - ודוקטור גם

באחרונה נשמעות הצעות מגורמים שונים בצבא לקצץ את סמכויותיהם של הרופאים הצבאיים כך שמפקדים יוכלו להחליט בלעדית מתי לכבד את המלצות הרופאים ומתי להתעלם מהן. אף שכבר היום ניתן לקבוע בוודאות שהצעות כאלה מנוגדות ללשון החוק, יש - על מנת להסיר כל ספק - לעגן בחקיקה את עליונות החלטותיו של הרופא

עו"ד סמי איליה

סמכות המפקד. בה בעת שהמאמר "קצין ודוקטור" עוסק בניחות משפטי לצד ניסיון לגשר בעניין חלוקת הסמכויות והבהרת תחום המותר והאסור, עוסקת תגובתו של סא"ל בן-דוד בגישה שלפיה רק בידי המפקד שיקול הדעת הבלעדי לעניין פיקוד על חייליו בכל התחומים - ובכלל זה גם בענייני רפואה.

לכאורה שתי גישות, אולם אי-הבהירות השוררת כיום בצה"ל והעדר הצבת גבולות ברורים וידועים לכול בנושאים אלה מהווים אכסניה נוחה לתקלות, שעיקרן סיכון חייליים, ולמצב שבו כל מפקד יפעל על-פי שיקול דעתו, ודווקא בנושאים שהם, כפי שיובהר בהמשך, מהרגישים ומהעדינים ביותר במסגרת הצבאית - אחריות הצבא לשלום חייליו.

במאמרי זה אנסה לבחון גישות אלה בראייה משפטית ציבורית.

עיקרי המחלוקת

מחלוקת סמכויות זו - שבאה לידי ביטוי בשני המאמרים הללו - בין מפקדים לאנשי מערך הרפואה בצה"ל, שאמונים על שמירת בריאותם ומכאן גם על חייהם של החיילים, אינה חדשה ואינה אופיינית רק לצה"ל. בכל מסגרת היררכית נהוג למצוא חילוקי דעות בין דרג השטח לבין דרג

קובעי המדיניות. בתחום הצבאי מחלוקת זו חריפה, ומשקלה הסגולי רב יותר מאשר במסגרות אחרות בשל אופי השירות הצבאי, בשל ריבוי פקודות והנחיות, בשל מדרג הפיקוד הסבוך ובשל החופש הרב הניתן למפקדים להפעיל את שיקול דעתם לשם ביצוע תפקידם.

מבוא

מאמר זה בא לבחון מחלוקת שנתגלתה בצה"ל לעניין סמכויות המפקדים, ובעיקר אמור הדבר בכל הנוגע לטיפול בחייל הפקוד, כשחובה על המפקד לנהוג על-פי הפקודות ועל-פי הנחיותיהם של גורמי מטה מקצועיים, תוך דיון בשאלה כיצד בנסיבות אלה תיושם הסמכות, ומהו היקפה. השאלות הנשאלות הן: מהו מרחב התמרון, שבו יכול המפקד ליישם את הוראותיו שלו על-פי ראות עיניו ועל-פי סמכויותיו כמפקד, ומהו מעמדם של קציני המטה, אנשי מערך הרפואה, המשפט ואחרים מול סמכויות אלה. המאמר יעסוק בעיקר בשאלה של חלוקת הסמכויות בין המפקד, רשויות המשפט, הרפואה וקציני המטה בצה"ל וביחסי הגומלין שביניהם.

נושאים אלה באו לידי ביטוי במאמר מקיף אשר פורסם לא מכבר ב"מערכות" 383 - "קצין ודוקטור" - מפרי עטם של הקצינים בפרקליטות הצבאית אל"ם חני כספי (עוזרת הפצ"ר ליעוץ וחקיקה) ורס"ן תמיר מוריץ (יועץ משפטי של חיל הרפואה).

מאמר זה זכה לביקורת נוקבת

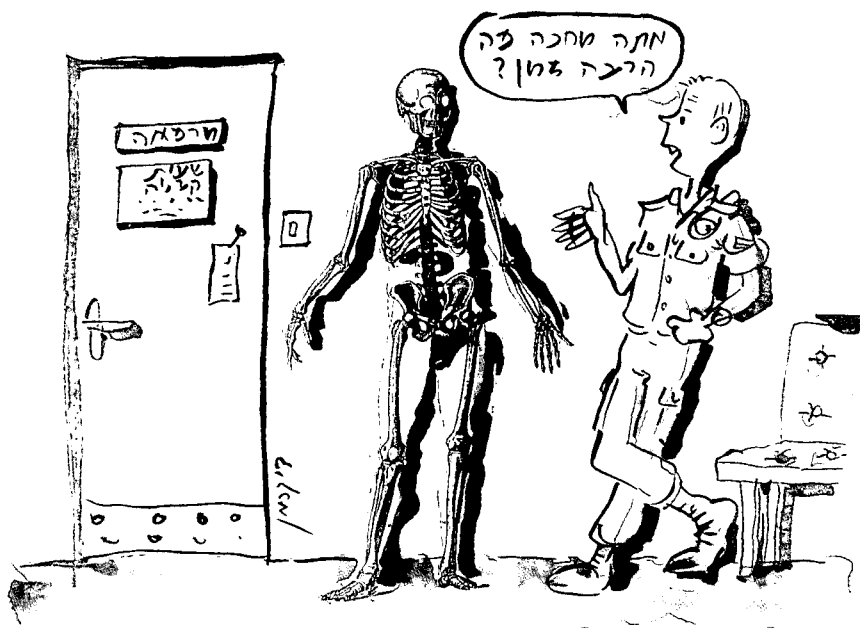
במאמר תגובה חריג מפרי עטו של סא"ל איציק בן-דוד בגיליון 384, וכותרתו "תנו למפקד לפקד". לשיטתו, אין להתערב כלל בסמכויות המפקד.

שני המאמרים חלוקים בנושא של

חבר בוועדה לענייני חקיקה, צבא וביטחון בלשכת עורכי-הדין בישראל

אולם חופש ההחלטה של המפקדים בצה"ל לשם ביצוע המשימות אינו חופש ללא גבולות; הוא אינו יכול בשום מקרה לאפשר קבלת החלטות בתחום שאין הבנתם המקצועית מגעת. יש מבין המפקדים בצה"ל אשר רואים במערך הרפואה והמשפט ובשאר הקצינים המקצועיים וקציני המטה כמי שאינם שייכים למגזר העשייה הצבאית בדרגי השטח בצה"ל. לדידם יש לעשות הבחנה בין הדרג הפיקודי העושה בלחימה לשאר דרגי הפיקוד בצבא. לפיכך רואים עצמם אלה כמי שיש להבדילם משאר מפקדי הצבא, שכן רואים הם את עצמם כלב ליבה של העשייה, אשר מצדיקה

הבדלה זו בין הדרג הלוחם, המבצע לשאר הקצינים בצבא. התירוף לכך הוא כי עליהם מוטל נטל ההחלטות הקשות בעת פעילות מבצעית או בעת לחימה, והחלטותיהם בשטח אינן ניתנות לביקורת בפני מי שלא מצוי במצב זה. כך או כך, לדעה מוטעית זו, כפי שהובאה במאמרו של סא"ל בן-דוד, אתיחס בהמשך. אולם דעה זו לא באה לעולם בלידה מלאכותית. היא תולדה של אי-קיום מדיניות ברורה, של העדר פיקוח על ביצוען של ההוראות כלשונון ושל השארת פתח לפרשנות הדין.

המאמר "קצין ודוקטור"

די אם נקרא בעיון את המאמר שקדם לדעה זו – מאמרם של עוזרת הפצ"ר לייעוץ וחקיקה והיועץ המשפטי של חיל הרפואה. שם מביעים הכותבים את דעתם כי יש להגיע לפשרה בין סמכויות המפקד לאלה של הרופא הצבאי. נאמר שם, שאין להם עניין בפתרון משפטי "רגיל", הנובע

מהוראות הדין. הם סבורים כי הפתרון בשאלת ריב הסמכויות בין המפקד לרופא הצבאי הוא רב-שיח, שסופו הסכמה על תבנית שתוצאה את שני הצדדים, וכך ניתן לגשר על פער זה. אתמקד במאמרי זה בסוגיה של שמירת שלום החיילים.

אקדים ואומר כי מסכים אני עם הבסיס המשפטי שבמאמר זה ועם הפרשנות המשפטית של שני הפרקליטים באשר למצב המשפטי הקיים. הדוגמאות מהפסיקה הצבאית ומפסיקת בית-המשפט העליון וכן הוראות הצבא אכן

מובאות כדבעי. אולם בכך תמה ראיית עין בעין את האמור במאמר זה. הדילמה המשפטית צריכה להגיע להכרעה בשינוי החקיקה, כפי שאצביע כאן בהמשך, ולא לסמוך על שיקול דעתם של המעורבים ברב-שיח זה.

אין אני מסכים לפרשנות של שני חבריי כי האחריות הניתנת למפקד לשלום חייליו מאפשרת לו החלטה לדחות במקרים מסוימים הוראה רפואית. המחוקק נתן אחריות זו

בידי המפקד כדי שיעשה הכול לשמירת שלום חייליו, בידועו כי פגיעה בשלוםם מטילה עליו את מלוא האחריות. העובדה כי המפקד אחראי לשלום חייליו באה ללמדנו על מי מוטלת האחריות בעת קרות אירוע, שבעקבותיו יידרש צה"ל להצביע על האחראי. לאמירה זו גם השלכות משפטיות – קרי, המפקד חב חובה משפטית לשלום חייליו. פרשנות, שלפיה מי שאחראי לשלומם של חייל יכול להחליט מהו גבול האחריות, מוטעית

ופסולה היא. שום דבקות ברציונל הצבאי, שלפיו המפקד הוא "חזות הכול", לא תעמוד לו למפקד כהגנה בדין ביום מבחן, כשייפגע אחד מחייליו, שלהם הוא חב חובה משפטית על-פי כל דין. חובת המפקד לשלום חייליו אינה ניתנת לא לפרשנות ולא לכפיפה. זוהי חובה מוחלטת. כך, אם חייל מתלונן על בעיה רפואית, ומפקד מנע בידועין או בהעלמת עין מתן טיפול רפואי, או עיכב הטיפול, אזי תחול חובת האחריות המשפטית על המפקד בעת קרות אסון. זהו המצב המשפטי, וככזה אין תניות באות בגדרו.

חופש ההחלטה של המפקדים בצה"ל לשם ביצוע המשימות אינו חופש ללא גבולות; הוא אינו יכול בשום מקרה לאפשר קבלת החלטות בתחום שאין הבנתם המקצועית מגעת

כותבי מאמר זה עשו מלאכתם נאמנה בהעברת המסר המשפטי, ואף פירטו בטבלאות את המותר ואת האסור. יחד עם זאת, במעבר חד, ועל אף המסרים המשפטיים שברור כי מוכרים להם, נידבו על דעת עצמם פתרון, אשר יש בו משום סתירה לכל מה שנאמר על-ידם, ושבסיסו בדין. על אף הכרת הדין באים הם להציע פתרון באמצעות רב-שיח. משמע, על אף ציון המותר והאסור יש גם אפשרות לכופף את הדין. עקרונות הפתרון המוצע מאפשרים, לכאורה, חריגה מהנורמות המשפטיות. יש בכך משום דבר והיפוכו. ובלשונם: **"...באילו נסיבות נאפשר למפקד, שעליו הוטלה אחריות רבה, לסטות מהמלצת הרופא ולא לקיימה ככתבה וכלשונה..."** הכותבים אף מפרשים את תפקיד הרופא הצבאי כבעל שני כובעים: **"...בכובעו האחד הוא רופא לכל דבר ועניין... בכובעו האחר הוא מפקד צבאי וקצין מטה של מפקדו, וככה עליו להתאים את הכללים הרפואיים המקובלים לצרכים המיוחדים של הצבא. המערכת הצבאית דורשת מהרופא הצבאי... שימעיט ככל האפשר את הסכנה הבריאותית שלה חשופים החיילים, אך גם שיגלה הבנה לדרישות ולצרכים ההכרחיים לפעילותו התקינה של הצבא..."**

לכן כאשר הוא ממליץ המלצות הקשורות בשירות הצבאי, חזקה עליו שבחן גם את הצרכים הייחודיים של צה"ל, והמלצתו מביאה אותם בחשבון..."

אין, לדעתי, לשלול רב-שיח כדרך לגיטימית להגיע לפתרון. אולם לא זה המקום להותיר נושא כה רגיש להסכמות שברב-שיח. אחד המקרים החמורים בתחום שימוש בסמכות זו לרעה מצד

מפקדים אירע אך שבועות לאחר פרסום מאמר זה – אירוע שבו קופחו חייו של לוחם יחידת "דובדבן", סמל אהוד שניאור ז"ל, בשל מה שנראה כזלזול מפקדים בפקודות. חבריו העידו (כפי שפורסם בכלי התקשורת) שמפקדיו של אהוד ז"ל סירבו לאפשר לו לראות רופא או חובש. זוהי תזכורת כואבת לגמגום ולפרשנות במקום שבו הקפדה על קיום הדין כלשונו ופיקוח על ביצוע פקודות יכול היה, קרוב לוודאי, לחסוך חיי אדם.

עצמאות יתרה בפירוש סמכויות המפקד ומוטיווציה שלוחת רסן, אי-הבנת המצב שבו פועל המפקד ובחירת הפקודות אשר נראות על-פי גישתו ככאלה שיש לקיימן פוגמות בשיקול דעתו של המפקד. אומנם רב-שיח הוא דרך ראויה כדי ללבן סוגיות וכדי להגיע להסכמות בנושאים שבמחלוקת, אולם לא זה הנושא שיש ללבנו באמצעות רב-שיח. בגוף כזה"ל אין להחיל פתרון של רב-שיח בנושא סמכויות המפקד מול אלה של הרופא. אירועים של חוסר זהירות באימונים, זלזול בפקודות וכיו"ב – אירועים שתוצאתם אסונות שפקדו את צה"ל לאורך השנים, ושבהם קיפחו חיילים את חייהם או נפצעו בעת אימונים – שוללים

כל היגיון מעשי ומשפטי לרב-שיח זה.

ההסכמה לקיים רב-שיח בסוגיה כזאת פותחת פתח למפקדים לפעול בסופו של דבר על-פי שיקול דעתם. מדובר בנושא שבבסיסו פיקוח נפש. אין מקום לתת למפקדים שיקול דעת בנושא שהניסיון מלמד כי החלטות פגומות של חלק מהם הובילו בעבר לאסונות. עיון בדו"ח של נציב קבילות חיילים וכן מקרים מן העבר – די בהם כדי לשלול רב-שיח, שסופו פשרה בנושאים שבהם האפשרות לסיכון חיי חיילים עומדת בבסיס ההסכמות.

מכאן שאין שום בסיס לגישה שלפיה יש לראות רופא צבאי כנושא שני כובעים. סיטואציה, שבה לשיקולי הרופא מתווספים שיקולים לא רלוונטיים בהיותו חלק מן המערכת הצבאית, פסולה מעיקרה, והיא מתכונת לצמיחת הזרעים לאסון הבא, כשתהיה שוב אי-הסכמה בין המפקד לרופא. מפקד אינו רופא. בתחום הצורך במתן טיפול רפואי אין שיקולים זולת שיקולים רפואיים.

לפיכך יש לעגן בפקודות ברורות שמקורן בחקיקה את עליונות ההחלטה המקצועית של רופא מול רצון מפקדים להיות בעלי הסמכות החליט. אין לקבוע שום חריגות או מקום לפשרות. יש לנסח פקודה ברורה, נהירה ודווקנית.

איזון נכון הוא אומנם שילובו של מפקד בהחלטה, אולם קיים בסיס לחשש כי שיקול דעת זה לא יהיה נכון בכל מצב, ועל-פי מידע זה יש לקבוע את הכלל. צבא נאור אינו יכול להשאיר במודע פתח לאסונות. זו תהיה רשלנות לשמה לאור הניסיון שנצבר, זה יהיה ליקוי מאורות מבצע

ומשפטי כאחד. יש לזכור כי בדרך כלל מפקדים אחראים פיקודית על צוותי הרפואה. בין הרופא למפקד קיימים, לכאורה, יחסי מפקד-פקוד גם אם הרופא בעל דרגה זהה. זוהי שאלה רטורית מי יחליט על מה בנסיבות אלה, והחלטתו של מי תגבר. בתחום הרפואה רק ל"כובע" הרפואי קדימה – וללא כל התניות, הגבלות או הסתייגויות.

לכן ניתן לומר כי בנסיבות אלה אין לראות את שלוש הדיסציפלינות: פיקוד, רפואה ומשפט כיכולות לדור בכפיפה אחת. דיסציפלינות אלה אינן בנויות מלכתחילה להוות משולש. הן בגדר פירמידה, כאשר בראשה הנורמות המשפטיות, לאחריהן הרפואה ורק ברובד השלישי המפקדים. גם היחס ביניהן אינו סימביוטי. למפקד ניתנו הסמכויות להנהיג חיילים, להכניס לחימה ולהובילם בבטחה לניצחון בכל פעילות מבצעית. לרופא הסמכות המקצועית בתחום הרפואה: להתריע על סיכון בריאותי, לתת טיפול רפואי ולעסוק ברפואה. הנורמות המשפטיות – ייחודן בכך ששני האחרונים כפופים גם יחד לכל דין.

ייחודיות הצבא במדינת חוק נאורה היא בכך שרוח חוקי היסוד היא כי מכוונת, שאינה משאירה פתח לפרשנות לפי

סיטואציה שבה לשיקולי הרופא מתווספים שיקולים לא רלוונטיים בהיותו חלק מן המערכת הצבאית פסולה מעיקרה, והיא מתכונת לצמיחת הזרעים לאסון הבא

הצבאית. בה בעת שמחוץ למסגרת הצבאית לא כל פגיעה מחייבת הגבלת הנפגע בעבודתו היום-יומית, ואף מתאפשרת מנוחה בבית של הנפגע, לא כך הדבר במסגרת הצבאית. למשל, טירון או חייל, הנדרשים לאימון או למסע או לתרגול, אינם דומים לפקיד בנק שנפגע בקרסולו. זה האחרון יכול לתפקד במקרים רבים על אף מוגבלותו, בזמן שחייל, לעומתו, אינו יכול בנסיבות דומות להשתתף במשימות דוגמת אלה שציינת. לכן שיקוליו המקצועיים של הרופא הצבאי אינם יכולים להיות מושפעים מצורכי הצבא. האם נוכל להעלות על הדעת כי מפקד יבקש מרופא כזה לקצר את ימי ההגבלה, כדי שהחייל יחזור לתפקוד רגיל בטרם הבריא, וכאשר יכולתו לבצע את המשימה עדיין מוטלת בספק?

יודגש כאן כי השירות בצה"ל אינו מפחית מאחריותו של הרופא הצבאי. אסור בתכלית האיסור כי מרותו של אחר – יהיה אשר יהיה – תשפיע על החלטה רפואית מקצועית. למען הסר ספק, דרישות הצבא אינן קודמות לסוג הטיפול הרפואי, להיקפו ולצרכיו. בשגרה בוודאי ואף בעת מבצע או לחימה. חשיבה אחרת כמוה כהפרת אמונים. לעולם יהיה הרופא חב אמונים לכלל החיילים, אף אם הוא חלק ממערך הסגל בצה"ל. יידע כל רופא צבאי, המתלווה לאימון, למסע, למבצע או לפעילות לחימה, כי החיילים סומכים עליו – החל בהוראותיו למניעת מצבים שיצריכו את התערבותו המקצועית (מניעת התייבשות, פגיעה בעת אימון ועוד) וכלה במתן טיפול רפואי מסור בעת קרות אירוע רפואי. רופא תמיד יראה את החלטתו ב"משקפיו" של רופא ולעולם לא באלה של המפקד.

יידע כל רופא צבאי מהם גבולותיו של כל רב-שיח עתידי או מוצע בינו למפקדים. יזכור תמיד את חובתו המקצועית ואת מצב הדין הקיים, הרואה ברשלנות רפואית חומרה מיוחדת, שלא ניתן לתרצה בביצוע הוראות פיקודיות. יכיר בעובדה כי לא יצלח כל נימוק של שיקול זר – יהיה זה בעניין חשיבותה של השתתפות חייל באימון או יהיו אלה צורכי הצבא. טיב החלטותיו המקצועיות וסבירותן יעמדו במרכזה של כל בדיקה, של כל בירור ושל כל תביעה. שיקוליו הרפואיים וטיב הטיפול הם הפוטרים מאחריות, ובהם ימצא חייב במחדל. כך הם פני הדברים במקום שבו יטעה רופא לחשוב כי העומד לפניו מתחזה או עושה עצמו כחולה. אחריותו של רופא רחבה, ולא ניתן לראותה אלא בעיניו של רופא סביר. לא רופא צבאי, אלא רופא בכלל.

לאור אלה ראוי כי תיקבענה נורמות ברורות, אשר מקנות לרופא את כלל שיקול הדעת והסמכויות בתחומו. כך ניתן יהיה לקבל כל ממצא רפואי במסגרת הצבאית כממצא של בעל המקצוע המוסמך.

יש לראות בחומרה כל ניסיון של מי שנמנה עם האחראים על הטמעת נורמות משפטיות בצה"ל למצוא פשרה ביישום

מקצוע או תפקיד. אחרת, איש הישר בעיניו יעשה. בטרם תתקבל כל החלטה או תאומץ הצעה לפירוש חוק או לשינוי מדיניות – יש לזכור כי בחיי חיילינו ובבריאותם עסקינן. הפתרון המוצע של הסכמה באמצעות רב-שיח בין מפקד לרופא – אף כי יש להדגיש שהוא על דעת כותבי המאמר בלבד ואינו מעוגן בדין או בפסיקה – אינו ריאלי בנסיבות אלה. גם מחברי המאמר מודעים היטב להיקף השימוש בסמכות המפקד: "...משום כך לא רבים יהיו המקרים, שבהם התערבותו של מפקד בהמלצות הרופא הצבאי תיחשב סבירה ומוצדקת ותעמוד במבחן משפטי..."

אם כך – ואני אכן מסכים לדעה זו – מהי תכליתם של הרב-שיח ושל הפשרה? אטען כי הנזק והסיכון, העולים מאימוץ דרך זו, רב ביותר. כך, הרופא עלול לשיקול שיקולים זרים כדי להימנע מעימות עם המפקד, והמפקד עלול להשפיע על שיקולי הרופא ללא שום הבנה מקצועית, אלא משיקולים של טובת המשימה או צורכי האימון וכיו"ב. כך שבסופו של דבר בשתי הסיטואציות ההחלטה תושפע משיקולים זרים, ותוצאתה עלולה להוליד אסון.

הרצון להביא בנסיבות אלה לרפורמה – שתאפשר סטייה מכללי המשפט והכנסת שינוי בפקודות על מנת להגדיל את סמכותו של המפקד בתחום זה באצטלה של אימוץ הכלל, שלפיו הטלת אחריות פירושה הרחבת סמכויות – הוא דבר מוטעה

ומסוכן. הרחבת סמכויות בתחום שהוא נוגע ישירות לשלומם ולבריאותם של החיילים – כאשר מתקיים מבחן הציפיות המשפטי והעובדתי כאחד כי פקודה של מי שאינו מצוי בתחום הרפואה יכולה להטות את הכף בשיקולים רפואיים – לא זו בלבד שיכולה להוביל לאסון, אלא עלולה היא בנסיבות מסוימות להיחשב כנטילת סיכון במודע – על כל המשתמע משפטית באשר לאחריותו של מקבל ההחלטה. הייחוד שבמקצועו הצבאי של רופא אינו פותר אותו מאחריות להחלטותיו כרופא ובתחום התמחותו המקצועית. זאת אף אם ינמק החלטה שבתחום הרפואה בשיקולים אחרים, חשובים ככל שיהיו בעיניו, דוגמת החשיבות של שמירת סד"כ החיילים הכשירים ביחידה או הצורך בהשתתפות כל חייליה של מחלקה פלונית באימון או במסע. ראוי כי כל רופא בשירות פעיל יידע כי בנושא הרפואי הוא בעל הסמכות, והוא יחויב במתן הדין בעת הצורך בתחום התמחותו.

המצב המשפטי הקיים אינו מבחין בין חברו למקצוע של הרופא הצבאי, הממלא תפקיד מחוץ למסגרת הצבאית, כגון בעבודה במוסד רפואי כלשהו, לבין מי שהוא רופא צבאי בבחינת שיקוליו המקצועיים. ההבדל שבין אלה לאלה הינו באופי העבודה ובסוג ההתמחות הרפואית, אשר מן הסתם שונה היא במסגרת הצבאית מזו שמחוצה לה. אולם שוני זה מתבטא דווקא בהחמרה עם מי שמשמש כרופא במסגרת

הוראות חוק ופקודות בתחום רגיש זה ולהסתמך על שכנוע ועל רבי-שיח.
אף שלא במודע, זרועה לה קרקע פורייה להצמיח אסכולה ופרשנות מפקדים במקום שבו מתאפשרת יצירת לאקונה בדין שמביאה לריקון מתוכן של נורמה משפטית.

לעניין מאמרו של סא"ל בן-דוד

ראוי לציין לעניין מאמר זה (שפורסם ב"מערכות" 384), כי הוא תגובה למאמר "קצין ודוקטור". אם תרצו הוא דוגמא ונימוק מדוע אסור להתפשר בנושא שנסקר, ויש להבטיחו בחקיקה.
מאמר זה, פרי עטו של סא"ל בן-דוד, מהווה קריאת תיגר על מערכת הנורמות המשפטיות בישראל בכלל ועל הפקודות

ועל הייעוץ המשפטי הניתן למפקדי הצבא על-ידי גורמי הפצ"ר בפרט - תוך התפלמסות לא רק באשר לחינוכיות קיומן של פקודות, אלא אף לעניין סמכותם של מעצבי המדיניות עצמם. העולה מן המאמר הוא רצון לקבוע בפקודות הצבא סמכות בלעדית למפקדים בצה"ל להחליט בענייני בריאות וחיים ומוות של החיילים הנתונים למרותם. כותב המאמר דורש לתת למפקדים סמכות אבסולוטית להחליט אף בתחומים שאין למפקד בצה"ל כל הבנה מקצועית בהם. המסקנות כפי שמובאות ועולות ממאמר זה הן שלוש:

- את אחריות המפקד לא ניתן להגביל.
- לא ניתן להחיל את נורמות ההתנהגות של האדם הפשוט על העשייה הצבאית.
- אין לעשות הבחנה בין מצב לחימה להכנה לקראתו. במילים אחרות, האחריות של המפקד על חייליו היא אבסולוטית, ושיקוליו הם הקובעים. אין כל אפשרות "ליטול" או "לגזול" מאחריות זו. הנורמות המשפטיות במדינת ישראל חלות רק על "האדם הפשוט" (בשפתו), וכמובן כל תרגיל וכל אימון ידמו כאילו מתחוללת מלחמה של ממש. אילו לא נאמר הדבר בהקשר של בטיחות ושל שמירה על שלום החיילים - ניתא. אולם דבריו כוונו לעניין העמדה שהובעה במאמר "קצין ודוקטור" וכתגובה לנאמר שם.

על כך אין בידי "האדם הפשוט" לומר אלא זאת: מפקד

שמדמה מצב שבו אימון ומסע כמוהם כמצב לחימה אינו מבין את המציאות שבה הוא פועל. מי שנוטל סיכון במודע בעת אימון, כאילו שעת מלחמה היא - בעת שהמציאות אינה כזו - מסכן חיים. ומי שבנסיבות אלה מסכן חיים במודע, כאשר בידו האחריות לשלומם של חיילים, אינו ראוי כי יהיה מפקד. רק בשל כך ניתן להביאו לדין כאחד העבריינים. וכאן הייתי מפנה את תשומת הלב של כזה סוג של מפקד לעובדה כי אין כל הבחנה בין "האדם הפשוט" למפקד בצה"ל בפני הערכאות השיפוטיות. לזה ייקרא מחדל, וזו תיקרא רשלנות, בין אם בערכאה שיפוטית צבאית או אזרחית יידון העניין.

דעה זו שהובאה במאמר התגובה ודאי אינה יתומה. יש מבין המפקדים בצה"ל אשר

רואים את עצמם כשליטים שאין עליהם מורא הדין. הם טרם הבינו כי כל חייל המשרת בצה"ל - על אף מטבע הלשון - אינו רכוש הצבא. החיילים הופקדו כפיקדון על-ידי הוריהם בידי הצבא למטרה אחת: שמירה על ביטחון המדינה. כל הורה מודע לכך כי קיימת אפשרות שבמצב הביטחוני השורר במדינה עלול החייל גם להיפגע. אולם איש מההורים אינו מעלה על דעתו אפשרות של מצב שבו נפגעים חיילים כתוצאה מנטילת סיכון במודע על-ידי כוחותינו באימונים. איש לא הסמיך מפקד כלשהו בצה"ל לעשות מעשה בתקופת

בטעות משפטני צה"ל - גם בשל בעיית האכיפה של הנורמות המשפטיות - כי דרך הפעולה הטובה ביותר היא זו של רב-שיח. בבחינת מה שלא ניתן לחייב מכוח הדין, יש ליישם באמצעות היגיון ושכל ישר. לא לתיקון וליישום הדין מופנות פניהם, אלא לדרך הפשרה ומיסוד ההסכמות בפקודות.

זהו מצב שאין להסכים לו. לא יעלה על הדעת כי מי שאחראי על הטמעת הנורמות המשפטיות בצה"ל מנסה למצוא דרך של פשרה, אשר כל מי שענינו בראשו צריך להסיק מקריאת מאמר התגובה כי היא אינה שווה את הזמן המוקדש בניסיון ליישמה. היא קרקע פורייה לגידולי פרא.

להלן תזכורת כיצד חלק ממשותפיו בפוטנציה של אותו רב-שיח רואים את החשיבות הערכית של מושגי המשפט והצדק המוכרים בחברתנו - תזכורת הלקוחה ממאמר התגובה של סא"ל בן-דוד. ואלה מקצת המסקנות שמובאות במאמרו:

"...זו טעות לשפוט את המפקד במונחי הצדק של ספר החוקים במקום במונחים של יעילות. ראוי לו - למפקד - שיישפט על-ידי מי שמכיר את מונחי היעילות של העשייה

בתנאי מלחמה ולא על-ידי מי שמכירים את הסעיפים בחוקים שלא הותאמו לרוח הזמן..."

ובכן, מהי רוח הזמן? נראה בעליל כי אצל מפקדים אחדים הזמן פסק מלכת באופן חשיבתם. נראה כי אלה זקוקים להדביק פער זה ולשקוד על עדכון החשיבה. במדינת ישראל קיים מצב חוקתי, שהחל כבר בשלהי 1993, ולפיו כל שיקול של יעילות מול פני החקיקה החוקתית, ובפרט

בכל הקשור בזכויות האדם, היה כלא היה. הביטוי "זכויות אדם" כולל גם את זכויות החיילים. חוק

יסוד: כבוד האדם וחירותו מקדיש לכך סעיף שלם. זהו סעיף 9 לחוק זה. שם נאמר במפורש כי אסור לפגוע בזכויותיו של מי שנמנה עם כוחות הביטחון כפי שמנויים שם, אלא לשם ביצוע תפקידו, דהיינו רק אם הדבר נדרש לביצוע התפקיד. שיקולים של יעילות על-פי שיקול דעתם של המפקדים אינם יכולים להתנות או לפגוע בזכויות. כך, לא ניתן לפגוע בחייל, גם אם יש החושבים חשיבה מעוותת שלפיה תרגול והכנה למלחמה שקולים לחימה. זאת אף זאת: מניעת טיפול רפואי או דחיית הוראה של רופא אינן בגדר המותר לפי חוק יסוד זה ואינן נדרשות לביצוע התפקיד. כך, יחס של שררה כלפי פקוד או פגיעה בחירותו אינם בלשון החוק. האחרונים אינם שיקולי יעילות. הם שיקולים פסולים. במושגי יעילות, יעילותם האחת היא בכך שצה"ל ישכיל לראות במעשים אלה עילה לשחרורו של מפקד כזה מהצבא.

ציטוט נוסף ממאמר זה באותו עניין, אך בחומרה יתרה: **"...אם חס וחלילה יבינו מפקדים, שכללי המשחק הנהוגים בצבא הם כללי החשיבה המשפטית, הם עלולים לנהוג**

ההכשרה של החייל, אשר סופו שיקופחו חיי החייל. ההפך הוא הנכון. חלה חובה שבדין על מפקדים בצבא להקפיד בקלה כבחמורה בעת אימון ושגרה למען ביטחונו של החייל. חובה זו אינה פגה אף בעת שמפקד מוביל את חייליו לקרב. עליו לשקול במכלול שיקוליו כיצד לבצע את המשימה תוך הפחתה עד למינימום את הסיכון לחיי חייליו. מפקד שאיבד את רוב חייליו לא ייחשב למנצח, גם אם ביצע את משימתו. זהו הכלל. ואילו אילוצים החורגים מתחום זה אינם דבר שבשגרה ואסורים בעת אימון. מה שניתן לצפות מראש לעולם אינו בבחינת תאונה.

מתקבל הרושם שיש מפקדים הרואים עצמם פטורים מנורמות שנקבעו על-ידי צה"ל. כאילו לצבא גרילה דמינו - כל מפקד מחליט בטריטוריה שלו ללא יד מכוונת, ובמיוחד ללא יד מפקחת ומגבילה. הוראות ופקודות המטה הכללי ואלה של הפיקוד העליון אינן, כך ניתן להתרשם, אלא בגדר המלצה בלבד. קיימת סכנה של ממש כי משקלן יהיה כמשקל המלצה רפואית. לדעת המפקדים האלה החוק והפסיקה נועדו רק ל"אנשים פשוטים". כאילו אינם חלים על העשייה הצבאית ועל מפקדי צה"ל.

עצמאות המפקד בצה"ל, שנועדה - בצדק - לאפשר פיקוד ראוי, נתפסת כעצמאות ללא גבולות, ללא מסגרת נורמטיבית מחייבת. כך בהפעלת סמכויות השיפוט בדין המשמעתי שהוענקו למפקדים וכך בהתערבותם בשיקולי הרופא הצבאי. דומה כי מרגע שהוענקה בידיהם הסמכות, השימוש בה אינו כפוף בתחומים האלה כל כולו להוראות ולפקודות. זה נתון לשיקול דעתו של כל מפקד. בבחינת בעל הדרגה הוא בעל הדעה.

כך, אנשי מקצוע כרופאים נתפסים כממליצים למי שאין להם שום הכשרה והבנה בתחום זה, והחלטה רפואית יכולה להיקבע על-ידי מי שאינו כשיר להחליט בעניין. כך אירע גם למושג ה"טרטור" בצה"ל, שכבר אינו בבחינת מילה נפוצה, שעל מפקדים לחשוש לצלילה. היום יש שדרוג לטרטור - הוא מכונה "תרגול נוסף". הנה כי כן, אותה הגברת, רק בשינוי האדרת. דומה כי הפיקוח על הוראות הדין שטחי ואינו מספק. מי שרואים בו "חזות הכול" בצה"ל קיבל בידו סמכויות שבדיני נפשות: החלטות בתחום הרפואה, שיקול דעת בנטילת סיכונים, ניהול הליכים של דין משמעתי, שבו ניתן להעניש חייל אף בשליחתו למחבוש לתקופה משמעותית. לא פלא איפוא שבמאמר "קצין דוקטור" אין לכותבים עניין ב"פתרון משפטי רגיל". המחוקק ומחוקק המשנה לא חזו את שיילד יום. כך השאירו הם את המערכת הפיקודית המשפטית הצבאית במינימום סמכויות מול המפקד. מעט מאוד ניתן להתערב בהחלטותיו אלה.

הפתרון המשפטי "הרגיל" אינו ישים כאן. לכן סבורים

חלה חובה שבדין על מפקדים בצבא להקפיד בקלה כבחמורה בעת אימון ושגרה למען ביטחונו של החייל. חובה זו אינה פגה אף בעת שמפקד מוביל את חייליו לקרב

בהתאם... והמעשה הצבאי ייפגע – אלא שלחוקים לא תהיה מדינה לשכון בה לבטח..."

ושוב, אין "האדם הפשוט" יכול להחריש (זה שכפוף לחוק, זוכרים?) ולא לצאת מנגד ולומר: כללי המשחק הנהוגים בצבא, גם הם השתנו עם הזמן. מי שלא הפנים ואינו בקיא בכללי המשחק ה"חדשים", אשר שואבים כוחם מחוקי המדינה ובשנים האחרונות מחוקי יסוד ומנורמות חוקתיות שבבסיסם, עלול למצוא את עצמו על ספסל הנאשמים, ויהיו דעתו והשקפת עולמו אשר יהיו. כך סבורים בתי המשפט. הנה, בדוגמא קצרה אחת, פסק-דין של בית-הדין הצבאי לערעורים מיום 19.4.01 (ע137/000/סג"ם אחי מאיר פורת נגד התובע הצבאי הראשי) "...טענתם (של הנאשמים) כי דרך הכשרה זו רווחה ביחידה, וכי זו הייתה הנורמה הנהגת להעברת הטירונות על-פי חינוכם בעבר... אינה יכולה לשמש

הגנה בפלילים, זאת אף אם פעלו מתוך אמונה כנה שמעשיהם רצויים, זאת משום שנורמות פסולות אין בכוחן לגבור על קיומו של החוק שאוסרן, והפרה גורפת של החוק אינה מפקיעה את תוקפן... מדיניות שרווחה בעבר על-פי נורמות פסולות אינה יכולה לשמש לנאשמים צידוק בביצוע הדין... הנאשמים... אמורים היו להיות מודעים להוראות הצבא הקבועות בפקודות המטה הכללי ובהוראות הפיקוד

העליון. אין הם ראויים להישמע בטענה שדימו מצב דברים שונה..." (הדגשה שלי, א"ס).

ובאשר לכיבוד המלצה רפואית – אומר בית-הדין בהקשר למקרה הנדון ובהתייחסו למפקד המחלקה אשר הורשע, בין היתר, גם בחריגה מסמכות עד כדי סיכון חיים או בריאות של חייליו: "...מן הראיות שבאו לפנינו עולה כי היה זה הנאשם... אשר החליט אם חייל אשר קיבל פטור יבצע פעילות גופנית או ייצא לאימון... אנו קובעים כי הנאשם ידע היטב שבמתן הוראה לחיילים להתאמן שעה שניתנו להם פטורים רפואיים חורג הוא הן מפקודות הצבא והן מסמכותו... התחזה הנאשם כבעל סמכות מקום שזו אינה קיימת..."

פסק-דין זה, שרק מעט ממנו הובא כאן, מקבץ בתוכו את "התורה" כולה לעניין ההבחנה בין המותר לאסור. למען ייודע לכול ששיקולי יעילות והחלטה להתעלם מהוראות כל דין תוצאתם ידועה ומוחשית. הוא הובא למען יידע כל מפקד שמעשיו האסורים יישפטו לפי ספר החוקים. ורק לפיו. הנה כי כן ועל אף דעת כותב מאמר התגובה, תפקידם של קציני המטה הוא קריטי בקביעת מסגרות האימון בשגרה, בגיבוש הוראות לעת מלחמה, בעיצוב מדיניות ופקודות לכל מצב וצרה למען פעולתו התקינה של הצבא. התייחסות בביטול או ניסיון לייחס להם חוסר הכרת הסיכונים שעיימם מתמודד הצבא הם טעות בסיסית בהבנה.

מאמר התגובה מסתיים בקביעת עובדה שלפיה רק למפקד הסמכות להחליט בענייני בריאות וחיים ומוות של חייליו. זאת – כך לדעת הכותב – כיוון שהוא, המפקד, יודע לקבל את ההחלטות כמיטב יכולתו. כותב מאמר התגובה אף מגדיל לעשות ומבקש להתאים את החוקים להשקפת עולמו. הוא מציב אתגר בפני מחברי המאמר "קצין ודוקטור", ובמיוחד לעוזרת הפצ"ר ליעוץ וחקיקה, וזה לשונו:

"...אם יש חוקים ופקודות שעדיין לא נוסחו ברוח זו, ויעילו היועצים ויגישו הצעות לשינוי הנוסח בהתאם, ותהא זו תרומתם האמיתית לבניית הארץ ולביטחונה".

מאמר זה לא רק מדיר שינה מעיני לא מעט אמהות ואבות לחיילים, הוא אף פוגע בטיעונם של אלה שתמיד מנסים להסביר כי הסיבה והאשמה בכל אסון נעוצות בש"ג או במ"כ. יש במאמר "תנו למפקד לפקד" דברים אשר עלולים להוביל את הקורא למחשבה שיש בצה"ל

תפקידם של קציני המטה הוא קריטי בקביעת מסגרות האימון בשגרה, בגיבוש הוראות לעת מלחמה, בעיצוב מדיניות ופקודות לכל מצב וצרה למען פעולתו התקינה של הצבא

מפקדים שפשוט אינם מבינים מה נדרש מהם, תהיה כוונתו של מפקד כזה טובה וחיובית ופטריוטית ככל שתהיה. נראה על פניו כאילו אין הוא זוכר למי הוא כפוף, בשירותו ובפקודתו של מי הוא עושה את תפקידו, מהו המצב החוקי שעל-פיו עליו לפעול, מהן סמכויותיו ומי בוחר את משימותיו. לפי גישה זו, המפקד הוא כל יודע וכל יכול, הוא יכול לבוא בנעליו של

הרופא, של המשפטן, של קצין המטה, של הממונים עליו. צה"ל זה הוא. ורק אבות המשפט והרפואה לא ידעו על קיומם של המפקדים, שאחרת כיצד זה לא העניקו לידיהם את כל הסמכויות כולן כליחדי סגולה.

והכול בשם מילוי המשימה. זו, אשר המפקד את יעדו ואת נתיביה קבע. והיה אם ייפול חייל באימון, בתרגול או במסע, הרי ילמדו חבריו כי כך זה בעת מלחמה. וכבר ראינו לאן יכולה להוביל כזאת חשיבה. כאשר בדובדבן שבקצפת אין מקפידים בפקודה, ואין משגיחים על ניהול המסע, מה כבר ניתן לצפות משאר יחידות הצבא? ומה יקרה בטירונות? או במסע הבא? ומה אם חייל ירגיש רע בצעידה לקראת הכומתה? ואם יחליט מפקד כי מוטב שהרופא במסע הבא פשוט יישאר במרפאה שביחידה? האם תרגול לקראת מלחמה מתיר חשיבה כזאת?

לא יעלה על הדעת כי נקבל דעה שלפיה אימון הוא הדמיית מצב לחימה של ממש אך ללא אויב חיצוני, כפי שנכתב במאמר התגובה. איך אם כן יוכלו מצדדי דעה זו להסביר את המקרים שבהם נופלים חללים ללא שום אויב חיצוני?

בית-המשפט העליון הביע את עמדתו על מקרים כאלה, שבהם אירעו אסונות, ונפגעו חיילים בעת אימון. רק לשם המחשה אצטט מתוך פסק-דין אחד, ובקצרה. **בבג"ץ 6009/94 שפרן נ' התובע הצבאי הראשי** (הליך שהוזכר במאמר "קצין

דוקטור") נאמר, בין היתר: "...גם ביחידות מובחרות, אפילו הן מורגלות בלקיחת סיכונים רבים ומיוחדים בשעת קרב... חובה היא על מפקדים ביחידות אלה לשמור במסגרת אימונים ותרגילים לבל יהיו חיילים שבפיקודם נתונים לסיכונים מיותרים..." ולעניין המסר הברור למפקדים נאמר: "...המסר למפקדים צריך להיות שעל אף הצורך למלא את המשימה בעת פעילות מבצעית... אין מקום ואין צורך ליטול סיכונים מיותרים בעת אימונים..."

סיכום

ניתן לומר כי סוגיית הרב־שיח שבין הקצין לדוקטור אינה סבירה בתחום של שמירת שלום החיילים, ולפיכך חייב נושא זה להיקבע בחקיקה ולא בפקודות הצבא. סמכות המפקד לעולם לא תשתרע על תחום הרפואה או המשפט. מפקד וקצין אינם דוקטור. ודוקטור – אף אם קצין הוא – הרי שהוא רק דוקטור.

אין רב־שיח, פשרה או הסכמה בתחום של השיקולים הרפואיים. תחום זה אינו פתוח למשא־ומתן. די בהליך המשפטי שהובא (ע/137/00) – ורק כדוגמא אחת בשל קוצר היריעה – להמחשת המצב המשפטי. אסור ליטול – לאור ניסיון העבר ומבחן הציפיות שהזכרתי – שום סיכון, ויש להותיר שיקולים הנוגעים לכשירותם ולבריאותם של חיילים רק בידי מי שהוסמך והוכשר לכך, רק בידי הרופא. יתר על כן, יש לאסור על רופא צבאי לשקול שיקולים זרים זולת אלה שברפואה. אין למפקד בצבא של מדינה דמוקרטית ולא כלום משל עצמו, ואין הוא על תקן של

מפרש חוק. הוא מחויב לחוקים כלשונם. גישה סלחנית כלפי מפקדים שחרגו מסמכותם – בעיקר בתחום הרפואה והמשפט – הובילה בשנים האחרונות הורים לחיילים ליתר מעורבות בנעשה בצה"ל. ניתן לראות כיום הורים אשר מקיימים קשר יומיומי עם היחידה שבה משרת בנם ומקפידים להתעדכן על כל אימון ועל כל פעילות שבה משתתף בנם החייל. בשנים האחרונות אף מסתמן שוני בגישת הביקורת של הורי החיילים. היא אינה מופנית רק כלפי צה"ל או לאוזניו של נציב קבילות החיילים – קיימת נטייה לראות במפקד את האחראי לכל תקלה או מחדל. על קברניטי צה"ל לתת את דעתם כי תגובה סלחנית למחדליו של הפרט, הנושא באחריות לשלום החיילים, או, לחלופין, ניסיון לגונן על מפקדים שנושאים באחריות לתקלה או למחדל, מפחיתים מאמינותו של צה"ל וחושפים את המפקדים להתערבות מסיבית של ההורים ואף להולדת עילות להתערבות שיפוטית בכל מקרה של תגובה לא ראויה מצד המערכת הצבאית כלפי מי שסרח. צה"ל כפוף לחוק, ואין לאיש חסינות במחדל או, חלילה, בקרות אסון – תהיה דרגתו אשר תהיה. אי־הקפדה על כללים אלה, ליקוי מאורות

וחוסר היכולת להבין את המציאות השוררת כיום ואת הלך הרוח בציבור סוללים את הדרך להגבלת סמכויות באמצעות התערבות חיצונית וביקורת ציבורית נוקבת על הנעשה בצבא ועל תפקוד מפקדיו.

העובדה כי המערכת המשפטית בתוך צה"ל לא מצאה לנכון להגיב על מאמרו זה של סא"ל בן־דוד, אף שחלפו שמונה חודשים מיום שפורסם, ואף־על־פי שהוא מבקר את תחום המשפט שעליו אמונה היא, מלמדת גם היא על ההצדקה שבמגמה ההולכת וצוברת תאוצה לדרוש ביקורת ציבורית על העשייה הצבאית. בסופו של דבר כל שיוותר למערכת הצבאית הוא להתמודד עם ביקורת זו במקום עם החריגים שהולידה. כך ייווכחו הדוגלים בהרחבתן של סמכויות המפקד בתחומים שבהם לא נמצאה הצדקה לכך, כי רצונם זה הוליד תוצאה הפוכה.

לכן הדין והפקודות חייבים להיות ברורים, ללא דו־משמעות, משוחררים משיקולי מפקדים, מחריגים ומהסתייגויות. אין להתנות תנאים לקיומה של החלטה רפואית, ואין לאפשר בידי מפקדים להתערב בשיקול דעת רפואי. החלטה רפואית תיבחן רק בידי גורם רפואה, שלו הכשירות לבחון החלטת רופא. לא תהיה בידי מפקד ביחידה

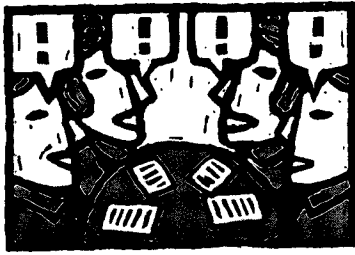
סמכות בתחום קידומו או החלפתו של רופא ביחידתו. אלה רק מקצת מהנושאים שהעליתי לדיון בוועדה לענייני חקיקה, צבא וביטחון של הוועד המרכזי של לשכת עורכי־הדין בישראל בתוקף היותי חבר בוועדה ולקראת יוזמה לצעדי חקיקה לאור שני המאמרים שפורסמו ב"מערכות" ובעקבות מקרי אסון שאירעו בצה"ל,

שבהם היו מעורבים שיקולים פסולים או התנהגות עבריינית של מפקדים. אסונות אלה מחייבים, לדעתי, פיקוח נוסף של גורם מחוץ למערכת הצבאית על הנעשה בצה"ל בתחום זה. רק חקיקה ראויה תתחם גבולות ברורים ולא גמישים בתחום הכי רגיש לכלל עם ישראל, שבניו ובנותיו משרתים בצבא – התחום של שמירת חיי האדם בצה"ל – למען לא יהיה פרוץ לכל רוח ודעת ולמען לא כל מפקד כטוב בעיניו יעשה.

ברור לי שאסור לטעת הרגשת רפיון במפקדי הצבא או לגרום להרגשה שלפיה יזדקק כל מפקד לפרקליט ולסניגור. לכן אבהיר באופן חד־משמעי: זו אינה הכוונה. אך יחד עם זאת, חובתנו המוסרית כמשפטנים וכאזרחים היא להידרש למציאת האיזון הנכון בתחום זה, ולפיו תיקבענה הנורמות הברורות והבלתי מתפשרות לשם מניעת האסון הבא. עלינו לעשות זאת למען צה"ל שכה יקר לכולנו, למען חייליו ומפקדיו, שכה קרובים לליבנו, למען העלאת המוסר ושמירה על כבודו ועל זכויותיו של האדם והחייל בצה"ל.

סוגיית הרב־שיח שבין הקצין לדוקטור אינה סבירה בתחום של שמירת שלום החיילים, ולפיכך חייב נושא זה להיקבע בחקיקה ולא בפקודות הצבא

במה

הים כעומק אסטרטגי

ישראל חייבת לקיים בידה את השליטה בזירה הימית על מנת שתוכל לאבטח את העורף הימי שלה, לתקוף מטרות ערכיות בחוף האויב וליצור את "יכולת המכה השנייה" במערך ההרתעה האסטרטגי. בבניין הכוח יש לתת עדיפות להשגת עליונות ימית, שבלעדיה לא ניתן לבצע שום משימה בים. ספק אם תוכל ישראל להפנות משאבים נוספים לפיתוח יכולות מערכתיות מהים לעומק היבשתי

אלוף (מיל') שלמה אראל

בסוגיית פיתוחם של טילי שיוט ושל טילים בליסטיים בעלי דיוק רב, המשוגרים מפלטפורמות ימיות למטרות עומק יבשתיות. אין ח"כ שטייניץ נוקב בעלויות התוכנית שהוא מציע, אולם הוא סבור שיש להקצות לזרוע הים 20%-30% מתקציב צה"ל ומציע "הסטה מסוימת" של מרכז הכובד מן האוויר אל הים.

תגובתו של אלוף ידלין

בגיליון "מערכות" 386 מבקר אלוף עמוס ידלין את התפיסה של שטייניץ. להלן תמצית טיעונו: הנשק שישראל מפעילה חייב להיות מדויק ובכמויות שיבטיחו אפקט מערכתי ואסטרטגי, וניתן יהיה להפעילו בגמישות על-פי המודיעין בזמן אמת. המטוס מקצר טווחים, מעניק אנרגיה ראשונית לחימוש, מסוגל לרכוש מטרות בעצמו בקרב דינמי בזמן אמת ובמודיעין חסר ויכול לחזור מספר פעמים למטרה עד להשמדתה. לעומתו האונייה פועלת בקבועי זמן יותר ארוכים, זקוקה לחימוש בעל טווח גדול בכמה סדרי גודל מהחימוש מנגד האווירי, והיא

האסטרטגי החסר לה, אשר ממנו ניתן לשגר טילים בדיוק רב לעבר מטרות בעומק שטח האויב. שרידותם של כוחות ימיים, הנמצאים בתנועה מתמדת במרחב, גבוהה לאין שיעור מזו של בסיסים קרקעיים. לכן יש "לפתח את חיל הים כזרוע אסטרטגית",

**האנן המזרחי של הים
התיכון מהווה עומק
אסטרטגי - לטוב או לרע -
של מדינת ישראל**

במקביל לזרוע האוויר, המבוססת על ספינות שטח בגודל של 4,000-12,000 טון, המסוגלות לשאת מספר רב של טילי שיוט, טילים בליסטיים ומל"טים תוקפים. ח"כ שטייניץ נשען על אילנות גבוהים: מצד אחד על אלוף ישראל טל, הכותב בספרו "ביטחון לאומי" כי הים יכול להיות חלק מהעומק הביטחוני של ישראל, אם היא תקיים "צי מלחמה המנצל את מרחביו ומעמקיו", ומצד שני, על כנס שהתקיים במרכז ללימודי ביטחון באוניברסיטת MIT, ושהתמקד

הצעתו של ח"כ שטייניץ

ב"מערכות" 383 מציג ח"כ ד"ר יובל שטייניץ תפיסה חדשנית, שלפיה יש לפתח את חיל הים כזרוע אסטרטגית ומערכתית - נוסף על חיל האוויר. להלן תמצית נימוקיו: ישראל נעדרת עומק אסטרטגי. בעת מלחמה מול אויב במעגל הקרוב והרחוק יהיו בסיסי חיל האוויר חשופים למתקפה מתוזמנת היטב על-ידי כוחות גרילה, רקטות ארוכות טווח ומטחים של טילים בליסטיים. תלותו המוחלטת של המטוס בתפעולם התקין של בסיסים קרקעיים עלולה לצמצם באופן דרסטי את יכולתו

של חיל האוויר לתקוף מטרות אסטרטגיות ומערכתיות ערכיות בעומק שטח האויב. לכן "אין לשים את כל הביצים בסל אחד". המרחב הימי באגן המזרחי של הים התיכון מסוגל להעניק למדינת ישראל את העומק

מפקד חיל הים
בשנים
1968-1966

מחקר של MIT על הצי האמריקני ממליץ להמשיך לקיים את הסד"כ הנוכחי של 12 נושאות מטוסים ואת מעטפת האבטחה שלהן, הכוללת אוניות שטח וצוללות

הקרה התפנה חלק ממערך ההרתעה הגרעינית - בעיקר צוללות מדגם "טריידנט", שהיוו את כוח "המכה השנייה" - מתפקידיו המקוריים. בעקבות התפוררות הגוש הסובייטי צפו מוקדי התלקחות רבים, הדורשים התערבות צבאית של ארה"ב, בעיקר באסיה, ובמקביל הולכת ופוחתת האפשרות להסתמך על שדות תעופה במדינות ידידותיות ביבשת זו. המחקר אינו מציע להעדיף טילי ים-יבשה על פני מטוסי תקיפה ואינו מציע לבנות כלי-שיט מיוחדים לשיגור טילים כאלה.

מגבלת המשאבים של מדינת ישראל לא תאפשר לבנות צי בעל יכולות אסטרטגיות, שיוכלו להחליף את יכולותיו של חיל האוויר

לעומת זאת ממליץ המחקר להמשיך לקיים את הסד"כ הנוכחי של 12 נושאות מטוסים ואת מעטפת האבטחה שלהן, הכוללת אוניות שטח וצוללות, ומזהיר מפני העדפה של היכולות מהים (From the Sea) על פני השליטה בים (Sea Control). כדי לפצות על העדר שדות תעופה מציע המחקר להגדיל את הקיבולת של טילי "טומהוק" מתקדמים באוניות השטח,

מוגבלת בכמות החימוש למטרות יבשתיות שביכולתה לשאת. הפעלתה למטרות נקודה בעומק היבשתי מותנית בקישוריות למערכות שליטה ומודיעין בזמן אמת. שרידותה של האונייה בים אף היא אינה מוחלטת. בסיסים אוויריים עלולים לסבול נזקים, אך הם ניתנים לשיקום ואינם טובעים. טביעת אונייה מהגודל שעליו ממליץ שטייניץ תהיה אובדן חסר תקנה וטראומה לאומית. יתר על כן, טילים בליסטיים בעלי ראשי-נפץ קונוונציונליים, שעליהם מדובר במחקר של MIT, דורשים דיוק של מטרים ספורים, יהיו יקרים ביותר, והאפשרות לפתחם טרם הוכחה. מגבלת המשאבים של מדינת ישראל לא תאפשר לבנות צי בעל יכולות אסטרטגיות, שיוכלו להחליף את יכולותיו של חיל האוויר. אין לפצל את המשאבים הקיימים בין שני מרכיבי כוח אסטרטגיים, ואם יימצאו משאבים נוספים לביטחון, עדיף לחזק באמצעותם את שרידות המרכיבים הקיימים של הכוח האסטרטגי.

המודל של MIT

לפני שאתייחס לסוגיה שהוצגה לעיל, מן הראוי להבהיר בקצרה את מהות המחקר שעליו נשען ח"כ שטייניץ. המשימה של הצי האמריקני היא להקרין עוצמה מתוך הים אל מוקדי סכסוך בעומק היבשתי. עם סיום המלחמה

לפתח נוסף עליהם טילים בליסטיים ים-יבשה לטווחים בינוניים בעלי דיוק רב ולהסב את צוללות ה"טריידנט" הענקיות לנשיאת כמויות גדולות של טילים אלה. לדעת מחברי המחקר חזית הטכנולוגיה מאפשרת כיום לפתח טילים בליסטיים, המסוגלים לפגוע במטרותיהם בדיוק רב - בסטייה של מטרים ספורים בלבד. המחקר מעריך את היתרונות ואת החסרונות של טילי שיוט לעומת טילים בליסטיים, שלא כאן המקום לפרט אותם, ומציע שהאוניות יתחמשו הן באלה והן באלה. המערך המוצע של ים-יבשה מחייב פיתוח של מודיעין מטרות, של בסיס נתונים משותף ושל תקשורת אוויריים - על-מימית ותת-מימית - בזמן אמת. רק מעצמה כמו ארה"ב מסוגלת לבנות מערכת משולבת כזאת.

הזירה הימית ובניין כוחו של חיל הים

האגן המזרחי של הים התיכון מהווה עומק אסטרטגי - לטוב או לרע - של מדינת ישראל. זוהי מציאות גיאור-אסטרטגית - בין אם נרצה בכך ובין אם לאו. לחופי הים התיכון, במעגל הקרוב ובמעגל הרחוק, שוכנות מדינות אויב או מדינות אויב בפוטנציה, המסוגלות להוות איום אסטרטגי מצד הים על מרכזי העוצמה של מדינת ישראל ועל כלכלתה, לפחות באותה מידה שישראל

זינו עומק אסטרטגי

משמעותי, עוד דרך ארוכה לפניו קודם שיהיה רשאי להפנות משאבים למרכיבי כוח אחרים.

בעבר הרחוק נבנה חיל הים מערב רב של ספינות – ממה שניתן היה להשיג בשוק העודפים. היה זה סד"כ של דגמים בודדים ומיושנים, שלא איפשר שום ריכוז של עוצמה לתכלית כלשהי. החל משנות ה-60 החל החיל לבנות את כוחו על-פי תוכנית פיתוח ותפיסת לחימה משלו. היה זה כוח הומוגני של סטי"לים, ששמר על העקרונות של אחדות טכנולוגית ושל ריכוז הכוח, ואשר הוכיח את עצמו במלחמת יום הכיפורים. בהמשך הלכו ונוספו דגמים מתקדמים יותר, ששמרו על אותה קונספציה עקרונית. במקביל נכנס החיל בהדרגה לעידן הצוללות, אשר נבנו אף הן על-פי מידותיו. אולם העיקרון של צבירת כוח הומוגני לא נשמר, ובנסיבות שלא כאן המקום לעמוד עליהן, בנה החיל בשנות ה-90 שלוש קורוונות יקרות, שתרומתן העיקרית היא בלחימה נגד צוללות (נצ"ל). יכולת נצ"ל בכוחות שטח ניתן להשיג באמצעים ייעודיים זולים בהרבה, ובסופו של דבר הלחימה נגד צוללות בים הפתוח תבצע ביתר יעילות ובפחות סיכון על-ידי הצוללות עצמן. לצוללות יש, כמובן, משימות נוספות, אשר רק הן מסוגלות לבצע – הן בהשגת העליונות הימית והן כמרכיב כוח אסטרטגי, אשר ידובר בו בהמשך. כל סטייה מהמשך ההתעצמות בסטי"לים, ובעדיפות ראשונה בצוללות, תהיה פיצול של המאמץ להבטחת העליונות הימית.

לא כאן המקום להיכנס לפירוט הסד"כ הדרוש. אך אם לדבר בסדרי גודל, הרי בתוך 10-15 שנים יש להכפיל את מספר הסטי"לים ולשלש את מספר הצוללות. מובן מאליו שגם ליעד כזה צריך יהיה להגדיל באופן משמעותי את המקורות להתעצמות הזרוע הימית, אך יהיה זה בכמה סדרי גודל פחות ממה שהיה נדרש למימוש הצעתו של ח"כ שטייניץ. מתוך היכרות עם מערכת הביטחון אני סבור שיעד זה ניתן להשגה

יהיו קיימים כוחות אויב על-מימיים או תת-מימיים חופשיים לתנועה, יהיה חיל הים חייב לכסות את הזירה בסיורים ולקיים פריסה בעוצמה שתאפשר יירוט והשמדה של כל כוח אויב שיתגלה. מכיוון שהשגת העליונות הימית היא תנאי, שבלעדיו לא יוכל צה"ל להשתמש במרחב הימי לכל מטרה שהיא, העדיפות בבניין הכוח של חיל

תהיה מסוגלת לקיים איום אסטרטגי מצד הים על-פי תפיסתו של ח"כ שטייניץ. מקורות הרכש פתוחים בפני מדינות ערב, ואין סיבה שציייהן לא יצטיידו בעתיד בטילי ים-יבשה. לפיכך מושכל ראשון הוא שעלינו לקיים שליטה במרחב הימי ולמנוע חופש פעולה מצד ציי האויב באותו מרחב – בין אם למטרות הגנה ובין אם כדי

יכולתן של צוללות בעולם לשגר טילי שיוט וטילים בליסטיים ממצב של צילה מקנה להן יתרון הן בלוחמת ים והן בלוחמת ים-יבשה

הים חייבת להינתן לאותם כוחות החיוניים להשגתה ולקיומה של העליונות הימית.

כוחות אלה הם סטי"לים וצוללות מהדגמים המצויים כיום בחיל ומדגמים מתקדמים שיבואו אחריהם, פלטפורמות סיוור אוויריות ויחידות הקומנדו הימי. נוסף על כוחות אלה ימשיכו להתקיים מערך הגילוי החופי וספינות המשמר למניעת חדירתם של גורמי טרור ומערך הגנה נגד צוללות במבואות הנמלים. גם אם יוגדל חלקו של חיל הים בתקציב הביטחון באופן

שאנחנו נוכל להשתמש במרחב הימי להפעלת מרכיב כוח אסטרטגי. בעידן של טילי ים-יבשה שוב אין מדובר בהגנה על החופים, כי אם בשלילת האפשרות מהאויב להשתמש במרחב הימי (Sea Denial) באמצעות קיומה של עליונות ימית – בדומה לעליונות האווירית שמקיים חיל האוויר. לשם השגת העליונות הימית ישאף חיל הים, ככל שיוכל, להשמיד את כוחותיו הימיים של האויב על-ידי חיפוש המגע איתם בתנאי יתרון או למנוע את יציאתם לים על-ידי הסגר ימי. אולם אם

באמצעות הידוק חגורה ושינויים מינוריים באי-אלה עדיפויות, אך ללא "קיצוץ כנפיים" של אף אחד ממרכיבי הכוח העיקריים של צה"ל. הסד"כ ה"שמרני" של סטי"לים ושל צוללות – נוסף על היותו חיוני לאבטחת המרחב הימי, יש בו יכולות לתרום נקודתית ללחימה היבשתית ולמערך ההרתעה האסטרטגית של ישראל, כפי שיוצג להלן.

תכונות הסד"כ העיקרי של חיל הים

הסטי"ל

הסטי"ל הוא חוט השדרה של הכוח העל-מימי. זהו כלי-שיט קומפקטי (עד 500 טון), ויש בו איזון פנימי מיטבי בין ארבע תכונותיו הקריטיות: יכולת התקפית; כושר התגוננות אקטיבי ופסיבי בפני חימוש מתביית; מהירות; שליטה ובקרה. לסטי"ל טווח הפלגה וכושר שהייה בים טובים ומספיקים לתנאי הזירה ומהירות שיוט גבוהה, המאפשרת גמישות בפריסה ובריכוז הכוח. הוא מסוגל לפעול כמערכת נשק עצמאית או במסגרת כוח משימה בקרבות הכרעה. הסטי"ל מסוגל לשגר חימוש מתביית מעבר לטווח הגילוי של החיילים שלו בסיוע פלטפורמה אווירית, מזל"ט או כל גורם אחר שיציין לו מטרה – ימית או יבשתית. כמות הטילים בסטי"ל היא בהכרח מוגבלת, ואין לראות בסטי"לים כוח לתקיפת מטרות בעומק היבשתי, אבל יש להם יכולת לשגר חימוש מדויק למטרות נבחרות בחופי האויב ובקרבתם. בלוחמת השטח מסוגל הסטי"ל להתמודד עם כל כלי-שיט שיופיע בזירה. גם אם לא לכל הסטי"לים יש יכולת נצ"ל, הרי בשל גודלו של הסטי"ל, השוקע שלו ומהירותו, אין הוא פגיע לטורפדו. יתרונו הגדול – נוכח מגבלות המשאבים של צה"ל – הוא עלותו הנמוכה, יחסית, המאפשרת לבנות סד"כ משמעותי שלא על חשבון איכותו של הכלי הבודד. עד לגבול סביר כמות

הופכת לעוצמה, ואילו מספר זעום של כלי-שיט גדולים ויקרים – רב-תכליתיים ואיכותיים ככל שיהיו – הופך לחולשה.

וכאשר מדברים על כלי-שיט בגודל של משחתת או של פריגטה מודרנית, המספר שצה"ל יוכל לרכוש יהיה מוגבל ביותר. כוח כזה יהיה עסוק יותר בשמירה על עצמו מאשר בביצוע משימות יזומות. יש דוגמאות כאלה למכביר בהיסטוריה של המלחמות.

הצוללת

הצוללת הולכת והופכת למרכיב דומיננטי בזירה הימית. בעידן הנשק המתביית מרחוק – הימי, האווירי והיבשתי – כלי-השיט העל-מימי נעשה יותר פגיע, ומושקע בו חלק הולך וגדל מהמטען הייעודי שלו לצורך התגוננות על חשבון כושרו ההתקפי. לעומתו שרידותה של הצוללת – ואנו מדברים על צוללות דיזל מודרניות – גדולה לאין ערוך הודות לשלוש תכונות מרכזיות שלה: המסתור הטבעי, יכולת השיוט החשאי וכושר הגילוי האקוסטי הפסיבי בטווחים גדולים. הצוללת תמיד תגלה את אוניית השטח לפני שהיא תתגלה – אם תתגלה בכלל – ותמיד תוכל לתקוף ראשונה. תכונות אלה, ומעל לכול יכולתן של צוללות בציי העולם לשגר טילי שיוט וטילים בליסטיים ממצב של צליה, מקנות להן יתרון הן בלוחמת ים והן בלוחמת ים-יבשה. תכונות הגילוי הפסיבי שלה והטורפדו המתביית הופכים אותה למערכת נשק קטלנית גם נגד צוללות – בעיקר במארב על נתיב צפוי של צוללות אויב.

חסרונה העיקרי של צוללת הדיזל, יחסית לכלי השטח, הוא מהירותה הנמוכה, המפוצה רק במידה מסוימת בכושר שהייה הממושך שלה בים. קבועי הזמן של הצוללת הם על כן ממושכים ומחייבים לפרוס את סד"כ הצוללות בעוד מועד באזורי הפעולה שלהן ולקיים פריסה מתמדת של צוללות בתקופות של כוננות למלחמה. יחד עם זאת חשוב לזכור כי פריסתן

נעשית בהסתר ואינה מעידה בהכרח על כוונות, בשונה, למשל, מגיוס מילואים. למותר לציין את זמינותה של הצוללת כזרוע חשאית ארוכה לתפקידים מיוחדים בזמן רגיעה.

לבסוף, אין צורך להכביר מילים על תפקידה המרכזי של הצוללת במערך ההרתעה היום ובעתיד. משום כך, ועל אף מחירן הגבוה, חיוני להחזיק סד"כ צוללות מיטבי, אשר יהיה מרכיב דומיננטי בלחימה לקיום העליונות הימית.

סיכום

- המרחב הימי במזרח הים התיכון מהווה עומק אסטרטגי, שמדינת ישראל אינה יכולה לוותר על השליטה בו.
- השליטה במרחב הימי מגוננת מפני איום פוטנציאלי מצד הים על יעדים אסטרטגיים בשטח ישראל, דוגמת תחנות כוח ובתי זיקוק, ומעניקה לחיל הים יכולת פגיעה במטרות ערכיות בחופי האויב.
- פיתוח כוח ימי בעל יכולת לשגר חימוש למטרות בעומק שטח האויב יהיה אפשרי מבחינה כלכלית רק במחיר קיצוץ נתח משמעותי בסד"כ של חיל האוויר. כוח כזה לא יוכל לשרוד ללא קיום בו-זמני של עליונות מוחלטת בזירה הימית. נדרשים, קודם כול, בדיקת ייתכנות טכנולוגית וכלכלית של התפיסה ומחקר השוואתי של כל הפרמטרים, כגון: עלות-תועלת, שרידות, ורסטליות וכד'. הסטה כה מסיבית של מרכיבי כוח אסטרטגי מן האוויר אל הים נראית בשלב זה כתרגילי אקדמי בלבד.

צעד גדול אחורנית

אין שום היגיון מבצעי בהצעה להפעיל בקו התפר יחידות פרשים ("הפעלת יחידת סיור רכובה על סוסים במרחב קו התפר", מערכות 386). ביצועיה של יחידה כזאת יהיו נחותים בהרבה מביצועיה של יחידת סיור ממונעת, ואנשיה יהיו חשופים הרבה יותר לפגיעות

אל"ם רז

במאמר, את כל הפעולות גם יחד. שנית, בטבלה ההשוואתית (סוס, לוחם, טרקטורון וג'יפ) מתעלמים הכותבים ממשך הזמן שבו יכול הסוס לנוע במהירות המיוחסת לו (50 קמ"ש). זאת בשונה מרכב ומרק"ם שאינם מתעייפים.

שלישית, מתחת לכותרת "שובל לוגיסטי ייחודי" מוצגת סוגיה כבדת משקל (טיפול רפואי, מזון מיוחד - ובכמויות גדולות - אילוף, שיעורי רכיבה ללוחמים ועוד). די בעיון קצר בספרו של פרופסור מרטין ואן-קרפלד

להסרת האיום? להלן עוד כמה פרטים טכניים "קטנים", שלא זכו להתייחסות במאמר:

מחד גיסא, הסוס ורוכבו לא יימלטו מכדור מכוון היטב, ומאידך גיסא היכן נקיטת הפעולה להסרת האיום?

ראשית, נטען בו ש"הנהיגה ברכב מצמצמת את יכולתו של אדם להתרכז בפעולות אחרות". אבל גם רוכב על סוס

נדרש לכך, ובניגוד לרכב ולרק"ם, שבהם הנהג מרכז בנהיגה בלבד, בעוד היתר (מפד) ולוחמים (מזים) בפעולות אחרות, הרוכב אמור לבצע, על-פי התפיסה המוצגת

מאמרם של סרן אלי מאירי וסרן ניצן פלג "הפעלת יחידת סיור רכובה על סוסים במרחב קו התפר" (מערכות 386, נובמבר 2002) מציג את האיום הנשקף לישראל במרחב קו התפר - הסתננות לשם ביצוע פיגועים - ואת התשובה לאיום הזה: יחידת הסיור הרכובה על סוסים. אולם כבר בגוף המאמר נסתרת הנחת היסוד שלו: חרף האיום, אין הכותבים מעוניינים בסיור אלים ואף מציינים שבמקרה של היתקלות ביכולתם של הרוכבים להגיב על-ידי "מנוסה מהירה". בריחה היא מענה צבאי לאיומים? יתר על כן, האם כותבי המאמר מצפים שחברי חוליות הטרור (החמושים ועטויים חגורות נפץ) יתחשבו בסוסים וברוכביהם, אנשי יחידת הסיור, ולא יפגעו בהם מטעמים של צער בעלי חיים? מחד גיסא, הסוס ורוכבו לא יימלטו מכדור מכוון היטב, ומאידך גיסא היכן נקיטת הפעולה

רמ"ט עוצבת "אתגר", סטודנט לתואר שני בלימודי צבא וביטחון באוניברסיטה העברית

פרשים מולנים בתמרונים לפני מרוץ מלחמת העולם השנייה

אל: המטה הכללי של הוורמכט, ברלין.
 לשכת ראש הגייסות הניידים, גנרל גודריאן.
 לידי קצין תיעוד והיסטוריה, רס"ן היינץ שלוסברג.
מאת: ארמייה 10, מפקדת דיוויזיית השריון אס-אס 12.
 מחלקת המודיעין, סרן קורט בלייכר.

היינץ קשישי,

אני כותב אליך מכתב אישי ולא פורמלי זה לאור עששית של נפט, כשאני יושב בבית הרוס למחצה של חוואי פולני אלמוני מצפון ללודג'. מה שקורה כאן בשבועיים האחרונים איני צריך לספר לך. הפנצרים שלנו שועטים קרימה ללא מעצור. תאר לעצמך שהמרחק מכאן ועד לוורשה הוא כ-100 ק"מ בלבד! במיוחד רציתי למהר ולהעביר לידך תרגום של חלק ממסמך שקיבלתי שלשום מידיו של סמל ורנר מיחידת מסמכי השלל של הדיוויזיה. התרגום מצורף בזה. המסמך המקורי נמצא על גופתו המרוטשת של קצין פרשים פולני, ששמו היה, לפי הניירות, תדיאוש קאלצקי. כיתת סיור ממונעת, שכללה שני טנקים קלים מהדיוויזיה, הייתה במשימה לכיוון נהר הוויסלה ונתקלה בפלוגת הפרשים בפיקודו של קאלצקי ליד העיירה קוטנו. היינץ חביבי, לא היית מאמין למראה עיניך! מאה פרשים מסתערים באומץ לב פראי כמשוגעים ממש ונקצרים עד אחד, הם וסוסיהם, באש המדויקת להפליא של הכוח המשוריין הקטן. עוד בטרם הגיעו למגע, היו כולם מתים. לצערי, חלק מדפי המסמך הושחתו בדמו של האיש, אבל בטוחני שהגנרל שלנו, כאשר יתפנה, ימצא עניין מקצועי גם בדו"ח המקוטע הזה, שהוא מעין סיכום דיון חשוב שהתקיים במטכ"ל הפולני לפני כחמש שנים (!) בעניין הוויכוח על הכנסת טכנולוגיות חדשות לצבא והקמת כוחות ממוכנים מודרניים על חשבון עוצבות הפרשים. לאלוהים פתרונים למה החזיק הסרן דווקא את המסמך הזה על גופו, כשיצא לקרב האחרון.
 היה שלום ידידי האמין ונשיקת יד לגרטה, רעייתך הנהדרת.

להתראות בברלין.
 שלך סרן קורט בלייכר.

יחידות פרשים ארטילריות פולניות היו מצוידות בתותחי שדה רוסיים. בשנת 1939 הן הופעלו באמקטיביות מפתיעה נגד הטנקים הגרמניים

"מלחמה ותחזוקה" על מנת להבין כמה סבוך הוא הטיפול ב"שובל הלוגיסטי הייחודי".

אם לא די בדברים לעיל, הרי שהמכתב שלעיל אולי ישכנע את כותבי המאמר ואת הקוראים.

נותר רק לקוות שהסוסים יוותרו במקום שהועידה להם לבסוף ההיסטוריה הצבאית (לאחר אלפי שנות שירות מבצעי חשוב) - במגרשי הפולן, באורוות המלכה ובמסלולי הטיולים והמרוצים.

הרהורים על "הלוחם העתידי"

כה רבים הם הקשיים הטכנולוגיים הכרוכים בהכנסתם לשימוש של הפיתוחים שהוצגו במאמר "דמותו של החייל הרגלי במאה ה-21" ("מערכות" 387), עד כי סביר להניח שלא נראה אותם בעתיד הנראה לעין. כל תת-מערכת כשלעצמה ניתנת לשימוש, והרבה מהן כבר קיימות. הבעיה היא באינטגרציה יעילה שלהן למערכת אחת שמישה

ד"ר צבי זינדוביץ

הסוואה: בעבר היה מקובל להשתמש בצבע הסוואה אחיד או מנומר בצורה זו או אחרת - בהתאם לזירה שבה פעלו החיילים. ראוי לציין שאת צבע החאקי הנהיגו לראשונה הבריטים בהודו בתור צבע הסוואה. בבגד העתידי מבקשים לקפוץ קפיצת מדרגה, כך שהוא יהיה מורכב מסיבים היכולים לשנות צבע, גוון, בהירות ודגם (Pattern) כתגובה מיידית לתנאי הצבע, התאורה, הרקע, והתכסית המקומיים. עור זיקית שכזה יכול להיות אמצעי שלא יסולא בפז עבור החייל הרגלי, אולם כדי ליישם את הרעיון צריך לא רק בד שיכול לשנות צבע, אלא גם מערך מוטבע של מוליכים, שיהפוך את הבד (קרי הבגד) למסך תצוגה, וכן מחשב שיחשב קלט ממצלמות חיצוניות זעירות ויחליט על מראהו המשתנה של הבגד. מיותר להזכיר שיש צורך גם במקור אנרגיה וכן במערכת שליטה חכמה דיה, כך שבמקרה של תקלה כלשהי יקבל הבגד צבע ניטרלי ולא יהפוך לזוהר באפלה. הסוואה מודרנית היא לא רק הסוואה בתחום הנראה, ועל הבגד יהיה לשמש גם להסוואה מולטי-ספקטרלית: גם בתחום התת-אדום,

עמיד לבלאי, קל משקל, תואם במידותיו מגוון רחב של גדלים ושל צורות גוף, בעל עזרים מקובלים כגון כיסים, מחברים, חגורות וכד'.

תש"ח

מיגון: על הבגד להגן מפני איומים בליסטיים (תחמושת נק"ל מטווח קצר ונזקי הדף), מפני איומים תרמיים (חסין אש לתקופה ארוכה ככל האפשר), מפני איומים כימיים (הן קטלניים, כגון חומרי עצבים, והן לא קטלניים, כגון חומרים מגרים, דבקים, חומרי קצף, חומרי החלקה) ומפני איומי קרינה (קרינת ליזר וקרינה רדיואקטיבית).

המאמר "דמותו של החייל הרגלי במאה ה-21" ("מערכות" 387) מציג מקצת מהתוכניות ומהפרויקטים הרבים האמורים לשפר את ביצועי החייל בשדה הקרב העתידי. חלק מהגישות הן מערכתיות משולבות, ואחדות מהן כוללות שלבי ביניים עם סיכון טכנולוגי נמוך, יחסית, אך המשותף לכולן הוא השאיפה להביא לקפיצת מדרגה טכנולוגית ולמכפיל כוח בלחימה בעתיד. למקרא המאמר ניתן לחשוב שהשינויים בפתח, אך למעשה ישנה עוד כברת דרך טכנולוגית ארוכה בינינו לבין המטרות שהוצבו. להלן אביא כמה דוגמאות לקשיים שבפניהם ניצבים מפתחי המערכות.

ביגוד

די להעיק מבט ברשימת הדרישות מבגד הלוחם כדי להבין את גודל הבעיה:
לבוש: הבגד צריך בראש ובראשונה לתפקד כבגד, דהיינו להיות

רופא

כולל הטווח התרמי הרחוק, וגם בתחום של גלי הרדיו. למרות היותו עמוס במוליכים, אסור שהבגד יחזיר גלי מכ"ם או גלי מיקרו.

מנשא: ישנם מתכננים רבים, השואפים להכליל בבגד גם מנשאים ארגונומיים אינטגרליים. כללית, זהו רעיון טוב, אך גם במקרה הזה ישנה בעיה של התאמה אישית. אם ניתן לייצר את הבגד במגוון של גדלים ושל צורות, כך שכל אחד יוכל למצוא לבוש כמידתו, הרי שנושא המנשאים והאבזור הנישא זקוק לכוונון ולהתאמה אישיים מדויקים יותר. בניית המנשא כחלק מובנה של הבגד רק תקשה על ההתאמה הזאת. כמו כן יקשה להחליף או לתקן חלק פגום או ניזוק (חגורה, רפידה או מיכל מים) אם הוא חלק מהבגד.

עור חכם: ציינתי לעיל את הקושי הרב שבהפיכת הבגד לאמצעי הסוואה מתוחכם. הקושי הזה מוכפל, אם רוצים להוסיף לבגד תפקידים נוספים. למשל, ניתן לשלב בבגד מערכי חיווט שונים, שישמשו - בין היתר - כאנטנות. אנטנות אלה יכולות לשמש לתקשורת ולממשק עם יתר האביזרים הנישאים על-ידי החייל עצמו או עם עזרים בסביבתו (למשל אמצעי גילוי ותצפית נישאים, פזירים או מותקנים על פלטפורמות שונות).

ממשק: מאחר שהבגד הבסיסי משובץ מחשב, ומאחר שהוא חלק ממערך שלם של עזרים ושל כלים לחייל, הרי משמעות הדבר שבהכרח חייב להיות ממשק זה או אחר בין המערכות השונות ובינן לבין החייל. זו בעיה בפני עצמה, היות וכל ממשק פיזי (חוטי חשמל או סיבים אופטיים) מצריך מחברים פיזיים. זה אומר פוטנציאל לתקלות. כל ממשק שאינו חוטי (על-קולי, גלי רדיו או אינפרא-אדום) חשוף לתקלות משלו ולאמצעי איכון ושיבוש מצד האויב.

עומסי חום: ברור שכל בגד שיענה על הצרכים הנ"ל, ואפילו על חלקם, יגרום לעומסי חום (אם נתעלם לרגע מעומסי המשקל). לכן מתבקשת

מערכת אוורור או מיזוג אוויר אישית לחייל. הדבר אינו מסובך לביצוע, אלא שיש לו מחיר כבד: משקל נוסף, סיבוך מבנה הבגד, צורך במקור אנרגיה ותלות ניכרת של תפקוד החייל בתקינות המערכת, היות ובמקרה של תקלה יגרום עומס החום לקריסת החייל במהירות רבה. חיסרון נוסף של מערכת

שנות ה-50

מיזוג אוויר הוא החתימה התרמית הגבוהה שלה, דבר שהוא מסוכן ביותר בשדה הקרב עתיר החישנים.

משקל: גם אם נגיע לפריצות דרך בשימוש בחומרים חדישים, יש להניח שלא נוכל להתחמק לחלוטין מבעיית המשקל. משקלו של הבגד יחד עם מערכתיו השונות יצטרף למשקלו של יתר הציוד שעל החייל לשאת, כך שבכל מקרה לא נקבל חייל רגלי קל תנועה זורז באמת. את הפתרונות לסוגיה זו מחפשים בתחומים אחרים: נושא משא אישי (פרד) מכני, הנע בצמוד לחייל ומשמש לו כנושא כלים (חסרונות: יקר, גורם לתלות בו, מגדיל את הסיכון להתגלות) או שלד חיצוני (ראו להלן). הפתרון הרדיקלי ביותר הוא הוצאת

החייל משדה הקרב והפעלת אמצעים רובוטיים עצמאיים במקומו או פלטפורמות קרקעיות מופעלות מרחוק באמצעות חיילים הנמצאים במקום בטוח מאחור.

מקורות אנרגיה

כמעט כל אמצעי שהוזכר עד כה זקוק למקור אנרגיה. למרות השתכללותן של הסוללות אנחנו עדיין רחוקים מאוד ממקור אנרגיה קל משקל, שיוכל לספק אנרגיה רבה, אשר תאפשר תפקוד לאורך זמן בצריכה גבוהה. אחד הפתרונות המבטיחים הינו תא דלק. פיתוח תא כזה עדיין לפנינו, היות ויש להתגבר על משקלו הגבוה, ספיקתו הנמוכה, יחסית למשקלו, הצורך בדלק מיוחד ונקי מאוד ומחירים הגבוה של הרכיבים.

קסדה

מימי קדם שימשה הקסדה כמגן לראש, כהגנה מפני שמש ואבק וכאמצעי קומוניקציה. את אלומת הנוצות התקועות בקסדה או הדגלון החליף מכשיר הקשר, אך הקסדה העתידית תצטרך לענות על הרבה יותר צרכים:

- בראש ובראשונה מיגון משופר לראש, לעיניים, לפנים, לעורף ולצוואר. כדי להשיג זאת יש צורך בעיצוב חדשני וארגונומי. ייתכן מאוד שהקסדה תורכב ממספר חלקים ותכסה את הראש ואת הפנים בשלמותם.
- המיגון יהיה גם בפני חומרי לחימה כימיים וביולוגיים ויכלול מערכת מובנית לסינון אוויר.
- האמצעים של היום להגנה על העיניים מונעים סנוור מקרני השמש וחדירה של אבק. אמצעי המיגון של העתיד יצטרכו לתת הגנה גם מפני סנוור באמצעות לייזר או באמצעות מתקני סנוור אחרים.
- הקסדה תכלול אמצעי תצפית מובנים, שיענו על הצורך בראייה למרחקים (משקפת/טלסקופ אופטיים ואלקטרוניים) ובראייה

ספקטרלית (לתצפית באור נראה, באור חלש, באור אינפ־האדום או תרמי פסיבי). את התמונה מהמצלמות האלה ניתן יהיה להעביר לגורמים אחרים בצוות, ועל הצגים שלהם ניתן יהיה להציג מידע חזותי ממקורות רבים נוספים, כגון: מצלמות של חיילים אחרים, מצלמות המפוזרות בשטח, מידע מודיעיני בזמן אמת, מידע חזותי מאמצעי תצפית כגון מזל"טים, פלטפורמות קרקעיות וכלי־הנשק של החייל עצמו או ממערכות נשק כגון טילים נ"ט.

על הקסדה ניתן יהיה למקם גם חישנים אקוסטיים לצורך האזנה (למשל, במארב) או לצורך איכון איומים (צלפים וארטילריה) בין אם בהאזנה ישירה או על־ידי שימוש במוקדי האזנה (כלומר חיילים) אחדים בשטח הפועלים ברשת כמערך לאיכון מדויק של האיום.

חישנים מסוג אחר שישולבו בבגד יהיו מכוונים פנימה, אל החייל עצמו, ויוכלו למדוד ולהעריך את עומס החום הפועל עליו, את מצבו הבריאותי, את העומס הפיזי המוטל עליו ואולי גם להפעיל במידת הצורך אמצעי עזרה ראשונה באופן אוטומטי (למשל: חישן המזהה פגיעה בגפה יפעיל חוסם עורקים מתנפח, הבנוי בתוך השרוול או המכנס).

א"צ

כבר ציינתי לעיל את הצורך באמצעי תצפית ובחישנים. אלה יידרשו הן ברמת החייל והן ברמת החוליה והצוות והן ברמות הגבוהות יותר. אחדים מהם יהיו נישאים או בנויים בתוך הבגד, בנשק או בציוד של החייל. אחרים ניתן יהיה לפזר או להציב בשדה הקרב, וכמובן יהיו גם חישנים על גבי פלטפורמות קרקעיות או מעופפות (רובוטים עצמאיים מיניאטוריים או מיקרו־מזל"טים).

איסוף המידע, ריכוזו, עיבודו ופיזורו יהיה, כנראה, ברובו אוטומטי, כך שהצרכן (החייל הבודד או המפקד בכל

בספקטרום רחב יותר (כולל מגביר אור כוכבים וראייה תרמית). כמו כן תאפשר הקסדה לקלוט מידע מחישנים, ממחשבים וממערכות שליטה ובקרה בשדה הראייה של החייל.

- הקסדה גם תכיל אמצעי תקשורת משולבי מחשוב יחד עם מקור אנרגיה עצמאי למערכות האלה.

חישנים

במאמר זה כבר הוזכרו החישנים לצבע, לצורה, לגוון ולתאורה אשר יאפשרו לבגד להתאים את עצמו בצורה המיטבית לסביבה ולהשיג הסוואה משופרת. הקלט הזה יכול להתקבל מכל חישן אופטי חיצוני. למעשה, החייל העתידי יהיה משופע בחישנים. בקסדה יהיו חישנים אופטיים בצורת מצלמות וידאו בעלות רגישות מולטי־

רמה) יקבל את המידע הרלוונטי לו בכל צורה המתאימה לו (מידע קולי או חזותי על גבי התצוגה העילית של הקסדה, מידע חזותי או מודפס על גבי מסופים ניידים). ההיגיון אומר שבתוך הקסדה ייבנה גם מכשיר לייזר, שיוכל לשמש הן כמד טווח, הן כמצייין מטרות והן כאמצעי קומוניקציה מנקודה לנקודה בקו ראייה.

התקשורת היא סוגיה בפני עצמה, היות והיא תמיד חשובה לשיבושים מכוונים או לאילוצי שטח וטכנולוגיה. רשת קשר דיגיטלית, הפועלת ב־ Spread Spectrum, ובה כל תחנה משמשת גם כמסר ליתר התחנות, תוכל לשרוד גם בשדה הקרב העתידי.

נשק

עקרונית לא השתנו כלי־נשקו האישיים של החייל זה יותר מ־500 שנים. הם רק

הולכים ומשתכללים. מן המוסקט התפתח הרובה היורה תחמושת אחידה; ממנו התפתחו כלייירי אוטומטיים. החידושים העיקריים בעתיד הקרוב הם כליינשק היורים שני סוגי תחמושת (למשל, 5.56 מ"מ ו-30 מ"מ), תחמושת טלסקופית¹ ללא תרמיל, תחמושת חכמה בקליברים הגדולים יותר וכן מגוון עזרים הבנויים בתוך הרובה עצמו: כוונת אופטית עם מחשב ירי, מד טווח ומציין מטרה לייזר, חיישנים לרוח, ללחות, לטמפרטורה, ללחץ אוויר, לסוג התחמושת ועוד. למרות כל החידושים ולמרות התכנון הארגונומי המתקדם של הכלי, למרות השימוש בחומרים חדשניים נשאר משקלו של הנשק האישי כשהיה. יש להניח שכלי-נשק אחרים יהיו הרבה יותר חכמים, כך שהאפקטיביות שלהם תגדל. מחליפו החכם (או הגאוני) של הנשק האישי נגד טנקים יאפשר לחייל להתמודד עם איומים כגון רק"ם, בונקרים, מסוקים וכיו"ב. החייל הבודד יוכל גם לנהל אש מסייעת עקיפה ממקורות שונים אל מגוון מטרות קבועות ומזדמנות ללא צורך בכלים ובהכשרה מיוחדים.

יתירות

ככל שמערכת הנשק של החייל נהיית משוכללת ומסובכת יותר, כן עולה הסבירות של כישלון עקב קלקול או היפגעות. מערכות המושתתות על מחשוב בעוצמה גבוהה וכן מגוון האמצעים התלויים באנרגיה חשמלית להפעלתם זקוקים למערכות גיבוי על מנת ליצור רזרבה תפקודית מספקת. במילים אחרות, יש צורך באמינות גבוהה של מקורות האנרגיה – אמינות שניתן להשיג באמצעות האפשרות לקשר מספר מקורות אנרגיה לגיבוי הדדי. יש להניח שהמפתחים ירצו לתת לבגד החייל תא דלק משלו, תא נפרד לנשק האישי ואחר למערכת התקשורת והמחשוב. כל מקור אנרגיה כזה יוכל – במידת הצורך – להפעיל מערכות שבמקור אין הוא קשור איתן. מערכות הקשר וכל המערכות משובצות המחשב

יוכלו גם לתת מידה רבה של יתירות אלה לאלה.

שלד חיצוני

בתחום הזה אנחנו כבר חורגים מתחום הביגוד ואפילו מתחום החייל הבודד. שלד חיצוני, האמור להיות מכפיל כוח (פשוטו כמשמעו) לחייל, הוא בעל משקל עצמי לא מבוטל בשל המבנה שלו ובשל הציוד הרב שנלווה אליו: מנועים, מקור אנרגיה, מערכת בקרה ושליטה וכו'. ככל שמוסיפים למערכת כזאת

יהיו חידושים רבים בתחום החייל הרגלי במאה ה-21, שיופיעו יותר כפריטים בודדים וכתת-מערכות באופן אבולוציוני ולא רבולוציוני

יותר רכיבים, כך עולה משקלה. ככל שהמשקל גדל, יש צורך במנועים חזקים יותר ובמקור אנרגיה גדול יותר – מה שמעלה את המשקל עוד יותר ומחייב לחזק את המבנה. חיזוק המבנה כרוך בעלייה נוספת במשקל, והנה לפנינו מעגל קסמים של ממש. זוהי דילמה ישנה בכל תכנון של פלטפורמה, והיא עולה עוד לפני שמחליטים אם לשריין ולמגן את המערכת ואם להוסיף לה מערכות עזר משלה. ונניח שבסופו של דבר עלה בידנו לפתח שלד חיצוני קומפקטי ויעיל, האם זה לא יצריך פיתוח במקביל של נגמ"ש חדש לחלוטין, שיוכל לשאת חייל שגודלו וגמישותו דומים יותר לאלה של קרנף מאשר של אדם?

סוגיית התחזוקה

לכל מערכת – פשוטה כמתקדמת – יש מחיר פיתוח, מחיר הצטיידות, מחיר תחזוקה שוטפת, מחיר תיקון נזקים (בלאי טבעי ונזקי קרב), אורך חיים, חי מדף ומחיר החלפה. כפי שהוסבר לעיל, מערכת הדרישות ממה שקרוי "החייל העתידי" היא ארוכה, מסובכת ומלאת

קונפליקטים. כל תת-מערכת כשלעצמה ניתנת למימוש, והרבה מהן כבר קיימות. הבעיה היא באינטגרציה יעילה שלהן למערכת אחת שמישה. מערכת כזאת גם חייבת להיות בעלת תג מחיר שאינו מפחיד מדי. אחת מנקודות התורפה המרכזיות של מערכת כזאת היא הקושי לתחזקה במקרה של בלאי או של פגיעה. בשל ריבוי המערכות המשולבות קשה לבנות מערכת על מודולרית, שיהיה קל לתחזקה בדרג השדה. הדבר מעלה מאוד את מחירה של מערכת העל ומסרביל מאוד את הלוגיסטיקה. ככל שהדרישות מהמערכת גדולות יותר, כן עולה המחיר באופן חד. עליית מחיר משמעותה מספר קטן יותר של מערכות שאפשר יהיה לרכוש.

סיכום

אחרי כל ההרהורים הפסימיים האלה לא נראה לי שאנחנו צפויים לראות פריצת דרך נחשנית בדמותו של החייל הרגלי במאה ה-21. יחד עם זאת, בהחלט יהיו חידושים רבים בתחום, אך יש לצפות שיופיעו יותר כפריטים בודדים וכתת-מערכות באופן אבולוציוני ולא רבולוציוני. יש לצפות לריבוי מפרטים בצבאות השונים – בהתאם להעדפותיהם, לסדרי העדיפויות שלהם וליכולותיהם בתחום הטכנולוגי והכלכלי.

ישנן כמה אפשרויות להתמודד עם הקשיים השונים שהוצגו לעיל. למשל, ניתן לפתח מגוון של בגדים לשימושים שונים וברמות שונות של תחכום. גם לפתרון כזה יש מחיר, אך הוא מקנה גמישות רבה יותר ומאפשר בניית פתרונות מודולריים במקום מערכות מונוליטיות.

הערות

1. תחמושת טלסקופית היא סוג של תחמושת ללא תרמיל, אשר בה הקליע "חבוי" בתוך התחמיש, ותחמיש זה מכיל גם את הפיקה המתכלית. מדובר בתחמושת קלה וקומפקטית מאוד.

מו"פ ביטחוני במימון הון סיכון - האומנם?

על אף הפיתוי למצוא נתיבים למימון מו"פ ביטחוני באמצעות התעשייה עתירת הטכנולוגיה בארץ, אל לה למערכת הביטחון להתפתות למהלך כזה. כניסת הממשלה לעסקים לצורך מימון פעילויות שלה אינה מהלך רצוי מבחינה עקרונית, והוא גם אינו עומד במבחן הפרקטיות, בשל סיכויים נמוכים ביותר למימוש הנכסים האינטלקטואליים של מערכת המו"פ הביטחוני באופן רווחי. תגובה למאמרם של תא"ל אבריאל בריינסוף ואל"ם דוד ארבל "מימון מחקר ופיתוח ביטחוני באמצעות קרנות הון סיכון" ("מערכות 385)

אביתר מתניה

מחויבת, בין השאר, גם למו"פ בכלל ולמו"פ הביטחוני בפרט. ניסיון לממן - ולו רק חלק ממנו - באמצעות כניסה לשוק של הון סיכון הוא בבחינת כשל לוגי בשני מישורים:

במישור הראשון, ניסיון כזה כמוהו כאמירה שהממשלה היא עוד גורם עסקי המנסה להרוויח כסף מפעולותיו. יש בכך פסול עקרוני: המדינה צריכה לממן את פעולותיה ממיסים, להעניק לאזרחיה ביטחון ורווחה באמצעות המיסים האלה ולא להפוך לעוד שחקן בתחום העסקי - משחק שהיא אינה מיומנת בו, אינה יעילה בו בהכרח, והוא אינו מתאים למדינה בעלת כלכלה חופשית. יותר מכך: לא זו בלבד שהמדינה צריכה להקפיד שלא לממן את פעולותיה מעסקים, אלא בעיקר ממיסים, אלא גם חובתה להקדיש משאבים רבים לקידום הקהילייה העסקית החופשית יחד עם קהיליית התעשיות עתירות הטכנולוגיה -

אינטלקטואליים ושל פטנטים, הנוצרים במהלך המחקר והפיתוח, ליצירת שווי,

**לכחינת מעשיותה של
ההצעה לממן מו"פ ביטחוני
באמצעות הון סיכון יש -
קודם כול - לעמוד על
הנתיבים שדרכם עשויים
לצמוח רווחים סביב חברות
הזנק עתירות טכנולוגיה**

נראה מפתה. עם זאת, בחינה של ההצעה מזוויות נוספות מציבה סימני שאלה כבדים לגבי ישימותה. להלן אנסה להסביר מדוע אסור למערכת הביטחון להיכנס לתחום הזה.

המישור העקרוני

אחד מתפקידיה של המדינה הוא להעניק ביטחון לאזרחיה, ובשל כך היא

במאמר "מימון מחקר ופיתוח ביטחוני באמצעות קרנות הון סיכון" ("מערכות 385) הציעו תא"ל אבריאל בריינסוף ואל"ם דוד ארבל מחיל הים קונספט חדשני למימון אפשרי של מו"פ ביטחוני בישראל. ליבתו של הקונספט הזה היא ניצול הידע האינטלקטואלי, ההמצאות והפיתוחים הדואליים (שיש להם שימושים צבאיים ואזרחיים) הנצברים במערכת הביטחון כבסיס ליצירת חברות הזנק במימון קרנות הון סיכון, ששוויין או רווחיהן ינותבו חזרה למערכת הביטחון למו"פ ביטחוני נוסף. הרצון למציאת מקורות נוספים למימון מו"פ ביטחוני הוא מובן, והקונספט של מימוש נכסים

עוד בכיר לתלפיות ולפסגות במפא"ת, לשעבר אנליסט בכיר בקרן הון סיכון, יזם ומנהל בחברות הזנק

במיוחד באמצעות קידום החינוך, ההשכלה הגבוהה והמחקר המדעי.^{4,3,2} אם תשכיל המדינה לעודד מו"פ ותנאים להיווצרות מיזמים עתירי טכנולוגיה, שיקדמו את כלכלת המדינה, היא תגדיל בכך בעקיפין את סך הנכסים שלה – ובין השאר גם את אפשרויותיה לממן מו"פ ביטחוני, כמו גם פעילויות אחרות, על-פי סדר העדיפויות שלה.

דוגמא קלאסית לכך – במקרה בתחום שבו אנו עוסקים – היא תוכנית "יזומה", שבה השקיעה ממשלת ישראל 100 מיליון דולר ומימנה באמצעותם 10 קרנות הון סיכון פרטיות וציבוריות לצד משקיעים אחרים וכן קרן הון סיכון, שהשקיעה ישירות בחברות הזנק. הממשלה איפשרה למשקיעים בקרנות "יזומה" לקנות את חלקה לאחר כמה שנים בריבית שוק, ובכך היא איפשרה למשקיעים לחלוק עימה בסיכון בעת ההשקעה, אך ליהנות בעצמם מהתשואות העודפות של ההשקעה. תוכנית זו עודדה משקיעים להיכנס לתעשייה של הון סיכון, ולמעשה יצרה אותה כמעט יש מאין. בכך הייתה הממשלה גורם דוחף ומכריע בבנייתה של תעשיית הון הסיכון הישראלית, שהניבה לה מאוחר יותר הכנסות כפולות ומכופלות ממיסים ומהשקעות זרות.⁵

במישור השני קיים כשל לוגי בניסיון לבנות מעגלים קצרים של הכנסות ושל הוצאות: מדוע על המדינה להקדיש הכנסות אפשריות ממו"פ ביטחוני דווקא למו"פ ביטחוני?

לוגיקה זו עשויה להוביל לקו המחבר בין המיסים על דלק ועל מכוניות להשקעה בכבישים בלבד או לקו המחבר בין מס על סיגריות להשקעה בחולי לב וסרטן בלבד. ומי יממן את החינוך ואת הטיפול בחולים שאינם סובלים דווקא ממחלות לב ומסרטן? ומי יממן את הביטחון השוטף? על הממשלה להסתכל על סך כל הכנסותיה ממקורותיה השונים כעל משאב אחד, המוקצה לכל הצרכים על-פי סדר העדיפויות הלאומי. במקביל עליה

להשתדל לחטוא כמה שפחות במעגלים קצרים, אפילו בימים קשים של חוסר חמור בתקציבים.

הרמה המעשית

לבחנית מעשיותה של ההצעה לממן מו"פ ביטחוני באמצעות הון סיכון יש – קודם כול – לעמוד על הנתבים שדרכם עשויים לצמוח רווחים סביב חברות הזנק עתירות טכנולוגיה, ולאחר מכן יש לבחון אלו מהם רלוונטיים

לאחזקות בו. הוא יכול לממש אחזקות אלה אם וכאשר החברה נמכרת או מצליחה להנפיק את מניותיה בשווי גבוה בבורסה.⁹

הרלוונטיות למערכת הביטחון

המדינה אינה משקיעה הון סיכון, והיא גם אינה ספק של כוח אדם לחברות, ולכן שתי האופציות האחרונות שהוזכרו כאן למימוש הצלחה של חברת

זה היה סיבוצ' של השקעה...

למערכת הביטחון. ניתן לחלק את הנהנים מהצלחתה האפשרית של חברת הזנק עתירת טכנולוגיה לכמה גורמים:

- הבעלים של הרעיון, של הפטנט או של הטכנולוגיה⁶ נהנה מפירות המיזם באחת משתי דרכים: אחזקה במניות החברה, שעם הצלחתה מייצרות שווי אמיתי, או הסכם תמלוגים עם החברה בגין הטכנולוגיה או הפטנט.
- היזם המקים את החברה ומקבל אחוזים ממנה ואופציות לרכישת מניותיה במחיר מופחת ממחיר השוק⁷ בתמורה לחלקו המהותי והקריטי בפיתוח המיזם.
- העובד בחברה, שמקבל נוסף על המשכורת גם אופציות כמתואר לעיל.⁸
- המשקיע שמזרים הון למיזם לצורך הקמתו ופיתוחו לאורך זמן בתמורה

הזנק – באמצעות השקעה כספית או הספקת עובדים – אינן רלוונטיות. יש גם להטיל ספק ביכולתה של מערכת הביטחון להיות יזם של חברה טכנולוגית-עסקית. בכל מקרה, בין אם מערכת הביטחון תשמש כיוזם ובין אם היא תשמש כבעלים של הרעיון או של הטכנולוגיה – תרחיש שהוא מעט סביר יותר – הדרך ליהנות מפירות המיזם, כמתואר למעלה, היא דומה: על-ידי קבלת מניות רגילות בעת הקמת המיזם, שימושו אם וכאשר המיזם יצליח, או באמצעות הסכם תמלוגים.

הסיכוי להגיע לרווחים משמעותיים כתוצאה מאחזקת מניות רגילות בעת הקמת המיזם מסתמן כיום כדרך לא ממשית, וזאת כתוצאה מכמה תהליכים מקבילים:

- המשאבים הנדרשים כיום להקמתן ולפיתוחן של חברות עתירות

לא מבוטלות.^{11,10} ראשית, הוא דורש מימוניות ומשאבים לרישום פטנטים. שנית, הוא דורש מימוניות עסקיות למציאת לקוחות לטכנולוגיות ויכולת מכירה של הנכסים הללו. שלישית, יש צורך בכוונות, במשאבים וביכולת לממש את השווי הגלום בפטנטים – בין השאר באמצעות איום בהגשת תביעות. ולבסוף נשאלת השאלה למי שייכים פיתוחים הנשענים על הטכנולוגיה המקורית אך משדרגים אותה, ומי יינה מהם ומהפוטנציאל הגלום בהם.

באופן עקרוני, החברות והיזמים, שישקיעו ממיטב הונם למימוש הטכנולוגיות ולשדרוגן, ידרשו בעלות מלאה עליהן ויטענו שהמוצרים העתידיים אינם תלויים בטכנולוגיה המקורית, ולכן לא מגיעים בגינה תמלוגים (יוצאי דופן הם מחקרים בתחומים ייחודיים, בעיקר מדעיים, כמו תרופות, שם יש משמעות פחותה לשדרוג הטכנולוגיה ומקום ממשי יותר לקבלת תמלוגים באופן ישיר. תחומים אלה אינם חלק מהמו"פ הביטחוני). לסיכום נקודה זו: החלטה לממש נכסים אינטלקטואליים, פיתוחים ורעיונות באופן שיטתי להקמת חברות הזנק עתירות טכנולוגיה, שיניבו רווחים משמעותיים להוגי הטכנולוגיה, מחייבת בניית יכולות טכנו-עסקיות ומשפטיות (פטנטים ותביעות בגינם), שאינן חלק מליבת המומחיות הקיימת של מערכת הביטחון. יתר על כן, בניית יכולות כאלה אף סותרת מהיבטים רבים את ההתנהלות הקיימת של מערכת הביטחון, וספק אם המערכת צריכה ויכולה להקימן כראוי.¹²

מעבר לבעיות כבדות המשקל שהוזכרו כאן במימוש הנכסים האינטלקטואליים, יש לזכור שלמעט יוצאים מן הכלל (המעידים על הכלל), מערכת הביטחון אינה גורם מפתח, אלא גורם המנהל פיתוח בתעשיות הביטחוניות ובמכוני המחקר. באופן טבעי, הנכסים האינטלקטואליים נצברים שם ולא במערכת הביטחון. אף שנראה כי מערכת הביטחון יכולה לקבל

בהתאם לחשיבותם בניהול או בקידום המיזם, כלומר כפונקציה של עבודתם בו. פיצוי זה אינו חל על יזמים או על הוגי הטכנולוגיה שאינם בחברה, ומערכת הביטחון תהיה בדיוק כזו. לכן גם אם מיזם – המבוסס על פיתוחים או על טכנולוגיות שפותחו במערכת הביטחון, או שמערכת הביטחון הייתה ממייסדיו וזכתה בשל כך במניות בעת הקמתו – יצליח להגיע לשוק ולממש את הצלחתו, הרי רוב הסיכויים שלמערכת הביטחון לא יצמח רווח משמעותי ממניות אלה. סביר להניח שבעתיד הנראה לעין לא ישתנה מצב זה.

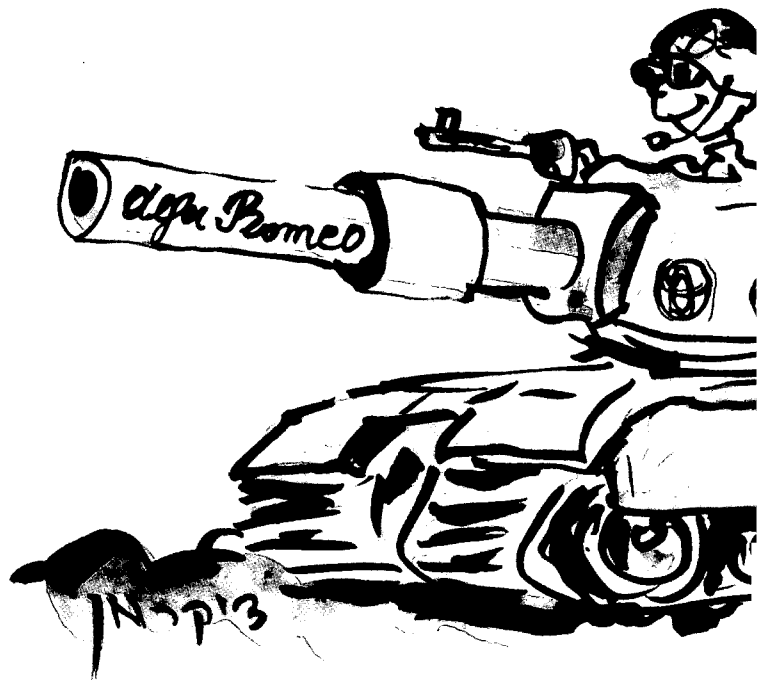
דרך נוספת, ריאלית יותר, למימוש נכסים אינטלקטואליים, הצומחים במערכת הביטחון, היא באמצעות הסכם תמלוגים עם המיזם. הסכם כזה נוח למיזם, משום שהוא מאפשר

לו לשלם עבור הטכנולוגיה רק כאשר היא ממומשת עסקית ויש רווחים בגינה. הוא נוח גם להוגה הטכנולוגיה ולמפתחה, משום שבניגוד לדרך הראשונה, הסכם תמלוגים אינו דורש ממנו מימון שוטף למניעת דילולים וגם מניב לו רווחים באופן פרופורציוני להצלחת המוצרים הנובעים מהטכנולוגיה. דרך זו היא גם דרך מועדפת כיום על מכוני מחקר ואוניברסיטאות למיצוי ההון החבוי בהמצאותיהם ובמחקריהם ומשמשת את מערכת הביטחון כבר כיום.

מימוש נכסים אינטלקטואליים בהסכמי תמלוגים

מימוש הנכסים האינטלקטואליים אינו טריוויאלי כלל ועיקר ודורש השקעות

טכנולוגיה ברוב התחומים הם משמעותית יותר גדולים מאשר לפני 10 או 20 שנה, בעת שחזית הטכנולוגיה הייתה במקום אחר לחלוטין. כך, למשל, אם להקמה ולהגעה לשוק של חברות כמו "אורבוט", "אופל", "צ'קפוינט" ואחרות נדרשו בזמנן מאות אלפים עד מיליונים בודדים של דולרים, הרי היום נדרשים סכומים גדולים הרבה יותר

לשם הגעה לבשלות בתחומים אלה. פועל יוצא של תהליך זה הוא דילולים רבים וכבדים יותר של מניות החברה.

- מאז פרץ משבר ההייטק – משבר שכנראה יישאר איתנו עוד זמן מה – צנח שוויין של החברות עתירות הטכנולוגיה באופן חד, ובהתאם לכך גם הצטמצמה יכולתן לגייס כספים לפי שווי גבוה. המשקיעים שעדיין מוכנים להשקיע בחברות כאלה מעוניינים, כמובן, להשיג רווח גבוה ככל האפשר על השקעותיהם, ובמצב השוק הנוכחי הם משקיעים את כספם לפי שווי נמוך ביותר לחברות, מה שגורם לדילולים קשים חוזרים ונשנים של מניות היזמים. היזמים, ששווי אחזקותיהם נופל משמעותית, מפוצים, בדרך כלל, באמצעות אופציות למניות בחברה

בעלות על פיתוחים שמימנה במכוני המחקר ובתעשיות, לא ברור אם יש אינטרס ציבורי בכך, והאם לא עדיף שמכוני המחקר עצמם ימנפו את הידע ואת הפיתוחים שנצברו להרחבת מעגל היכולות שלהם, וכתוצאה מכך – באופן חוזר – גם להרחבת יכולת התמיכה והקידום של המו"פ הביטחוני כולו.²¹

הקמת קרן לקידום החינוך המדעי-טכנולוגי

מן הראוי לסיים בהצעה מה בכל זאת אפשר, אולי, לעשות לקידום המו"פ הביטחוני בהקשר של התעשיות עתירות הטכנולוגיה. רבות מהחברות עתירות הטכנולוגיה וחברות הון הסיכון מקדישות משאבי זמן וכסף רבים לתרומה לקהילה, לפרויקטים חברתיים מסוגים שונים, לתחום החינוך ועוד.¹³ גם צה"ל אינו טומן את ידו בצלחת בתחום הזה, ודי להזכיר את תוכנית המצוינות האקדמית-צבאית "תלפיות", את תוכניות המצוינות בעתודה האקדמית "פסגות" או את פרויקט "עתידים" – פרויקט לקידום אוכלוסיות הפריפריה ללימודי טכנולוגיה גבוהים. אלה הן תוכניות שיש בהן משום תרומה אמיתית לחברה הישראלית בכלל כמו גם למערך המדעי-טכנולוגי של המדינה ושל מערכת הביטחון בפרט. ניתן לנסות לכרוך את הדברים יחדיו באמצעות הקמת קרן ייעודית, שנכסיה יהיו אחזקות בחברות הזנק טכנולוגיות, ושרוחיה יופנו למימון קידומו של החינוך המדעי-טכנולוגי במדינת ישראל, שהוא אבן יסוד מהותית בחוסנה של המדינה. הקרן לא תהיה בעלת משאבים משלה: בדומה לקרן "תמורה" – קרן לקידום פרויקטים חברתיים, שהוקמה על-ידי כמה קרנות בארץ – אחזקותיה בחברות הזנק ישראליות יהיו אחוזים קטנים בעת ההקמה או ההשקעה בהן, תוצאה של תרומת יזמים או משקיעים למערכת הביטחונית-חינוכית של מדינת ישראל שבה גדלו. על מנת שלחברות לא תהיה בעיה של עבודה עם גורמי חוץ ועם

משקיעי חוץ, היעד חייב להיות חינוכי-מדעי בלבד ולא צבאי. לקרן כזאת, אם תצליח, תהיה תרומה לחינוך המדעי-טכנולוגי במדינת ישראל, שלו השלכה מהותית על חוסנה הלאומי של המדינה בכלל.^{14,15} ועל יכולות המו"פ הביטחוני שלה בפרט.⁴

על אף הפיתוי למצוא נתיבים למימון מו"פ ביטחוני באמצעות התעשייה עתירת הטכנולוגיה בארץ על נגזרותיה, הטענה העומדת ביסוד מאמר זה היא שאל לה למערכת הביטחון להתפתות למהלך כזה

סיכום

על אף הפיתוי למצוא נתיבים למימון מו"פ ביטחוני באמצעות התעשייה עתירת הטכנולוגיה בארץ על נגזרותיה השונות, הטענה העומדת ביסוד מאמר תגובה זה להצעתם של תא"ל בריסוף ואל"ם ארבל היא שאל לה למערכת הביטחון להתפתות למהלך כזה. מימון כזה אינו רצוי מבחינה עקרונית של כניסת הממשלה לעסקים לצורך מימון פעילויות שלה, והוא גם אינו עומד במבחן הפרקטיות, בשל סיכויים נמוכים ביותר למימוש הנכסים האינטלקטואליים של מערכת המו"פ הביטחוני באופן רווחי. במקום זאת מוצע להקים קרן ייעודית לקידום החינוך המדעי-טכנולוגי במדינת ישראל בכלל ולקידום העתודה הטכנולוגית בפרט – קרן שאחזקותיה יתבססו על תרומות של יזמים ושל משקיעים בעת הקמתן של חברות הזנק או בעת ההשקעה בהן. פירוטיה של הקרן הזאת יוקדשו לפרויקטים חינוכיים כמזכר. להצלחת קרן כזאת תהיה השפעה מבורכת על חוסנה הלאומי של המדינה

בכלל ועל חוסנו של המו"פ הביטחוני שלה בפרט.

מקורות

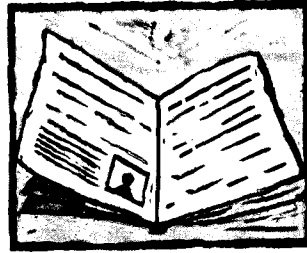
1. "טכנולוגיה מתקדמת וחוסן לאומי" – דו"ח צוות מיוחד בראשות ד"ר שלמה קליש. הדו"ח הוא חלק מעבודת ההכנה לכנס הרצליה 2000. מתוך: **מאזן החוסן והביטחון הלאומי – כנס הרצליה 2000**. יו"ר הכנס ועורך: ד"ר עוזי ארד, הוצאת ידיעות אחרונות, 2001, עמ' 390-433
2. שם
3. שם, מושב רביעי: "כלכלה וחוסן לאומי", עמ' 163-189; מושב חמישי: "עוצמה טכנולוגית וחוסן לאומי", עמ' 190-217
4. מוניה מ' מרדור, "החינוך כתשתית", מתוך **רפא"ל, הוצאת משרד הביטחון**, 1981, עמ' 189-202
5. ד"ר אורי גייגר וד"ר אורן פירסט, "התפתחותה של תעשיית הון הסיכון בישראל", מתוך: **חברות סטרטאפ והון סיכון**, הוצאת "רמות" – אוניברסיטת תל-אביב, 2001, עמ' 231-233
6. שם, "סוגים שונים של קניין רוחני ופטנטים", עמ' 117-122
7. שם, "שלבנים ומקורות במימון המיזם", עמ' 131-150
8. שם, "חלוקת אופציות לעובדים", עמ' 100-109. שער רביעי וחמישי, עמ' 261-348
9. שם, "גיוס הון ציבורי ומכירת החברה", שער רביעי וחמישי, עמ' 261-353
10. שם, "שיקולים כלכליים במתן רשיונות שימוש או בעברת בעלות על קניין רוחני", עמ' 128-130
11. דני קרוננברג, **המדריך לרישום וניצול פטנטים**, הוצאת קרוננברג ספרות מקצועית, 1995
12. גיימס קולינס וג'רי פוראס, **לנצח נבנו**, הוצאת פקר סוכנות לספרות, 1995
13. ד"ר אורי גייגר וד"ר אורן פירסט, "סוף דבר", מתוך **חברות סטרטאפ והון סיכון**, הוצאת "רמות" – אוניברסיטת תל-אביב, 2001, עמ' 451-452
14. "תרומת מערכת החינוך לחוסנה ולביטחונה של מדינת ישראל" – דו"ח צוות מיוחד בראשות שמעון שושני. הדו"ח הוא חלק מעבודת ההכנה לכנס הרצליה 2000. מתוך: **מאזן החוסן והביטחון הלאומי – כנס הרצליה 2000**. יו"ר הכנס ועורך: ד"ר עוזי ארד, הוצאת ידיעות אחרונות, 2001, עמ' 475-555
15. שם, מושב שמיני: "חברה, חינוך וחוסן לאומי", עמ' 286-314; מושב הניעלה: "חינוך וביטחון לאומי", עמ' 330-341

מו"פ ביטחוני במימון הון סיכון – האומנם?

388

הוצאת ידיעות אחרונות

מלחמה ללא גבולות

מה היה חלקה של עיראק במלחמות ישראל-ערב ומדוע היא השתדלה שלא להחמיץ שום עימות עם ישראל, אף שאין לה גבול משותף איתה? תשובות לשאלות אלה מנסה לתת הספר "העימות העיראקי-ישראלי 1948-2000" (עורך: שאול שי, הוצאת מערכות, תל-אביב, 2002)

סא"ל מנחם בנטוב

להשתחרר מעולה של בריטניה הגדולה. ניסיון זה בא לידי ביטוי ב-1941 במרד רשיד עלי אל-כילאני, שבמהלכו נשקף איום של ממש לבסיסי הצבא הבריטי בעיראק, בעוד אירופה ניגפת בפני צבא גרמניה.

קשה שלא למצוא היבטים אקטואליים לפרשת המרד. למשל, כבר אז ניהלו העיראקים מאבק נגד שאיפות העצמאות של הכורדים, אולם ב-1941 הייתה זו בריטניה הגדולה שסייעה לדיכוי המרד הכורדי על-ידי ממשלו של נורי סעיד, השליט העיראקי שהועלה לשלטון על-ידי הבריטים ב-1945.

אולם כבר שנה לאחר מכן אנו עדים למפגן נוסף של הרצון העיראקי להשתחרר מהשלטון הבריטי. מדובר בניסיון חקיקה - שנכשל - לשנות את החוזה הבריטי-עיראקי, שהסדיר את היחסים בין שתי הממשלות. אולם ב-1948 התייצב בעיראק משטרו של מוחמד א-צ'דר, והוא סילק מאדמת עיראק את המשלחת הצבאית הבריטית. לטענת כותב המאמר, בנקודת הזמן הזו "שאלת ארץ-ישראל הפכה לקנה המידה לקביעת הפטריוטיות של שליטי ערב".

בתת-הפרק העוסק ב"הזנחת הפלסטינים" קושר אברהם איילון את

אברהם איילון "המעורבות העיראקית במלחמת העצמאות". הפרק סוקר באופן כרונולוגי את מעורבות הכוח העיראקי בקרבות השונים בארץ-ישראל. אין זו סקירה היסטורית יבשה.

סביר להניח שכל ניסיון לחזות איך יסתיים הסכסוך הזה ינחל כישלון חרוץ, אבל מי שיחפש את הסיבות לפריצתו ימצא בספר הזה כלים ראויים לפיתוח התובנה וההבנה של היריב העיראקי ושל מקומו בסכסוך המתמשך

בדרך הכתיבה הזאת מצליח הקורא ללמוד היטב את הסיבות שהניעו את עיראק להתערב בסכסוך שהיה מרוחק ממנה מאות קילומטרים.

שלושת סעיפי המבוא, הקודמים לתיאור הקרבות השונים, שופכים אור על מערכות יחסים עכורות ועל התמודדות בין אינטרסים ערביים שונים בארץ-ישראל של אמצע וסוף שנות ה-40 על רקע עלייתה של הלאומיות העיראקית וניסיונה

המעורבות העיראקית בסכסוך הישראלי-ערבי שינתה את פניו במהלך שנותיו הארוכות. בימים אלה שוב מתנהלת מלחמה בחזית זו. הוצאתו לאור דווקא בימים אלה של ספר, העוסק בתולדות הסכסוך הישראלי-עיראקי, עשויה לתת בידי הקורא כלים לבחון את ההווה מתוך פרספקטיבה רחבה יותר - של העבר הרחוק והקרוב. פרספקטיבה זו מאפשרת להבין את העימות - שטרם הסתיים - ואף לחפש רמזים באשר לעתידו. סביר להניח שכל ניסיון לחזות איך יסתיים הסכסוך הזה ינחל כישלון חרוץ, אבל מי שיחפש את הסיבות לפריצתו ימצא בספר הזה כלים ראויים לפיתוח התובנה וההבנה של היריב העיראקי ושל מקומו בסכסוך המתמשך.

שורשי העימות

את שורשי הסכסוך בחר עורך הספר, אל"ם (מיל") שאול שי, לפתוח במלחמת העולם השנייה ובמלחמת השחרור. הספר נפתח במאמרו של

קצין מודיעין

שמצרים הנאצריסטית הייתה אויבת מרה של ישראל לא פחות מאשר של בריטניה, הרי בתחילה ראו הבריטים בישראל מכשול יותר מאשר בעלת-ברית פוטנציאלית, ובשלב מסוים הזכירו הבריטים לבן-גוריון את מחויבותם החוזית לירדן נוכח פעולות הגמול של צה"ל - ובמיוחד פעולת קלקיליה (11.10.1956). יתר על כן, בעוד שבעיני ישראל עיראק הייתה מדינה קיצונית, שסירבה לחתום איתה אפילו על הסכם להפסקת אש, הרי בעיני בריטניה היא נתפסה כמדינה המתונה והיציבה ביותר באזור.

מקומה של עיראק במארג השיקולים והמדיניות הביטחונית של בן-גוריון ערב מלחמת סיני הוא הליכה שסביבה נכתב הפרק השני של הספר. עיראק אומנם לא השתתפה במלחמת סיני (כמו גם ירדן), אך היא נמצאה עמוק בתודעתם של מקבלי ההחלטות בישראל. אלה גרסו כי ימיה של ממלכת ירדן קצרים, וששטחה עשוי להתחלק בעתיד בין עיראק לישראל. טענת הספר היא כי ההערכה הזאת באשר לגורלה של ירדן היא שהניעה את גלגלי השותפות

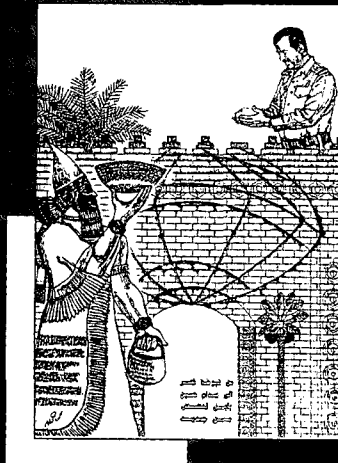
הישראלית-בריטית-צרפתית ערב מלחמת סיני. עם סיומה של מלחמת סיני נכנסו לירדן כוחות עיראקיים, ובכך הונח היסוד המבצעי לכניסתם של כוחות משלוח עיראקיים לירדן. ב-1958 הסתיים רומן האחדות הירדנית-עיראקית, שבסיסה היה קשר הדם בין משפחות המלוכה ששלטו בשתי

בספר, שעוסק בתקופה זו, נכתב על-ידי עורך הספר, שאול שי, אולם הוא מתבסס על מאמרו של ד"ר מוטי גולני "מלחמת סיני 1956 - היבטים מדיניים וצבאיים".

הפתיח של הפרק הזה מעלה את הבעייתיות שהייתה כרוכה ברצונה של

העימות העיראקי-ישראלי

2 0 0 0 - 1 9 4 8

העורך: שאול שי

עיראק להשתלב בלחימה נגד ישראל דרך החזית הירדנית, כשברקע נמצא העימות בין עיראק למצרים על ההגמוניה בעולם הערבי - עימות שמקורותיו כבר בשנות ה-40. בריטניה הייתה מעורבת בכל הקלחת הזאת בשל רצונה ליצור קואליציה עיראקית-ירדנית כמשקל-נגד להשפעתן העולה של מצרים הנאצריסטית ושל סוריה. אף

התהליכים שעברו על המשטר העיראקי מבפנים ליכולתו הצבאית, לעוצמתו ולמעמדו בקרב ערביי ארץ-ישראל במהלך כל הלחימה. כניסת כוח המשלוח העיראקי ללחימה מול קיבוץ גשר במאי 1948 מתוארת על רקע העימות המתמשך בין מצרים, סוריה וירדן. ב-1948 מנה כוח המשלוח העיראקי כוחות בסדר גודל של חטיבת חי"ר מוגברת, גדוד חי"ר ממונע, גדוד תותחנים, גדוד שריון ויחידות הנדסה ושירותים. נוסף על כך כלל הכוח העיראקי גם 15 מטוסים.

העיראקים סירבו להפסקת אש בחזית ב-11 ביוני ("ההפוגה הראשונה"), אף שהוכו קשות - בנימוק ש"אי אפשר לסמוך על הבטחות היהודים שישמרו על המצב הקיים וימנעו מחיזוק כוחותיהם בתקופת ההפוגה". עיראק גם הייתה היחידה מבין מדינות ערב שהפעילו כוח צבאי משמעותי נגד ישראל, ואשר לא חתמה על הסכם שביתת נשק. הנימוק לסירובה: "חתימה על הסכם זה היא הכרה מצד ארבע מדינות ערביות בחלוקה

ובמדינת ישראל". הגישה העיראקית הזאת לסכסוך הישראלי-ערבי באה לידי ביטוי גם בשנים שלאחר מכן.

מבצע קדש

שנות ה-50, ובכללן מלחמת סיני, טבועות עדיין - כמו מלחמת השחרור - בחותמה של המעורבות הבריטית העמוקה במזרח התיכון. הפרק השני

נסיגתם, גילו שהאחרונים פשוט לא מילאו את משימותיהם. למעשה הותרו הכוחות העיראקיים את הצבא הירדני הנסוג לנפשו.

קשה איפוא להימנע מהמסקנה המתבקשת, שכניסת הכוח העיראקי לירדן במהלך הלחימה לא נועדה לצורכי עזרה ושותפות גורל, אלא לצרכים אחרים לגמרי. מכאן גם מסקנתו של כותב המאמר, שאול שי, המציין בסיפא לפרק: "נראה כי עיראק התכוונה – במסווה של סיוע צבאי לירדן – לנצל את ההזדמנות ולקנות לעצמה אחיזה ודריסת רגל רשמית בירדן". גם הפעם, כמו בסיום מלחמת השחרור, מצאה את עצמה עיראק מתנגחת עם מדינות ערב, שותפותיה למלחמה נגד ישראל. בעוד האחרונות חתמו על הסכמי הפסקת אש, נקטה עיראק קו מיליטנטי וסירבה להצטרף להסכמים. כך חזרה עיראק למקומה המסורתי כמתמודדת הקבועה על הנהגת העולם הערבי בסכסוך עם ישראל. אם לא דה־פקטו, לפחות באופן הצהרתי.

תמיכה בתשתיות הטרור בירדן

שני פרקי המשנה, העוסקים בתקופה שלאחר מלחמת ששת הימים, מציינים מערכת יחסים עיראקית-ירדנית של חתול ועכבר. למעשה, הפך כוח המשלוח העיראקי שחנה בירדן לאיום שסייע לחתירה תחת אושיות קיומם של המלך חוסיין ושל משטרו. בחסות העיראקית הלכה והתממשה השתלטותם של הפת"ח ושל הארגונים הפלסטיניים האחרים על ירדן.

אירועי ספטמבר 1970 וחיסול ארגוני הטרור הפלסטיניים בירדן הביאו בד בבד גם את סילוקו של כוח המשלוח העיראקי.

ראוי לציין כי בפרק זה, המבוסס על מסמכי מודיעין ועל מסמכים שנמצאו ברשות מחלקת היסטוריה במטכ"ל, שופך כותבו, אל"ם (מיל') שאול שי, אור נוסף על הסיבות למעורבות העיראקית במלחמת ששת הימים בחזית הירדנית.

המשפט שמסיים את הפרק שקדם לו: "בעקבות דרישתה של ירדן החלה עיראק לפנות את כוח המשלוח שלה מירדן. תהליך הפינוי הסתיים במארס 1971".

אירועי מאי 1967 תפסו את עיראק כשהיא מתלבטת באיזה אגף קואליציוני להיות שותפה – דרך החזית הסורית, או שמא דרך זו המצרית. ההסתייגות הסורית מחד והקמת השותפות המצרית-ירדנית מאידך הכריעו את הכף בעיראק לטובת החזית השנייה. השתלשלות האירועים המהירה מול השותף המצרי החדש מביאה למסקנה ברורה אחת: העיראקים ממש לא ששו להיות שותפים "כבדים" בקואליציה

כניסת הכוח העיראקי לירדן
במלחמת ששת הימים
לא נועדה לצורכי עזרה
ושותפות גורל, אלא
כדי להשיג דריסת רגל
עיראקית בירדן

המתגבשת. למרות ההצהרות העיראקיות בדבר השותפות הישראלית-כורדית והצורך למגרה העדיפה בגדאד לשגר למצרים גדוד חי"ר מוטס אחד בלבד. מבחינתם זה היה די והותר. אולם גמאל עבד א־נאצר רצה יותר. הוא בנה את החזית המזרחית על בסיסה של קואליציית המפקדה הערבית המאוחדת (מפע"ם). מרגע שעיראק הייתה חלק ממנה, היא נשאבה אל העימות. ב־2 ביוני 1967 הורתה מפקדת המפע"ם לעיראק להכניס כוח משלוח בסדר גודל דיוויזיוני מוגבר לשטח ירדן.

השותפות העיראקית בלחימה במלחמת ששת הימים אינה מתוארת בספר בהרחבה יתרה. מהמעט שמתואר עולה כי בהתנהלות העיראקית היה יותר מאשר שלומיאליות או סתם חוסר תיאום. הירדנים, שסמכו על הסדן העיראקי בגזרת נבי־מוסא במהלך

המדינות. הפיכה של קצינים עיראקים שניסו לסלק את בתי המלוכה בשתי המדינות, הניעה את המלך חוסיין להורות לצבא ירדן לכתר את היחידות העיראקיות שחנו על אדמת ירדן, לפרק אותן מכלי־נשקן ולהחזירן לעיראק.

בתקופה הזאת של שלהי שנות ה־50 ניתן למצוא את מקורותיה של התפיסה הרווחת עד היום בקרב מעריכי אמ"ן, ושלפיה "ירדן מעדיפה לראות את כוחות צה"ל בשטחה יותר מאשר כוחות עיראקיים". כאמור, ב־1958 התחוללה הפיכה בעיראק. העימות עם ישראל אומנם המשיך לתפוס מקום מרכזי בקו המחשבה המדיני בעיראק, אולם הקואליציות למימוש האידיאולוגיה האנטי ישראלית שינו את פניהן. ניתן איפוא לקבוע שהתשתית למעורבות העיראקית במלחמה הישראלית-ערבית שלאחר מלחמת סיני – מלחמת ששת הימים – הונחה תשע שנים קודם שפרצה.

מלחמת ששת הימים

באמצע שנות ה־60 מצאה את עצמה ההנהגה העיראקית קרועה לשניים. מחד, המרד הכורדי נמשך ועירער את ביטחון הפנים במדינה. מאידך, המשיך הממשל העיראקי לראות את עצמו כמוביל של העולם הערבי בכל הקשור לסכסוך עם ישראל. בעקבות מותו של נשיא עיראק, עבד א־סלאם עארף, באפריל 1966 בתאונת מסוק, עלה לשלטון אחיו, גנרל עבד א־רחמאן עארף – שליט חלש, שיכולותיו להתמודד עם הבעיות מבית היו קלושות.

בתיאור זה פותח עורך הספר, שאול שי, את החלק הראשון של פרק ג'. הפרק השלישי של הספר מטפל בתקופה שבין מלחמת ששת הימים למלחמת ההתשה בבקעת הירדן. דווקא התנהלותו של המלך חוסיין מול השותף העיראקי מעוררת תמיהה – מה שבא לידי ביטוי בכך שמשפט הסיום של פרק זה, העוסק במעורבות העיראקית במלחמת ששת הימים, מסתיים בדיוק באותו נוסח כמו

העיראקים ברמת-הגולן

שלושה מאמרים רוכזו בפרק הרביעי, שכל כולו עוסק במעורבות העיראקית במלחמת יום הכיפורים. המאמר הראשון הוא עיבוד מתוך ספרו של אלחנן אורן "תולדות מלחמת יום הכיפורים", שפורסם רק בתוך צה"ל בשל היותו מסווג. הניסיון להבליט מתוך יריעה רחבה של מהלכי צה"ל במלחמה זו את נקודות הממשק עם העיראקים גרם לדחיסת מידע רב, שכולל מהלכים, לוחות זמנים ואירועים.

כוח המשלוח העיראקי לסוריה כלל עד תום המלחמה כשתי דיוויזיות. העיראקים נכנסו ללחימה כבר ב-12 באוקטובר. זירת הלחימה לא הייתה מוכרת להם, במיוחד נוכח העובדה שזו הייתה להם הפעם הראשונה שהם שהו על אדמת סוריה ושיתפו פעולה עם הצבא הסורי. בפרקי המשנה של המאמר מתוארת השתתפות הכוח העיראקי באופן כרונולוגי ומתוך נקודות המפגש עם צה"ל - החל מגזרת כפר-נסג', דרך הצלחתם לחמוק מהמלכודת שהונחה להם בתל-מסחורה, התקפת-הנגד על העיראקים בגזרת כפר-שמש-דיר אל-עדם וכלה

בסדרת ההתקפות של דיוויזיה 3 בגזרת תל-ענרת.

האינטנסיביות שבה מתוארים המהלכים העיראקיים ברמת-הגולן מלמדת כי בפעם הראשונה הפגין צבא עיראק מוטיוציה להילחם בישראל. המסקנה המרכזית העולה מתיאור לחימתם של הכוחות העיראקיים היא שהם סבלו מבעיות של תיאום ושל חוסר היכרות עם הזירה. למסקנה זו הגיעו גם העיראקים עצמם בבואם לנתח מאוחר יותר את מהלכיהם במלחמה.

מאמרו של יונה בנדמן (אבי-שי), שהוא השני בסדרת המאמרים בפרק זה, נותן לקורא פרספקטיבה אחרת ללחימה העיראקית. המאמר מטפל בלחימה מתוך נקודת המבט העיראקית. מפתחתו, העוסקת ברקע המדיני, אנו למדים שבניגוד למלחמות קודמות, הפעם "מודרו" העיראקים מכל שלב ההכנות. פריצת המלחמה הייתה

מפקדי צה"ל ברמת-הגולן. למעשה, רבים גורסים עד היום שאלמלא העיראקים היה הצבא הסורי מגיע לקריסה מוחלטת. זוהי גם השקפתם של העיראקים, ובפרק זה מתואר בהרחבה האופן שבו הם תופסים את השתתפותם בלחימה ברמת-הגולן. המאמר השלישי הינו תרגום של מסמך עיראקי מסווג, שנתפס במהלך

תקיפת הכור הגרעיני בבגדאד (יוני 1981)

תקיפת הכור "תמוז 1" ב-7 ביוני 1981 חשפה לעין העולם את המדיניות הגרעינית של סדאם חוסיין ואת האיום הבלתי קומונציאנלי שנשקף לישראל

מבחינתם הפתעה שאינה פחותה מזו הישראלית. בלימת הכוחות הסוריים ברמת-הגולן ומתקפת-הנגד של צה"ל הביאו את העיראקים להצטרף למערכה. עם זאת רומז המחבר, שאילו יכלו העיראקים לשלוח כוח ייצוגי בלבד, הם היו שמחים מאוד להסתפק בכך. אלא שכמו במלחמת ששת הימים גררו אותם הסורים - בסיועו של לחץ סובייטי מאוד לא מתון - אל קלחת המלחמה. ב-11 באוקטובר 1973 הגיעו ראשוני הכוחות העיראקיים ללחימה בחזית הסורית. הופעת הכוח העיראקי הפתיעה את

מלחמת של"ג. המסמך עוסק בלקחי הצבא העיראקי לאחר המלחמה, שהמרכזי שבהם הוא העדר התיאום עם הכוחות הסוריים. הפרק העוסק בהשתתפות העיראקית במלחמת יום הכיפורים הוא רחב יריעה, אך בניגוד לפרקים הקודמים הוא ממעט לעסוק ברקע ההיסטורי-מדיני שאיפשר את היווצרותה של השותפות הסורית-עיראקית. עיבוד מחודש של המידע בתחום הזה לפרק נפרד ופוחת היה עשוי לתת קולוגי רציף עם הפרקים הקודמים. היעדרו של פרק זה חסר לי מאוד.

אויב אויבי הוא חברי

שני אירועים נמצאו חשובים דיים על-ידי עורך הספר כדי להכניסם למרחב הזמן שבין מלחמת יום הכיפורים למלחמת המפרץ: הקשר הישראלי-כורדי ותקיפת הכור הגרעיני בעיראק על-ידי צה"ל.

ספרו של אליעזר צפרייר "אנא כורדי" הוא הבסיס באסופה זו לבחינת הקשר הייחודי בין ישראל לכורדים. את המבוא לפרק "הקשר הכורדי" כתב אלוף (מיל") מאיר עמית, שהיה – בין היתר – ראש המוסד. להבנתו, משפט מרכזי בדבריו הוא: "אפילו היום, שנים רבות לאחר מעשה, אי אפשר לגולל את כל ההישגים שעלו בחכתנו כתוצאה מיישבתנו האיתנה בקרב הכורדים". אמר ולא יסף.

לעומתו גורס אליעזר צפרייר, כותב הפרק, ש"מדינת ישראל ראתה פירות מהקשר (עם הכורדים, מ"ב) רק בשנים שבהן התקיים כסדרו ולא מעבר לכך". סבך הקשרים בין מדינות כמו איראן, טורקיה וישראל בצד יריבויות פנים-כורדיות בצל העימות הנמשך עם עיראק מתואר בפרקים שלאחר מכן באופן בהיר, קצר ומרתק. הקורא מקבל זווית חדשה להתבוננות על העימות הישראלי-עיראקי. הצבת גרעין קבע של המוסד בכורדיסטן נקשרת אל הניצחון הכורדי בקרב נהדרין על הצבא העיראקי. עלילות ג'יימס בונד או רמבו במדבריות אסיה נראות צנועות אל מול התיאורים של המעורבות הישראלית במקום. במקביל אפשר ללמוד מהדברים גם פרק בכל הקשור ליריבות העיראקית-כורדית ולמשמעויותיה. לטענת כותב הפרק, עצירת המתקפה העיראקית הגדולה באפריל 1974 – מתקפה שבה הגיעו הכורדים לסף שבירה – הייתה הודות להזרמת טילי "סאגר" מישראל ללוחמים הכורדים. לטענתו, החורף המתקרב וה"סאגרים" הם שמנעו מהכורדים תבוסה.

"אחרי" – המבול"

תוכנית הגרעין והחימוש הבלתי

יותר ותובנה עמוקה יותר: סקירה של תוכנית הטילים העיראקית-מצרית במימון מדינות המפרץ בסוף שנות ה-80 (כפי שנחשפה בתוכנית "פנורמה" של הטלוויזיה הבריטית) והשימוש שעשה צבא עיראק בנשק כימי במלחמתו נגד הכורדים. כותב המאמר מציג שלב חדש במעמדו של השליט העיראקי בקרב העולם הערבי. יש בכך אולי מעין סגירת מעגל של שאיפות השליטים העיראקים לדורותיהם בכל הקשור לשליטה בעולם הערבי. "נאומי של סדאם חוסיין (ביוני 1981, מ"ב) יצר מצב חדש בעולם כולו: בעקבותיו זינקה הפופולריות שלו בעולם הערבי לגבהים חסרי תקדים. הוא הצטייר כגיבור לאומי ערבי, המדבר עם ישראל בגובה העיניים". סדאם חוסיין הפך איפוא בעקבות שני נאומים בלבד למגינה של האומה הערבית. היכולת הטילית איפשרה לו את זה.

נבואה, ניחוש או הערכה?

למי שבכל זאת מחפש את הנבואה, ייתכן שימצא רמזים לעתיד לבוא באחד מפרקי המשנה שבמאמר זה. במסקנותיו מפקודותיו של סדאם למפקדי יחידות הטילים שלו ערב מלחמת המפרץ אומר אמציה ברעם: "נראה שהמסקנה ברורה למדי: סדאם היה מוכן להסתכן בהשמדת בגדאד ותכרית על רוב תושביהן, ובלבד שבגדאד לא תיפול בידי בעלות-הברית. במילים אחרות: תפיסתו הייתה שאם עליו לאבד את בגדאד ואת השלטון בעיראק, מוטב שבגדאד תושמד על רוב אוכלוסייתה".

אחרית דבר שהיא גם מבוא

הפרק האחרון, החותם את הספר, עוסק באקטואליה: משבר הפקחים בעיראק. אומנם כרונולוגית הוא מופיע במקומו הנכון, אלא שעניינית קשה להתנתק מהתחושה שמקומו של פרק זה הוא במבוא לספר החדש – שטרם נכתב – ושיעסוק בעימות המתנהל עתה בזירה זו.

קונוונציונלי של עיראק, שראשיתה כבר ב-1959, תפסה תאוצה תחת משטרו של סדאם חוסיין. פרק קצר וממצה, שנכתב על-ידי שמעון גולן, פותח את הצוהר אל מדיניותה של עיראק בתחום החימוש הבלתי קונוונציונלי. למעשה עוסק פרק זה גם בעידן החדש בעימות הישראלי-עיראקי. תקיפת הכור "תמוז 1" ב-7 ביוני 1981 חשפה לעין העולם את המדיניות הגרעינית של סדאם חוסיין ואת האיום הבלתי קונוונציונלי שנשקף לישראל. מעניין יהיה להשוות את תגובת העולם המערבי להפצצה לתגובותיו ערב ההתקפה האמריקנית על עיראק.

הפרק האחרון עוסק במלחמת המפרץ ב-1991. ארבעה מאמרים סוקרים את המלחמה הזאת מזוויות שונות. אל"ם (מיל") בני מיכלסון סוקר

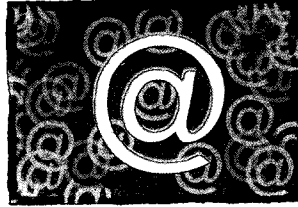
סדאם היה מוכן להסתכן בהשמדת בגדאד ותכרית, ובלבד שלא יפלו בידי בעלות-הברית

בפתיח את הרקע ואת עיקרי האירועים. מיכלסון מניח את המסד לתפיסה של "אסטרטגיית העוצמה העצורה" של ישראל מול האיום העיראקי. מי שירצה יוכל למצוא בסיכום מאמרו של מיכלסון רמזים ברורים, אם כי חלקיים, לשאלה המרחפת כיום: "מה אנחנו יכולים וצריכים לעשות?"

מאמרו של אמציה ברעם סוקר את "אסטרטגיית הנשק הלא קונוונציונלי של סדאם חוסיין". בניגוד לשאר חלקי הספר, נותן מאמר זה כלים להערכה מבוססת יותר באשר לעתיד לבוא. מי שעדיין אינו בטוח ביחס לדרך התנהלותו, לכוונותיו, ליכולותיו או לרצונותיו של סדאם חוסיין בכל הקשור לשימוש בנשק בלתי קונוונציונלי, מוטב שיעיין היטב בפרק זה.

עם זאת לטעמי חסרים בפרק הזה שני נושאים, שהיו מאפשרים מבט רחב

המשבר בעיראק והכללה

אתרים ברשת מנסים להתמודד עם שאלת היום שאחרי המלחמה - במיוחד בתחום הכלכלי. התרחישים האופטימיים צופים שגשוג. התרחישים הפסימיים מנבאים את המשך המיתון העולמי

דן כתר

המאמר מדגיש את הפגיעה שעלולה להיות למלחמה על מצב הרוח של הצרכנים - בדומה למה שקרה עם כניסת היורו לתוקף באיחוד האירופי. כפי שכבר הודגש, עלולה התפתחות כזאת להחריף את ההאטה הכלכלית.

כלכלת עיראק תיפגע, כמובן, מהלחמה, אך אם יצליחו האמריקנים לממש את הבטחותיהם, דהיינו להשקין בה משטר דמוקרטי ולהפנות את כל משאביה - במיוחד נפט - לשיקומה, אזי צפוי לה עתיד ורוד. שאלת מפתח היא, אם יצליחו האמריקנים להביא לכינונו של משטר יציב בבגדאד.

נתונים על כלכלת עיראק ערב המלחמה ניתן למצוא באתר של סוכנות הביון המרכזית של ארצות-הברית:

www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/iz.html

להלן אתרים מעניינים נוספים המספקים מידע על עיראק של ערב המלחמה:

בכתב העת MERIA מוא מאמר המתאר את המבנה המסועף של מערכת הביטחון שבנה סדאם חוסיין:

<http://meria.idc.ac.il/journal/2002/issue3/jv6n3a1.html>

האתר <http://iraq.newstrove.com> מרכז חדשות על עיראק מעיתוני כל העולם.

מתבסס על הניסיון שנצבר במלחמה הקודמת נגד עיראק, ב-1991, וכן על מחקרים מקיפים אשר עשו ועדות תקציב של הקונגרס האמריקני. כתובת האתר:

www.nybooks.com/articles/15850

במאמר אחר, שהתפרסם בעיתון Business Week on Line בספטמבר 2002, בחנו המחברים את השאלה "מה תעשה המלחמה לכלכלה":

www.businessweek.com/bwdaily/dnflash/sep2002/nf20020913_4624.htm

כותבי המאמר טוענים שאת מחיר המלחמה ישלם בראש ובראשונה הציבור האמריקני. יחד עם זאת הם מדגישים כי אם המלחמה תהיה קצרה ומוצלחת, הרי מעמדה של ארצות-הברית בעולם יתחזק, ויתאוששו המטבע ושוקי ההון שלה. לעומת זאת הם מזהירים כי הסתבכות במלחמה ממושכת תפגע ביציבותה הכלכלית של ארצות-הברית - התפתחות שתסכן את יציבותו הכלכלית של העולם כולו. הסתבכות אפשרית אחרת עלולה להיות גלישה של האלימות מעיראק למזרח התיכון כולו ואף מעבר לו.

גם ה"אינדיפנדנט" הבריטי עסק בהרחבה בשאלה "כיצד תושפע הכלכלה העולמית מהמלחמה הצפויה": http://news.independent.co.uk/business/news_analysis/story.jsp?story=334590

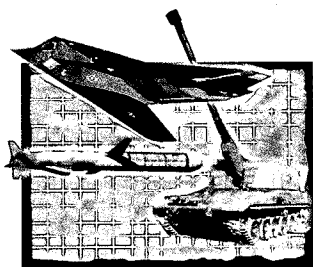
למלחמה בעיראק יהיו השלכות מרחיקות לכת על כלכלת העולם, אלא שהמומחים עדיין לא החליטו אם מדובר בהשלכות חיוביות או שליליות. ישנם הטוענים כי השקעות המיליארדים בעיראק שלאחר המלחמה ייטיבו עם כלכלת העולם כולו - ובמיוחד עם כלכלותיהן של מדינות הקואליציה הלוחמות בסדאם חוסיין. הפסימיסטים טוענים כי גם ניצחון מהיר של בעלות הברית בעיראק לא יצליח למנוע מתקפת טרור גלובלית חדשה, וזו תפגע בכל סיכוי להתאוששות כלכלית. טרור משמעותי פגיעה קשה בתיירות העולמית, הוצאות ביטחון הולכות וגדלות, עלייה חדה במחירי הביטוחים וחמור מכך: פגיעה קשה במצב הרוח של הצרכנים וכתוצאה מכך צמצום הצריכה.

במאמר שפורסם ב"The New York Review of Books" נעשה ניסיון לסכם את כל

ההשלכות האפשריות של מלחמה בעיראק על-פי תרחישים שונים (למשל, מלחמה קצרה או ארוכה). המאמר

מידען ומומחה
לאינטרנט

תוכנות נגד טרור

תוכנות מתוחכמות יכולות לעלות על עקבותיהם של טרוריסטים ושל סייעניהם גם כאשר אלה משבשים את שמותיהם או מתחזים לאנשים אחרים

דביר בן־אהרון

מקורות המימון המערביים של הטרור הבינלאומי קשה מאוד לעצור. הסיבה: את הכספים אוספים מהפזורה המוסלמית באמצעות "מוסדות צדקה" ו"קרנות צדקה" ומזרימים אותם לארגוני הטרור באמצעות חשבונות בנק מוסווים בבנקים מערביים מכובדים. מהסיבה הזאת קשה מאוד ליישם את החלטת מועצת הביטחון מה־28 בספטמבר 2001, המחייבת כל מדינה החברה באו"ם להקפיא את נכסיהם של ארגונים המוגדרים כטרוריסטיים.

מהרגע שבו הוחלט להילחם בטרור גם באמצעות ייבוש מקורותיו הכספיים, היה ברור שאין די בעבודת מודיעין קלאסית של בילוש ועיקוב, אלא יש צורך בפתרון טכנולוגי מתקדם שיסייע לגלות כל רשומה במערכות המחשוב של הבנקים, המתייחסת ליחידים או לארגונים, ששמותיהם או מספריהם דומים לשמות ולמספרים המצויים ברשימות השחורות. הצורך הזה הוא קריטי, משום שהתברר שריבוי התעתיקים של שמות – ובמיוחד של שמות ערביים – מקשה מאוד לעקוב אחר הפקדות חשודות ותנועות של הון. נניח שיודעים כי מטיף כלשהו במסגד בניו־ג'רסי בשם מחמט עלי יוסוף רמדאן מגייס תרומות לחיזבאללה בקרב באי המסגד שלו. אולם אם

שתפעולו עולה מאות מיליוני דולרים. מאחורי מבצע טרור דוגמת שיגור טילי כתף לעבר מטוס "ארקיע" בקניה עומד מערך לוגיסטי גדול ויקר מאוד שצריך לממן לא רק את רכישת הטילים ואת הברחתם, אלא גם את אימון

חיסול הטרור באמצעות ייבוש מקורות המימון שלו הרבה פחות טוב מפשיטה של יחידת עילית על יעד זה או אחר, אבל יעילותו היא רבה ולטווח ארוך

הטרוריסטים, את דירות המסתור שלהם, את אמצעי ההובלה שלהם וכן תשלום נדיב. לעשרות הסייענים שמאפשרים לאנשי השטח עצמם לנוע ממקום למקום בלי להיחשף.

לטרוריסטים הבינלאומיים יש שני מקורות מימון מרכזיים: מדינות תומכות טרור דוגמת איראן, סוריה וערב הסעודית ואיסוף תרומות בפזורה המוסלמית הגדולה שמתגוררת במדינות המערב. את המקור הראשון ניתן לייבש רק באמצעות לחץ בינלאומי תקיף. למרבה האירוניה, דווקא את

שירותי מודיעין יודעים כבר זמן רב כי יש שתי דרכים להילחם בטרור: הדרך האחת היא לרדוף אחר הטרוריסטים ומפקדיהם ולחסלם בזה אחר זה או לעוצרם; הדרך השנייה היא לייבש את מקורות המימון שלהם. הדרך הראשונה, שאותה אנו – הישראלים – מכירים היטב היא יעילה מאוד, אך לטווח קצר בלבד. לכל טרוריסט עצור או מחוסל – יהיה בכיר ככל שיהיה – קמים במהירות רבה יורשים שממשיכים את דרכו. התוצאה היא שבעקבות כל מבצע צבאי ל"חיסול תשתיות הטרור" משתרר שקט לזמן קצר בלבד, עד אשר התשתיות משתקמות וחוזרות לפעול.

הדרך השנייה לחיסול הטרור – ייבוש מקורות המימון – היא פחות הרואית ומצטלמת הרבה פחות טוב מפשיטה של יחידת עילית על יעד זה או אחר, אבל יעילותה היא רבה ולטווח ארוך. חשוב להבין שטרור – ובמיוחד טרור בינלאומי דוגמת זה של אירגון אל־קאעידה, של החיזבאללה ושל החמאס – הוא "קונצרן" ענקי

מנהל פרויקטים
בחברת תוכנה

במחשב של הבנק הוא יופיע כמחמד עלי יוסף, הרי סביר להניח שהתרעה של האף-בי-איי לא תיקלט, והכספים ימשיכו לזרום באין מפריע לחיזבאללה. כאן מסייעת התוכנה SSA-NAME3 לחיפוש ולהתאמת מידע של חברת SPL Software. מדובר בתוכנה המאפשרת לעסוק בזיהוי נתונים, לבצע חיפוש והתאמה ומיועדות לארגונים, לגופים ולמוסדות הפועלים בתחומים של איתור חשודים, ביצוע חקירות הונאה ומעקב אחר גופים העוסקים בהלבנת הון, כאשר יש צורך לעבוד מול רשימות שחורות ולהצליב נתונים על פעילויות.

תוכנה כזאת יכולה למצוא, להתאים, לחלק לקבוצות ולבדוק שמות, כתובות או פרטים מזהים אחרים על אנשים, על חברות, על מקומות או על חפצים - בין אם מדובר בחיפוש המתבצע online או בחיפוש אצווה (Offline). התוכנה מסוגלת להתגבר על אי-התאמות או על סתירות באיות ובהגיוי, על רצפים של מילים כמו גם על שמות זרים, על קיצורים ועל מילים חסרות.

תוכנה אחרת יכולה לאתר פעילות בנקאית חשודה באמצעות זיהוי תבניות פעילות חריגות. התוכנה הזאת - של חברת Crystaliz - מנתחת כמויות אדירות של מידע ומזהה נתונים חריגים הסוטים מפעילות "נורמלית" בתחום הרלוונטי.

התוכנה הזאת עוררה עניין רב מצד סוכנות המו"פ הפדרלית של ארה"ב (DARPA), המתכוונת לפתח כלי יעיל להתרעה מראש על פעילות טרוריסטית. הכוונה היא שהתוכנה תוכל, למשל, לחפש תבניות חריגות בדואר אלקטרוני, בהזמנות של כרטיסי טיסה או בהזמנה של חומרי גלם, העלולים לשמש לייצור חומרי חבלה. אם התוכנה תתפקד כהלכה, היא תוכל להבחין בין רכישת דשנים שגרתית לצרכים חקלאיים לבין רכישת דשנים לצורכי טרור.

תוכנה חשובה נוספת למלחמה בטרור מאפשרת זיהוי ביומטרי של

חשודים. וכך זה עובד: לכל אדם יש מאפיינים ביולוגיים הייחודיים רק לו: די-אן-אי, טביעות אצבעות, מבנה של קשתית העין, קול, תווי פנים. מפעל ביטחוני כלשהו יכול לבנות לעצמו מאגר של צילומי רשתית של כל עובדיו, וכל עובד יכול להיכנס לאותו מפעל רק לאחר שהתבונן לתוך עינית, והתוכנה הייחודית וידאה שהרשתית שלו מצויה

ייחודי. ברגע שאדם מגיע לנמל-תעופה, מושווים פניו למאגר הנתונים של החשודים. יתרונה העצום של התוכנה הזאת הוא בכך שלא ניתן "לעבוד" עליה באמצעות תספורות, זקנים, משקפיים, פאות וכו'. התוכנה הזאת אינה "מתרשמת" מכל האביזרים האלה: היא ממירה את תווי הפנים נטו לנתונים מספריים, ומשווה את רצף המספרים

במאגר הנתונים של המחשב. יתרונה של שיטת הזיהוי הזאת הוא בכך שלא ניתן להונות אותה. לעומת זאת סינון עובדים באמצעות תעודות כניסה חשוף לאי-ספור הונאות והתחזויות.

לחלופין אפשר להכין מאגר נתונים גדול של חשודים בטרור. את צילומי הרשתית של חשודים בטרור ניתן אומנם להשיג רק לאחר מעצרו, אך תמונות שלהם ניתן להשיג הרבה לפני כן. צריך איפוא להקים מאגר גדול ככל האפשר של חשודים בטרור, שאליו ניתן להשוות את פניהם של אנשים במקומות ציבוריים המועדים לפיגועים - למשל נמל-תעופה.

תוכנה של חברת Viisage עושה בדיוק את זה: היא ממירה את תווי הפנים של כל אדם למערך מספרים

לרצפים שאגורים אצלה. בתוכנה הזאת טמון פוטנציאל להפוך ל"אח גדול" נוסח ג'ורג' אורוול, ולכן היא מעוררת התנגדות רבה בקרב ארגונים לזכויות אדם. כבר היום ישנם אזורים עירוניים רבים - גם בישראל - המפוקחים 24 שעות ביממה באמצעות מצלמות במעגל סגור. כל מה שצריך לעשות הוא לחבר מצלמות כאלה למאגר נתונים של חשודים (בטרור ובפלילים) ובדרך זו ניתן יהיה "לשלוף" מהרחוב באופן מיידי כל "פרצוף חשוד" - למשל של אסירים בחופשה ש"שכחו" לחזור לבית הסוהר בתום חופשתם ושל טרוריסטים מוכרים.

הלווייסים יקו במערכה

רשתה קדם

ספר חדש מבית "מערכות"